

1973|4

Népesedés – népesedéspolitikai

Kell-e szégyelni a szegénységet?

Kulturális alap – közművelődés

Gerelyes Endre: Vallomás

Közéletiség és film

Interjú Kertész Akossal

A munkáséletmód kutatásáról

Antológilákról (Szép Szó, Körkép 73,
Szép versek, Tengeri szél,
Írószemmel)

Ki írta a Tragédia utolsó sorait?

PALÖCFÖLD

Tudatosság és humanizmus. E két fogalom jellemzi legpontosabban azokat az intézkedéseket, terveket, amelyek az elmúlt években, s a közelmúltban a demográfiai helyzet alakítása érdekében hazánkban napvilágot láttak.

A gyermekgondozási segély világszerte egyedülálló példája, a lakáselosztás új reneszérében a többgyermekes családok érdekeinek védelme, az előkészületben lévő, s a közeljövőben érvénybelépő intézkedések, az ifjúság- és nőpolitikai, valamint a közoktatáspolitikai határozatokban megfogalmazódott tervek, elképzelések e tudatosság és humanizmus érzékletes és fontos megnyilvánulásai.

Az eddigi gazdasági, szociális és egészségügyi intézkedések azonban lényegesen nem módosították a népszaporulat ütemét; a hazánk népesedési helyzetében meglévő problémákat nem, vagy csak időszakosan oldották meg. A mindennapok gyakorlatában megnyilvánuló, a gyermeknevelés felelősségét vállaló családokat segítő humanizmus az anyákat megbecsülő társadalmi felelősség, a családok, annak alapvető funkcióit támogató társadalmi értékrend lehet az a leghatásosabb erő, amely a gazdasági és szociális intézkedések hatását feltranszformálhatja.

Kétségtelen: sok bölcsőde, óvoda, lakás kell a közeljövőben. Sok milliárd forintot kell áldozni a többgyer-

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

mekes családok szociális gondjainak enyhítésére. Számos munkaszervezési feladatot kell megoldani a kisgyermekes anyák kedvező munkafeltételeinek kialakítása során. Ennek érdekében több terv, intézkedés, javaslat már a döntés, a megvalósulás küszöbén áll.

Társadalmunk ereje azonban nemcsak a felismert problémák megoldása érdekében hozott költségvetési intézkedésekben, rendeletekben, hanem sokkal inkább a közfelfogásban élő értékrend alakításában, a társadalmi felelősség vállalásában nyilvánul meg.

Emlékezetes példája volt e cselekvő felelősségvállalásnak az elmúlt évben országszerte, megyénkben is, különösen Salgótarjában tapasztalt óvodai építési társadalmi akció, a sokhelyütt látható játszótér építési kezdeményezés. Sokszor olvashatunk a szocialista brigádok által küldött csomagokról, amelyek nyomán állami nevelőotthonok kis lakóinak arcán derül fel az öröm. Szép köszöntők, megható fogadkozások és virágcsokrok teszik ünnepélyessé a március 8-akat, a májusi első vasárnapokat, a gyermeknapokat...

A gondosan megtervezett kormányhatározatok, az átgondolt intézkedések és az ünnepi köszöntők közötti átmeneteket a hétköznapi új gyakorlatával, a gyermeknevelés örömét, gondját vállaló gyakorlattal kell megteremteni. Negyvenegynéhány esztendővel ezelőtt a népi írók az egyke ellen fújt riadója a magyarság pusztulásának rémképeit idézte fel. Ma erre aligha van szükség. Nemcsak azért mert az egyke társadalmi oka, a szent vagyon és magántulajdon a múlté. Más szellem, másféle értékrend, másféle eszközök jellemzik új világunkat.

Sokféle feladatunk, gondunk között most és holnap, holnapután tanuljuk új életünk törvényeit, rendjét. Tanuljuk az új lehetőségek közötti élet formáját, melyhez szorososan hozzátartozik a család, a következő évtizedek nemzedékeiért vállalt felelősség is.

Kiss Aurél

PALŐCFÖLD

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik két havonta

Felelős szerkesztő Kassai-Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.

Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a postahivatalokban. A szerkesztőség címe: 3100. Salgótarján. Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

73 5536 NyV Balassagyarmat 2000 db Fv.: Kelemen Gábor

1973|4

VII. évfolyam 4. szám

Tartalom

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Tamás Pál: Népesedés – népesedéspolitiká
- 6 Karászi Benő: Népszaporodás – nógrádi szemszögből
- 8 Szendi Márta: Kell-e szégyelni a szerelmet?
- 11 Kő-Szabó Imre: Szabad szombat
- 12 Sulyok László: Kulturális alap – közművelődés

LÁTOGATÓBAN

- 14 Eőssi K. Sándor: Esés közben kipattant a szikra?

SZÉPIRODALOM

- 15 Gerelyes Endre: Vallomás
- 16 Csanády János: Keréknyom, Idő-hippodrom
- 17 Bába Mihály: Vonulnak a gólyák
- 19 Györke Zoltán: Apám, Mit tudja az, Con – brio
- 20 Valent József: Tartásgyakorlat
- 22 Győri László: Vonaton, Jel, Kőfacsaró
- 22 Bencze József: Türelmetlen lábadozásom sóhajai

MŰVÉSZET ÉS KOZONSÉGE

- 23 Korill Ferenc: Közéletiség és film
- 24 Pál József: Interjú Kertész Ákossal

HAGYOMÁNY

- 25 Fancsovits György: A munkáséletmód kutatásának feladatairól
- 26 Molnár Pál: A munkáséletmód változásának néhány kérdése

KÖRKÉP

- 28 Szép Szó (Lakos György)
- 29 Körkép '73 (Szalánczay György)
- 29 Szép versek 1972 (Kojnok Nándor)
- 30 Kétszer öt pontban a „Tengeri szél”-ről (Csongrády Béla)
- 31 Írószemmel (Horpácsi Sándor)
- 32 Katkó István: Vadhajítás (S. L.)

VISSZHANG

- 33 Közös dolgaink (Cs. B.)
- 33 Ki írta a Tragédia utolsó sorait? (Szabó József)

Címoldalon: Lőrincz Vitus: Anya gyermekével c. tűzománc képe (részlet)

Az 5., 7., 9., 14., 15., 24., 27., 30., 31., oldalakon és a borító 3., 4. oldalán a Salgótarjáni Zománcművészeti Biennálé anyagából válogatás. (Fotó: Kovács Ferenc)

Tamás Pál

Népesedés- népesedéspolitika

A népesedési folyamatok a társadalmi-gazdasági fejlődés olyan tényezői, amelyeknek a társadalom életében, a gazdasági – népesedés – és szociálpolitikai célok kitűzésében, a népgazdaság alapvető ágainak tervezésében, a közegészségügyi, oktatási, munkaügyi stb. kérdések megoldásában, általában mind a kisebb közösségek életében, mind az államigazgatásának mindennapos gyakorlatában fontos szerepük van.

A népesség változásának tényezői – közülük legfontosabbak a születések, halálozások és a vándorlások – térben és időben különböző méretekben alakítják a népesség számát, demográfiai jellemzőit, foglalkozási struktúráját. A népesség mozgásmechanizmusának, a tömegesen előforduló népesedési jelenségek szabályszerűségeinek, irányzatainak, a gazdasági élettel való szoros kapcsolatrendszerének ismerete, szükségszerű befolyásolása irányában világszerte fokozódik az érdeklődés. Ezért a világon egyre több országban – Magyarországon is – a népesedéspolitikai intézkedések egész rendszerét dolgozták ki, melyek célja elsősorban a népesedési folyamatok, demográfiai jelenségek többirányú befolyásolása volt.

A fogalomról

A népesedéspolitika olyan intézkedések rendszere, melyek közvetlenül vagy közvetve arra irányulnak, hogy megváltoztassák a népesség élet- és munkaviszonyait, mennyiségi és minőségi jellemzőit. A népesedéspolitikának a régmúltba nyúló története van. Ez a politika aktív vagy passzív formában mindig létezett.

★

E tanulmány keretében csak a születések alakulását befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezőkkel, illetve a befolyásolás kapcsán alkalmazott népesedéspolitikai intézkedésekkel foglalkozunk. Ide sorolhatók a családpolitikára, a gyermek elnevelésére, az anyák részére biztosított kedvezményekre stb. vonatkozó rendelkezések is. Megjegyezzük, hogy a népesedéspolitika alkalmazásának köre kiterjed a házasságkötések, a válások és a vándorlásokkal kapcsolatos jelenségek szabályozására is, melyek **kisebb-nagyobb mértékben természetesen befolyásolják a születések számának változását is.** (Példaként említjük a házasságkötési korhatár leszállítását, később az új házasságok nyújtott lakáselosztási kedvezményeket, melyek a születések számának növelését tették lehetővé, vagy más oldalon a válások jogi konzekvenciáinak lazítását, továbbá a szabad abortálást, melyek végső fokon a születések számának csökkenéséhez vezettek.) Általában érvényes azonban, hogy társadalmi-gazdasági következményei elsősorban a születési mozgalom alakulását szabályozó népesedéspolitikai intézkedéseknek van.

A felszabadulás után a születésekre, a gyermekpolitikával kapcsolatban alkotott népesedéspolitikai intézkedések közös vonása az anya és a gyermek érdekeinek következetes védelme, ugyanakkor lényeges különbségek figyelhetők meg a születésszám befolyásolását, módokat illetően. Általánosan ismert, hogy az 1950-es évek elején rendkívüli mértékben megszigorított terhességmegszakítások a szülések számának emeléséhez vezettek. Az 1953–1956 közötti években Nógrád megyében mintegy 20 %-kal több gyermek született, mint az előző, vagy az ezt követő három évben. A születéskorlátozást tiltó népesedéspolitikai intézkedés a közvéleményben „demográfiai hullámként” ismert korosztályok oktatásában, munkába-

állításában a közvélemény előtt is ismert problémákat okozott. A „Ratkó-korszak” rendelkezéseinek hatása azonban az egyes társadalmi rétegekben különböző mértékben jelentkezett. Elsősorban a városi népesség születésszabályozási tevékenységét alakította a falusi – mezőgazdasági – népesség születési szokásait – mely korábban is csak elvétve élt a terhességmegszakítás lehetőségével – csak mérsékelten befolyásolta.

Ennél sokkal lényegesebb azoknak a társadalmi-gazdasági összefüggéseknek az ismerete, a népesedéspolitika eszközeivel történő befolyásolása, melyek az 1956. évtől a születések számának fokozatos csökkenéséhez, már több éve tartó mélypontjához vezettek. 1956 után a születések száma nagymértékben csökkent. E kedvezőtlen folyamat – különböző társadalmi-gazdasági tényezők hatására – ma is tart. Ma már alig vitatott tény, hogy a születések számának alakulása demográfiai, társadalmi és gazdasági okok komplex együtthatásának következménye, a széles körben elterjedt művi vetélések, szerencsésebb esetben a nem kívánt terhességek megelőzése csak eszköze a folyamatnak. Példaként említjük, hogy 1957-ben 100 élveszületésre Magyarországon 74 művi vetélés jutott, 1965-ben ez már 136-ra emelkedett, a következő időszakban alig változott.

A Magyarországon tapasztalható születésszám-csökkenéssel kapcsolatban gyakran vetődik fel a kérdés, hogyan hatnak az alacsony élveszületési arányszámok a népesség reprodukciójára. A folyamat mérésére az un. nyers és tisztított reprodukciós együttható azt mutatja, hogy egy propagatív korú nő az adott naptári év korszpecifikus születési arányszámai alapján élete folyamán hány leánygyermeknek ad életet, utóbbi pedig azt, hogy a született leánygyermek közül hányan jutnak el a szülőképes korba. Ha a tisztított reprodukció értéke 1, akkor a születések és halálozások adott időpontbeli értékeinek változatlansága mellett éppen pótolni tudják a szülőképes korú népességet, illetve a népesség újratermelődését. Egynél kisebb értékben erre nem képesek (a népesség számának csökkenésével, egynél nagyobb érték esetében a népesség természetes szaporulatának emelkedésével lehet számolni). A tisztított reprodukciós együttható értéke 1921-ben 1.13 volt, később fokozatosan csökkent, 1958. óta jóval 1 alatti értéket vesz fel.

★

Fontos szerepük van a demográfiai tényezőknek, melyek között említést érdemel a propagatív korú (15–49 éves) nők arányának alakulása. Az e korcsoportba tartozó nők aránya Nógrád megyében az 1970. évi népszámlálás időpontjában 50.6 % volt, mintegy 2 %-kal kevesebb, mint 20 évvel korábban. Ezen belül az un. fiatalabb propagatív korúak korcsoportjába tartozók aránya ennél nagyobb mértékben – 17.1 %-ról 14.0 %-ra csökkent. Szükségszerű megemlíteni, hogy az elmúlt évben szülő nők közel fele ebbe a korcsoportba tartozott, tehát a kedvezőtlen kormegoszlás eleve csökkentően hat a születésszámok alakulására. A demográfiai tényezők között kell megállapítani a propagatív korú nők családi állapotában bekövetkezett kedvezőtlen változásokat is. 1949-ben a nők 15.3 %-a volt özvegy, vagy elvált, húsz évvel később ez az arány 18.0 %-ra emelkedett, ezen belül az elváltak aránya több mint háromszorosára nőtt.

Mely tényezők befolyásolják a születésgyakoriságot?

– a természetes (biológiai) termékenység változása, melyet a propagatív kor ideje alatt világrahozható gyermekek számának változásán mérhetünk. Becslések szerint ez a szám 15-nél ritkábban több, száz nőre így legfeljebb 420–430 születés juthat, a nyers születési arányszám maximuma 100–123 lehetne (Jelenleg 14–15 0/00 körül alakul.)

– társadalmi-gazdasági tényezők, azon tényezők összessége, melyek a családtervezés és születésszabályozás módszereit tudatosan alkalmazó nők, házaspárok számát, illetve a kívánt gyermekek számának kialakulását befolyásolják. Ma már kevésbé vitatott tény, hogy a születés-szám csökkenését befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezők rendkívül bonyolultak. Ugyanaz a tényező eltérő időszakban, különböző társadalmi rétegek esetében eltérő hatást eredményezhet a demográfiai magatartást illetően. (Hazánkban például az elmúlt években az életszínvonal fokozott emelkedésével párhuzamosan a gyermekek számának csökkenése következett be.)

A társadalmi-gazdasági tényezők közül egyik legfontosabb a népesség társadalmi rétegződésének felgyorsulása, illetve a népesség rövid idő alatt bekövetkezett tömeges rétegváltása. A folyamat egyik általános jelensége a mezőgazdasági népesség ütemes csökkenése. A felszabadulást követő két évtizedben Nógrád megyében az ipar, a szénbányászat dinamikus fejlődött, az ipari decentralizáció területi különbségei mérséklődtek, a fejlődés eddig soha nem tapasztalt munkaerőkeresletben, illetve a kereslethez rugalmasan alkalmazkodó munkaerő-kínálatban nyilvánult meg. A kereslet forrását zömében a falusi – eddig rejtett – munkaerőtartalék jelentette és elégitette ki. 1949–1970 között a mezőgazdasági népesség száma megyénkben 55 ezer főre, közel felére csökkent, jelenleg a népességnek csak mintegy 20–23 % a tartozik a mezőgazdasági ágazathoz. A mobilitási folyamat az esetek többségében a paraszti foglalkozási struktúra változásában, a falusi nagycsaládok bomlásában nyilvánult meg, életkörülményeik jelentős mértékben változtak, és e változás alapjaiban változtatta – korábban a népesség nagyobb hányadát kitevő – réteg születési szokásait is. A múltban a mezőgazdasági népesség termékenysége 50–60 %-kal volt magasabb mint a nem mezőgazdasági népességé. 1960–1965. évek átlagában a mezőgazdasági jellegű települések születési arányszámai csak 10–15 %-kal voltak a megyei átlagnál magasabbak. Napjaink jellegzetessége, hogy a mezőgazdasági foglalkozású nők termékenysége – helyenként eltérő mértékben – a női népesség átlagos termékenységi szintjének.

A műveltségi színvonal emelkedése, a gazdasági és kulturális igények fokozódása a következő kiemelhető tényező, mely hatással van a családtervezés alakulására, illetve a születendő gyermekek számának változására. Magyarországon mind ez ideig megfigyelhető volt, hogy a szellemi foglalkozású népesség alacsonyabb termékenységi szintet mutatott. Arányuk az össznépességben belüli emelkedése, a magasabb iskolázottsági szint elterjedése valamennyi társadalmi rétegben csökkentette a termékenységet, amennyiben új kulturális és gazdasági igényeket ébresztett, melyek kielégítésére alacsonyabb gyermekszám esetén könnyebben nyílt lehetőség.

Az elmúlt évek sajátos társadalmi-gazdasági jelensége az urbanizáció, mely mérhető módon többek között a falusi lakosság városokba történő áramlásában nyilvánult meg. A magyar városok népességszaporodása az elmúlt két népszámlálás közötti időszakban meghaladta a 360 ezer főt. Hasonló jelenség figyelhető meg Nógrád megye két városában, ahol a népesség száma az említett időszakban 14 000 fővel emelkedett. A városi népesség születési arányszámai a már említett okok miatt a falusiénál lényegesen alacsonyabbak voltak, a bevándorló falusi népesség születési hagyományai gyorsan asszimilálódtak.

A társadalmi-gazdasági tényezők között egyik legfontosabb, tömegében legjelentősebb a nők munkavállalásának fokozódása. A nők gazdasági emancipációja alapjaiban változtatta a női munka jellegét, illetve a nők családban betöltött szerepét. A nők többsége korábban is dolgozott, munkájuk azonban a háztartás ellátására, illetve a gyermeknevelésre korlátozódott. Napjainkban ez a szerepkör lényegesen változott, a produktív korban lévő nők közel 60 %-a a társadalmi-gazdasági élet számos területén aktív munkát végez. A női keresők száma Nógrád megyében az 1970. évi népszámlálás időpontjában

A női népesség gazdasági aktivitása

Megnevezés	1930	1941	1949	1960	1970
Nők száma összesen	102,1	107,8	110,5	120,4	122,8
Ebből: aktív	18,1	20,0	19,7	35,4	43,1
inaktív	1,5	1,6	3,0	4,5	15,5
eltartott					
Aktív kereső nők a nők %-ában	17,7	2,9	23,0	29,4	35,1
Aktív kereső nők az összes aktív keresők %-ában	22,8	18,5	17,8	32,7	39,3
Inaktív kereső nők a nők %-ában	1,4	1,5	2,8	3,7	12,6
Inaktív kereső nők az összes aktív keresők %-ában	41,2	35,8	41,7	39,5	47,7
Eltartott nők a nők %-ában	80,9	80,0	79,4	66,9	52,3
Eltartott nők az összes eltartottak %-ában	70,3	72,2	72,1	69,4	65,5

43 ezer fő volt, több mint kétszerese az 1949. évi állapotnak. Ezen belül lényegesen változott a kereső munkát folytatók gazdasági ágankénti összetétele is. Az 1949-es népszámlálás időpontjában a magasabb termékenységet mutató mezőgazdasági foglalkozásúak aránya közel 75 %-a volt, arányuk 1970. évre mintegy 30 %-ra csökkent. Ugyanakkor az ipari munkahelyeken dolgozó nők aránya 7.6-ról 35.2 %-ra emelkedett, ez utóbbiak zöme városi vagy városias jellegű településeken dolgozott, az új társadalmi környezet, az ingázó életmód alapjaiban formálta életkörülményeiket. E folyamat természetesen társadalmilag hasznos, pozitív jelenség, de az eddigi megfigyelések eredményei szerint a kereső nők termékenysége az eltartottakénál alacsonyabb, a továbbiakban a mai foglalkoztatási arány stagnálásával, vagy emelkedésével kell számolni. Hogy miért csökkent a kereső foglalkozású nők termékenysége, szociológiai vizsgálatok sorozatának kell majd választ adnia. Tapasztalati tényként állapíthatjuk meg, hogy a vállalt munka motivációja, illetve a munka végzésével kapcsolatos kötelezettségek, illetve a gyermeknevelés problémái nehezen egyeztetethők össze.

További nem elhanyagolható jelenség, hogy a nagyobb gyermekszám általában csökkentően hat a család életszínvonalának alakulására. Ez a probléma kettős jellegű, egyrészt romlanak az életszínvonal alakulását alapvetően befolyásoló kereső-eltartott arányszámok, másrészt a magasabb gyermekszám mindinkább nehezíti az anya munkavállalási lehetőségeit.

*

A népesedési jelenségeket befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezők vázlatos áttekintése után nyilvánvalóvá válik a népesedéspolitikai intézkedések, illetve a népesedéspolitikával szorosan kapcsolatos gazdaságpolitikai, egészségügyi rendelkezések alkalmazása. Szükségszerű a népgazdaság és a népesedés összefüggéseinek, a gazdasági tervezés demográfiai alapjainak vizsgálata, melyeket a közgazdaságtudomány hosszú ideig elhanyagolt. A több mint egy évtizede alacsony reprodukciós együttható stagnálását már említettem, mely napjainkban a népesség korösszetételét káros módon befolyásolja. Ebben a helyzetben olyan népesedéspolitikai, illetve ezekkel szoros kölcsönhatásban lévő gazdaságpolitikai intézkedések sorozatára van szükség, mely a születések számát a jelenlegi hullámvölgyből kimozdítja.

A hatékony népesedéspolitika alapvető kérdése a többgyermekes családok anyagi terheinek csökkentése, olyan támogatás rendszer kidolgozásával, mely a központi költségvetés egyensúlyának veszélyeztetése nélkül a gyermeknevelési költség nagyrészt a szülők részére megtérítené. A támogatás egy részét közvetlen – pl. a gyermekgondozási segély, vagy a családi pótlék – másrészt közvetett, mint például az ingyenes alsó és középfokú oktatás, a gyermekélelmezés minimális té-

STEFANIAI EDIT: FIAM

rítési díja. A családi pótlék – pénzügyi korlátok miatt – azonban a gyermekekre fordított kiadásoknak csak kis hányadát jelenti. Vizsgálati adatok szerint egy kétgyermekes, átlagos keresetű családban az egy főre jutó jövedelem alig egy tizedét teszi ki az egy gyermek után fizetett családi pótlék. Nógrád megyében 1972. évben családi pótlék címén 57.3 millió forintot fizettek ki, 2 0/0-kal többet, mint öt évvel korábban.

Eredményesebb – de a jövőben továbbfejlesztésre szoruló – befolyásolási módnak tűnik a gyermekgondozási segély, remélve annak a negatív hatásnak a csökkenését, melyek a születések terén a nők fokozott mértékű munkábaállítása eredményezett. Nógrád megyében gyermekgondozási díj címén az első évben – 1967. évben – 1.1 millió forintot, 1972-ben már 27.5 milliót fizettek ki. Egy elveszületett gyermekre 1967-ben 3100.- Ft, két évvel később 4.380.- 1972-ben már 8.080.- Ft kifizetett segély jutott. A gyermekgondozási segély bevezetésének évében Nógrád megyében 1630 szülő nő vette igénybe a támogatást, számuk folyamatosan emelkedett, 1972. év végén közel 4000 fő volt. Figyelemreméltó jelenség, hogy az elveszületések száma 1969-ben 3.1 0/0-kal volt alacsonyabb, mint két évvel korábban. A megyében az elveszületések száma – előzetes adatok szerint – 3411 fő volt, ennél kevesebb

gyermek a megyében csak az 1962–1965 közötti időszakban született.

A gyermekgondozási segélyt igénylők számának emelkedése, és a születésszám csökkenése néhány sajátos tényezőre hívja fel a figyelmet. Az igénybevétel mértékét jellemző adatok vizsgálata azt bizonyítja, hogy a gyermekgondozási segély jelenlegi rendszere az alacsonykeresetűek segélyezési formája. Az 1969. évre vonatkozó országos adatok szerint a segélyt igénybevevők több mint háromnegyedének havi keresete nem érte el az 1400 forintot, a 2500 forint és ennél magasabb havi keresettel rendelkezők aránya 1 0/0 alatt volt. Nyilvánvaló, hogy minél magasabb keresetű nők szülnek, annál magasabb a jelentkező jövedelemkiesés is. Ezenkívül az igénybevételt számos egyéb tényező determinálja, mint pl. a munkahelyre való visszatérési problémaköre, a szakmai fejlődés „törése” valamint a munkahely és a munkavállaló egyéni problémáinak egész sora.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1972. novemberi ülése, valamint az ezt követő országgyűlési ülészak foglalkozott hazánk népesedési helyzetével: Megállapította, hogy olyan népesedés- illetve gazdaságpolitikai intézkedések sorozatára van szükség, mely a népgazdaság teherbíróképessége alapján már a közeljövőben biztosítja a népesedés egyensúlyát.

Népszaporodás - nógrádi szemszögből

Az elmúlt néhány évben számos újság, több cikkben foglalkozott a népszaporodással valamilyen szempontból – bár le kell szögezni, hogy nem a téma jelentőségének megfelelő súllyal és nem mindig kellő pozitív beállítottsággal. Igaz, hogy ezek a cikkek újságírók tollából jelentek meg, akik – bármennyire utána is érdeklődtek a dolgoknak – nem szakemberek ezen a területen. Különböző a probléma is annyira összetett, akár oknyomozás, akár a korrekció lehetőségeinek szempontjából vizsgáljuk, hogy egyetlen terület szakembere sem adhat kielégítő magyarázatot. Még kevésbé megfelelő megoldási javaslatot.

Népesedési szempontból jelenleg két teljesen elentés előjelű problémája van a világnak. A domináns ezek közül az un. demográfiai robbanás, vagyis az ésszerűtlenül magas népszaporulat a föld gyengén fejlett, de nagy létszámú országaiiban. Ez a szaporulat gyorsabb fejlődésüknek egyik akadály: nagymértékben gátolja az illető országok életszínvonalának gyorsabb ütemű emelkedését (ilyen pl. India, a közép- és dél-amerikai államok többsége, vagy Egyiptom).

A világ fejlett vagy közepesen fejlett államainak jelentékeny számában ennek éppen az ellenkezője észlelhető; vagyis a születések számának kifejezett csökkenése esetleg olyan mértékig, mely már a lakosság egyszerű reprodukciójához sem ad elegendő emberutánpótlást. Ezeket az államokat az átlagos életkor magas értéke, tehát bizonyos társadalmi előregedés jellemzi: eltolódnak az arányok életkori összetétel szempontjából a magasabb korúak irányában és beszűkül az elvileg munkaképes, produktív korban lévő népességi arány. Hosszabb távon ez komoly gazdasági következményekkel is járhat, mert helytelen arányok esetén szintén fékezőleg hat az életszínvonal megfelelő ütemű emelkedésére.

Sajnos Magyarország is ebbe a helyzetbe került, mégpedig annyira, hogy a világ „legkevésbé szaporodó” államai közé jutott a 60-as évek elejére. Ekkor történtek olyan intézkedések (mint pl. a gyermekgondozási segély bevezetése – a világon elsőként), melyek átmenetileg kis emelkedést eredményeztek a születések számában. Hatásuk rövid ideig tartott és a 70-es évekre szinte teljesen megszűnt. A születési kedv ismét csaknem arra az értékre esett vissza, melyen a 60-as évek elején volt. Az ország szaporodása a kívánatos 5-6⁰/₀ helyett 3⁰/₀ alá esett. Ehhez jelenleg súlyosbító tényként még azt is hozzá kell számítani, hogy az az utóbbi években már elvileg szülőképes korba került az 50-es évek nagyobb születési számából származó nagyobb létszámú női populáció.

Közelebbről vizsgálható a kérdés súlyossága az olvasó számára, ha azt a számok tükrében is megvilágítom.

Az 1957 utáni 15 év alatt 680 000 gyermekkel kevesebb született Magyarországon, mint az 1957-et megelőző azonos időszakban. Távlati kihatása ennek szinte felmérhetetlen, de feltétlenül negatív a társadalmi fejlődés szempontjából. Van ugyan olyan nézetek, hogy a termelési folyamatok automatizálása folytán az életszínvonal emelkedése kevésbé függ a dolgozók létszámától. Ennek példaként két igen fejlett kapitalista államot szoktak emlegetni – az NSZK-t és Svédországot ahol jelenleg Európában a legmagasabb az életszínvonal, és amely államokban a születések száma, illetve aránya a miénkénel is alacsonyabb (a közelmúltig ugyan még valamivel magasabb volt az NSZK-ban).

Az érvelők elfeledkeznek arról, hogy ezekben az államokban igen jelentős számú u. n. vendégmunkás munkája járul hozzá a magas életszínvonal kialakításához, és – főleg Svédország esetében – jelentős a lakosság utánpótlása bevándorlásból is. A vendégmunkások természetesen a legfejletlenebb európai államokból toborzódnak (Török-, Spanyol-, Görögországból és Portugáliából, részben Jugoszláviából és Dél-Olaszországból).

Bármilyen termelési szinten és technikai fejlettség mellett mindig annak az államnak lesz a magasabb átlagos életszínvonal, ahol a ténylegesen termelő lakosság aránya az eltartottakhoz viszonyítva kedvezőbb. Mi a gyermeklakosság létszámának arányában a legrosszabbak között állunk a világon, és ezt az önmagában is súlyos helyzetet még az is rontja (és viszonylagosan hátrányosabb helyzetbe hoz bennünket), hogy ez az alacsony születésszám – az un. demográfiai hullámvölgy – nálunk már 15 éve tart, míg másoknál rövidebb időszakú (kivéve Ausztriát).

Még további súlyosbító tényező, hogy a csökkenő számú szülésekből igen magas a koraszülések aránya. Már több éve 10⁰/₀ feletti és ebben világviszonylatban is kimagaslóan az élen járunk. Ez azt jelenti, hogy 100 újszülött közül 10-11-nek kisebb a súlya 2500 gr-nál, vagyis többé-kevésbé meg rövidült idejű terhességből származnak – ennek pedig súlyos következményei vannak. A koraszülöttek életbenmaradási esélyei sokkal rosszabbak, mint az érett újszülötteké, és ez a magas koraszülési arány a fő oka annak, hogy hiába értük el a fejlett európai államok minimális csecsemőhalandóságát az érettszülöttekre vonatkoztatva az 1 héten túli halálozásban, az előbbi ok miatt az egész csecsemőhalálozásunk valós helyzete attól messze elmarad. A koraszülöttek csökkent életképességét bizonyítja, hogy jelentős részük az első élethéten belül meghal. Így alakult ki az a helyzet, hogy Magyarország csecsemőhalandósága 1971-ben 35⁰/₀, 1972-ben 33⁰/₀ volt (Nógrád megyéé ennél jobb: 28⁰/₀, illetve 29,4⁰/₀). Ugyanakkor a legjobb európai értékek még a felét sem teszik ki ennek. De ha a 6 napon túli halálozást hasonlítjuk össze más országokéval, akkor mi is ott tartunk, ahol például Anglia.

Az életben maradt koraszülöttek között jelentős arányú – kb. 20-25⁰/₀ – a valamilyen (testi vagy szellemi) okokból csökkentértékű egyed.

Nem kevés azoknak a száma sem, akiknél az éretlenség következtében – a legkíméletesebb szülésvezetés mellett is – olyan károsodások keletkeznek, melyek folytán önálló produktív élet vitelére alkalmatlanok lesznek: sőt gondozásuk, ellátásuk jelentős számú munkaeőt köt le vagy a családon belül (és ez a rosszabb megoldás, mert sok kellemetlen lélektani következménnyel is jár), vagy a szükséghez képest szűk befogadóképességű intézményekben (ahonnan – nem kevesen – átkerülnek speciális szociális otthonokba olyanok is, akiket 20 éves koruk után is pelenkázni és csecsemő igényeknek megfelelően kiszolgálni, gondozni kell). Nálunk Nógrád megyében sem kisebb a koraszülési arány az országos átlagnál, sőt valamivel magasabb is rendszerint. Kevésbé 400 fölötti koraszülöttjeink évi száma. Szerencsére a legalacsonyabb a 1000 gr alatti súlycsoport aránya – az intenzív terhesgondozás eredményeként – az országos átlagnál. Ezt a kedvező hatást azonban furcsa paradoxonként lerontja az, hogy igen jó – az országos átlagnál sokkal kedvezőbb – a koraszülöttek felnevelési aránya. Természetesen előre nem ítélt meg egy koraszülöttről sem, hogy kinél lesz maradandó károsodás és az milyen fokú lesz. Orvosi eskünkhöz hiven mindenkinél minden rendelkezésre álló, tudományosan elfogadott eszközt igénybe kell vennünk az életbentartásra. Hiszen koraszülöttekből kiváló, történelmi nevezetességű emberek is lettek.

Mindent el kell azonban követnünk annak az érdekében, hogy a magas koraszülési arányt csökkentjük. Ehhez természetesen az első feltétel a koraszülések okainak ismerete. Igen sok tényezőt kell ugyan tekintetbe venni, de ezek közül a legjelentősebbnek látszik nálunk a családtervezésnek az a helytelen gyakorlata, mely a szülések korlátozásának fő eszközévé tette a művi vetélést. Ez a mai viszonyok között – kellő egészségügyi műveltség hiányában – szinte egyeduralkodó eljárás, jelentős számban eredményez a későbbi terhességek folyamán koraszülést. Ennek példája Nógrád megyében az, hogy a koraszülések esetében kétszer annyi a megelőző vetelési arány, mint érettszülötteknél (országosan is).

Ha megvizsgáljuk pl. a szomszédos Csehszlovákia koraszülési arányát, (mely 6⁰/₀ körüli) és annak okait, és a fő különbség az okok között abbn látszik, hogy ott nincs ilyen, feltételhez nem kötött, művi vetelési lehetőség.

Teljesen átalakult a szülési sorrendiségnek a csecsemőhalandóságra gyakorolt hatása is. Régen az első terhességnél volt a legmagasabb a koraszülési arány és ennek megfelelően a legnagyobb a csecsemőhalandóság. Ma ez megváltozott úgy, hogy éppen fordítva – a terhességek számának növekedésével párhuzamosan – nő a koraszülési arány és nő a csecsemőhalandóság is. Az elmúlt 1972-es év nógrádi eredményei is ezt bizonyítják, de az országosak is ehhez hasonlóak.

Ennek illusztrálására szolgál az alábbi táblázat:

sorrendje	Szülések	Koraszülöttek		Halottak	Csecsemő
	száma	száma,	aránya	száma	halálozás
Első	1747	169	910/0	38	21,60/0
Második	1172	133	1130/0	40	35,10/0
Harmadik	289	46	1700/0	11	39,80/0

Mi az, ami ezt a növekvő koraszülést és növekvő csecsemőhalandóságot előidézi? A közben történt művi terhességmegszakítások.

Ezek tehát meggyőző bizonyítékai annak, hogy a családtervezés mai magyarországi útja helytelen. Azt a jogot, mellyel ma nemcsak élnek, hanem visszaélnek, – megfelelő anyagi intézkedéssel párhuzamosan – csökkenteni kell. Különböző ösztönzőket kell alkalmaznunk a szülési kedv fokozására. Ezek anyagiak is, erkölcsiek is legyenek.

Negyedszázados tapasztalatom alapján azt kell mondjam, hogy a folyamatos, lineáris családi pótlék emelése nem lenne helyes. Gyermekeink egy része olyan családokban születik meg, ahol az már felelőtlenységnek látszik (olykor jóval 10 gyermek felüli családokban). Ezt anyagilag ösztönözni nem lenne szerencsés dolog. Bizonyos gyermekszám után a progresszív emelkedés helyett inkább regresszió kívánatos, amint arra van is példa szocialista államban is. (A jó példákat nem szégyen idegenből átvenni.) Ezzel ellentétes probléma, hogy olyan családokban viszont nem születik gyermek, ahol annak felnevelésére a feltételek kedvezőek lennének. Ezek száma ma több, mint ami a természettől fogva eredendően steril házasságok arányának megfelelné.

Egy szocialista állam tervszerűbben, átfogóbban tud a társadalom életének helyesebb irányba való terelésébe beavatkozni, mint egy kapitalista állam. Nem lehet azonban a kérdés megoldását kizárólag az abortuszok korlátozására és az anyagi juttatások növelésére leszűkíteni. Hiszen éppen abban a 15 évben jelentkeztek népesedésünk terén a problémák élesen, amikor népünk anyagi felemelkedése a leggyorsabb üte-

mű volt – vagyis 1957 után. Egy jelentős mértékű, egészségtelen vetélkedés alakult ki anyagiakban, s ez az egyik oka a születésszám csökkenésének is. A többgyermekes családok életszínvonala ma jelentősen elmarad az egygyermekesekétől, vagy kiváltképp a gyermektelenekétől.

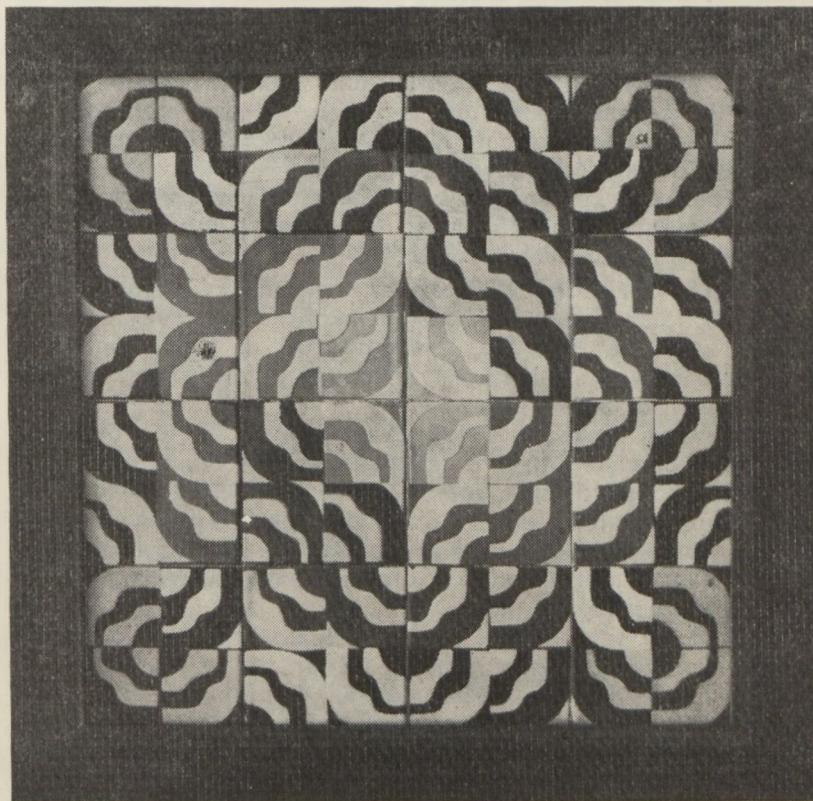
A gyermek pedig jövőnk záloga. Az egész társadalom jövőbeni fejlődése szorosan összefügg mai létszámukkal, egészségi állapotukkal. Tehát társadalmunk közös kincsei ők. Logikus, hogy a felnevelésükkel járó teherterhelés is közösen kell viselnie az egész társadalomnak. Azt a többletterhet, melynek jelentős része ma már a többgyermekes családokra nehezedik, fokozatosan meg kell szüntetni. Nógrád megye nemrég igen sokat küzdött a szénbányászat visszafejlesztése kapcsán felszabaduló munkaerő megfelelő foglalkoztatásának biztosításával. Távtatban pedig ennek az ellenkezője, munkaerőhiány fog jelentkezni a megyében is. Ezt gyorsítja az a folyamat is, hogy – jóllehet a természetes szaporodás 3,20/0-os értéke egy kevéssel még jobb, mint az országos átlag, de ez csak látszólagos az életkor növekedéséből adódik jórészt – a születések számaránya (14,30/0) már elmarad az országos átlagtól is (14,7 0/0.)

A demográfiai helyzetben bekövetkezett változások hatása hosszú idejű. A mai átlagos munkaképes kort tekintetbe véve több évtizedre terjedő. Éppen ezért nem várható túl gyors hatása gazdasági téren a megfelelő intézkedéseknek sem. A gyors intézkedéseket az teszi szükségessé, hogy most néhány évig még nagy lesz a szülőképes korba lépő nők száma (kb. évente 90 000.) Ha ennek a korosztálynak nem biztosítunk kedvezőbb feltételeket utódok léterhozására és felnevelésére, az így származó szüléskiesést a későbbi, sokkal kisebb létszámú (60–70 ezer közötti) női populáció már semmilyen kedvezmény hatására sem képes pótolni. Érzékeltesse ez a tény a mai társadalom óriási felelősségét a jövővel szemben. Nem lenne kellemes tudat az élet váltóbotját úgy átadni a következő generációnak, hogy egy súlyos – de elhárítható – mu'asztás terhelje lelkiismeretünket.

Remélhetően rövid időn belül átfogó intézkedések történnek majd a jelenlegi egészségtelen helyzet megszüntetésére. Ezeket a vázolt helyi speciális okok miatt a mi területünkön fokozott következetességgel kell majd végrehajtani. Ezek közé tartozik olyan társadalmi szemlélet kialakítása is, mely családtisztelő. Ezt a közfelfogást kialakítani és támogatni kötelessége minden társadalmi mozgalomnak.

Az 1000 lakosra jutó élveszületések száma területi részletezés szerint

Járás, város	1000 lakosra jutó élveszületések száma					
	1901	1920	1938	1954	1965	1971
Balassagyarmat járás	38,7	38,4	19,5	22,1	13,5	15,3
Pásztói járás	42,0	41,0	25,7	24,3	12,6	15,7
Rétságai járás	36,5	38,3	22,4	24,5	15,3	16,7
Salgótarján város	45,5	41,6	21,3	24,6	12,2	12,7
Szécsény járás	41,8	39,3	22,4	23,4	15,3	14,3
Járások összesen	41,3	40,0	22,2	23,9	13,5	14,7
Balassagyarmat	29,2	25,0	31,4	23,9	11,8	15,3
Salgótarján	41,7	34,0	19,4	20,2	12,0	14,4
Városok összesen	37,7	30,8	23,0	21,3	12,0	14,6
Megye összesen	40,7	38,4	22,4	23,4	13,2	14,7
Országos átlag	37,9	31,4	19,9	23,0	13,1	14,5

KIRÁLY SÁNDOR: SZECESSZIÓS FORMA

Kell-e szégyellni a szerelmet? ...

A megindítóan naív és bátortalan kérdést egy nyolcadikos kislány írta fel egy vonalas irkalapra, és ügyetlen sietséggel nyújtotta át az osztályukba látogató orvosnak, hogy az a többi kérdéssel együtt erre is válaszoljon. Osztályfőnöki órát tartottak, a téma a szexuális élettel kapcsolatos problémák megbeszélése volt.

A nyolcadikos kislány bizonyára túlesett már az első, a legszebb diákszerelmén, és tanácstalanul állhatott érzéseivel szemben. Tanácstalanságához alighanem hozzájárulhattak a szülők, ismerősök helytelenítő, megrovó pillantásai, a „nem való ez még neked, kislányom”, a „de korán kezded, gyermekem”, a „szájára vesz a falu, a város” megjegyzései.

S most már végre tudni szeretne volna: szégyellnivaló-e a szerelem? Pirulni kell-e miatta valóban?

1.

B. A.-né csinos, negyvenes asszony:

– Annak idején az iskolában rendszeresen eljárt hozzánk egy idős doktor bácsi. Szép, ősz bajusza, kefefrizurája volt. Átféle háziorként működött az egész iskolában, mindegyikünk jól ismerte. Általános egészségügyi tudnivalókra okított minket. Emlékszem, halálra vihogtuk magunkat, amikor olykor a két nem közti testi érintkezésről beszélt. Nem mondhatom, hogy valami alapos tájékozottságot szereztünk volna tőle a szexuális kérdésekről, de a közeli jó viszony alapján bármikor fordulhattunk hozzá. Most is csak az iskolák dolga volna eligazítani a gyerekeket ezekben a kérdésekben. Mert igaz, hogy innen-onnan megtudnak egyet-mást, de nagy űrök tátonganak a szexuális ismeretekben. S ezért már sokan fizettek – és fizetnek is még bizonyára – nagy árat.

Mi is a helyzet ma az iskolákban? Tanítják-e diákoknak a férfi és női nemiszervek funkcióját, működését, beszélnek-e a szerelem vállalásáról, a partner iránti felelősségről, esik-e szó a testi érintkezés következményeiről, vagy éppenséggel ezek megelőzéséről?

Mindez a biológia tantárgy asztalára tartozik. A tankönyv azonban a jelek szerint a rossz pincér módjára az „ez nem az én asztalom” álláspontján van. Jónéhány éve a tankönyv hat sorban letudta mindazon ismereteket, amelyek a derék és a comb közötti testrészekre vonatkoznak. Miért, miért nem – talán a tankönyvet írók is érezték, hogy ez így nincs egészen rendjén – változtattak rajta. A mai nyolcadikos biológiai könyvben a megfelelő helyen ez áll:

„A következő két órában az ember szaporodási problémáit fogjátok megbeszélni. Jó lenne, ha előre felírnád magadnak az ezzel kapcsolatos kérdéseidet.”

A tankönyv részéről ezzel el van boronálva. A többi a pedagógus dolga, oldja meg, ahogy akarja, tudja. Végtére is a diákok szexuális nevelése, felvilágosítása az egyik legtöbb vitatott kérdés napjainkban, s csak nem fog ebben a tankönyv tanácsot adni?!

Ha a könyv mossa is kezeit, alig van már iskola, főleg középiskola, amely vállalná a felelősséget azért, hogy a szexuális élet kérdéseiről szót sem ejt a diákok előtt. Orvosokkal lépnek kapcsolatba, felkérjük őket, jöjjenek el egy-egy osztályfőnöki órára, beszélgessenek a gyerekekkel. Ők mégis szakemberek, pirulás nélkül tudnak válaszolni a kamaszfiúk, bakfislányok kérdéseire.

Dr. L. L., a salgótarjáni Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézet vezető főorvosa maga is gyakran látogat el az iskolába:

– A nyolcadikos gyerekek már túl vannak a nemi élettel kapcsolatos ismeretek ábécéjén, de kérdéseik azt tükrözik, hogy szexuális nevelésük nem folyamatos, tudásukban ugyan csak nagy hézagok akadnak. Amit ma teszünk, az jobb ugyan a semminél, de nem több. Az iskolák nagyobbik része is inkább csak szükséges rossznak tekinti a szexuális nevelést, kellenként, társadalmi munkaként végzi. („Kéri az ifjúsági Vörös-

kereszt, hát akkor csináljunk egy ilyet is.”) A mi intézetünk egyébként rendszeres kapcsolatot tart a Bolyai Gimnáziummal, a közgazdasági technikummal és a kisterenyei gimnáziummal. Évi két-három osztályfőnöki órát kaptunk meg a pedagógusoktól, így a többszöri találkozás már kialakíthatja a diákokkal azt a bizalmas, baráti kapcsolatot, ami a szexuális nevelés egyik legfőbb alapja. Elég szomorú, hogy ami a női nemiszervek működését anatómiáját illeti, még a középiskolások ismeretei is meglehetősen hiányosak.

2.

Nem lennének azok, vagy legalábbis nem ennyire, ha a szülők nagy többsége nem húzódna az álszemérem védőbástyái mögé. De odahúzódik. Ki azért, mert nem tartja szalonképessnek ilyesmiről beszélni a gyerekek előtt, ki azért, mert tudatlansága következtében magának sincs mondanivalója róla, ki azért, mert bár tudja, mit kellene mondani, de nem talál rá megfelelő szavakat. Azért van az iskola, majd az elintézi!

Az őszinte, nyílt, alapos és mellébeszélés nélküli tájékoztatás ritka, mint a fehér holló.

Az apát felingerli a kérdés: beszélgetett-e már kamaszfiával a szerelemről, a másik nemről?

– Mit lehet erről dumálni?! Régen ott voltak a nyilvános házak, ott aztán a fiú megtanult mindent, ami kellett. Ma nincsenek. De amilyenek ezek a mostani erkölcsök, a fiam nagyon is idejében megtud mindent!

Ami a fia próbálkozásainak esetleges következményeivel jár arról – a tanulópenzről – egyelőre nem hajlandó tudomást venni.

Egy édesanya így engedte el 16 éves lányát az első komoly randevúra:

– Kislányom, csókolózni csókolózhatasz, amennyi csak beléd fér, de többet ne engedj! Akárhogy könyörög a fiú, semmi többet, ne engedj! Akárhogy könyörög a fiú, semmi többet, ezt jól véd az eszedbe!

A bizalmas otthoni beszélgetések hiánya miatt sok kislányt készületlenül éri az első vérzés, rémülten kérdezi anyját. Még nem késő, „egy füst alatt” sok mindent el lehet mondani. Az élettani folyamatról, a fiúkról, a helyes magatartásról, a felelősségről. És a szülő-gyerek közötti őszinte bizalomról, amely sok probléma megelőzésének lehetőségét hordozza magában.

Ha ez mindenütt így lenne, nem kérdezte volna meg a középiskolás diáklány a nőorvostól:

„Miért nem tudok szexuális kérdésekről anyukámmal beszélgetni?”

3.

Ahány nő, szinte anyyi tragédia. Az abortusz bizottság tagjai könnytől, panasztól vértezett emberek, hiszen azok az asszonyok, akik eljönnek ide, túl vannak már bajaik takargatásán. Ez az a hely, ahol mindenki kipakol.

Mégis, még az „edzett” embereknek is összeszorul kicsit a szívük, amikor vékony bakfislány állít be a rendelésre. Pedig alig van olyan alkalom, hogy fiatal lányok, hajadonok ne kérnék a terhesség megszakításhoz szükséges engedélyt.

Többnyira anyjuk kíséretében jönnek, s többnyire a rendelési idő végén, hogy minél kevesebben lássák szégyenüket.

Jól öltözött, diszkréten festett, csinos mama lányát maga előtt tuszkolva lép be. A kislány 16 éves lehet, Felindulásának nincs nyoma rajta, inkább közönyös, hagyja az anyját beszélni. Annak viszont első szavai könnyekbe fúlnak. Panaszok, kiönti lelkét:

– Tessék elhinni, a mi családjunkat mindenki tisztességes, jóra való családnak ismeri. Jőmagam soha ide be nem tettem még a lábam, és most ezt kellett megélnem! Pedig mennyit beszéltem neki, hogy vigyáztam rá! Alig merem a szégyentől kitenni a lábam az utcára!

Az érzelmi kitarulkozás helyett célszerű inkább a tényekkel szembenézni. A tények pedig a következők:

Nógrád megyében az összes művi terhességmegszakítást kérők 10–12 százaléka hajadon. 1971-ben 480, tavaly 550 hajadon kapott az abortuszra engedélyt. A 20 éven aluli nők kö-

LÖRINCZ VITUS: CSALAD

zül 1971-ben 419, 1972-ben 619 kérte a művi terhességmegszakítást. Bár az összes abortuszok száma csökkenő tendenciát mutat – 1971-ről 72-re 7,2 százalékkal csökkent –, a hajadonok egyre nagyobb számban lépnek az abortusz bizottság elé.

K. I. diáklány, 17 esztendő.

Nem tudtál a megelőzés módjairól?

– Halottam, hogy lehet valamit csinálni, de én egyetleneszer voltam csak fiúval. Nekem azt mondták, hogy első alkalommal még nem lehet teherbe esni.

R. A. a huszonegyedik órában jött a bizottság elé.

– Nem voltam biztos benne, hogy valóban terhes lennék. Máskor is kimaradt már a menstruációm, azt hittem, most is csak erről van szó.

N. M. kétségbeesett, és becsapottnak érzi magát.

– Úgy tudtam, hogy a hónap bizonyos napjaiban nyugodtan lehet csinálni. A nőlegényem is azt mondta, hogy csak ki kell számolni a napokat és akkor biztonságban vagyunk. Meg, hogy úgyszólván összeházasodunk majd. De most már hetek óta felém sem nézett, úgyhogy inkább eljöttem.

C. K. 19 esztendő, már dolgozik. Saját magát okolja.

– Tudtam, hogy baj lehet belőle, hogy nem lehet ezt a szerencsére bízni. Gondoltam, hogy el kellene menni orvoshoz, tablettát íratni, vagy egyáltalán tanácsot kérni, de szégyelltem magam lány létemre ilyesmivel előhozakodni. Pedig menyével jobb lett volna, mint ez!

(A partnert, a férfi felelőtlenségéért egyőjük sem hibáztatva...)

Az út innen a kórházba vezet. Hányan fekszenek a kórházi ágyakon és végigpróbálnak mindent, csak hogy gyermeknek adnassanak életet! És hányan fekszenek a kórházi ágyakon azért, hogy megszabadulhassanak a nem kívánt gyermektől!

Dr. R. J., a megyei Madzsar József kórház szülész-nőgyógyásza:

– Utálom az abortuszt. Felesleges pluszmunka, az osztály napi munkájának negyedrészt ez viszi el. Nincs helyünk, nincs emberünk. Feltétlenül indokoltnak tartom az abortusztörvény szigorítását. Azoknak, akiknek szociális körülményeik jók és nem egyedülállóak, legalább az első terhességüket meg kellene tartaniuk. Ez nálunk évi 4–500 plusz szülést jelentene.

– Ez azonban csak a megoldás adminisztratív része.

– Az iskolai oktatáson keresztül kell a kérdést rendezni. Nővédelmi tanácsadásra a lányok nemigen jönnek, mivel nem vet rájuk jó fényt, ha ilyen helyen megfordulnak. Nincs más hátra, házhoz kell vinni az ismereteket. Nyolcadik osztályban a nemi életéről már feltétlenül beszélni kell! Mégpedig úgy, hogy minden gyereknek legyen bátorsága kérdezni. Ezért is tartom jónak, ha külön beszélgetünk a lányokkal és külön a fiúkkal. Szükségét látom a családtervezéssel, házassággal foglalkozó ismeretterjesztő prospektusoknak is, amelyek könnyen, személytelenül hozzáférhetők. A nők szégyellnek ilyesmit kérni... Nem lenne szabad elhanyagolni a nőket foglalkoztató üzemeket sem, ott fogamzásgátlásról kellene beszélni. Jömagam is tartottam ilyen előadást a Kohászati Üzemekben, munka-idő után. Összejötték vagy 15-en, hatvan körül járt mindegyik asszony. Hát ennek így nem sok teteje van. Még ennél is közelebbre kell vinni az előadást, mondjuk be az üzembe, reggeliszünet idejére. Ami pedig a szülőket illeti, ideje lenne kihúzni fejüket a homokból. Gyermekük akkor is megismerkednek a szexuális élettel, ha erről ők maguk nem akarnak tudomást szerezni.

Jelenleg több mint 2300 nő szed fogamzásgátló tablettát a megyében. A tendencia emelkedő: tavaly 620-an írtak fel újonnan tablettát.

Akadnak azonban, nem is kis számmal, akik makacsul nem akarják a megelőzés egyéb módját sem alkalmazni. Inkább elszegődnek az abortusz bizottság és a kórház törzsvendégeinek.

Ilyen a K-i asszony is. Portréját csak nagyon sötét, nagyon komor színekkel lehet megfesteni. 37 éves, három gyermeke van. 38 alkalommal kérte terhessége művi megszakítását. 38-szor írta alá a kórházban, hogy tudomásul veszi a műtét veszélyességét, és a jövőben fogamzásgátlókat használ. Amikor első gyermekét vetette el, csinos fiatalasszony volt. Most egy leromlott tönkrement ember, szánnivaló látvány. Várják, mikor állít be 39-edszer.

Igaz, drága a tablettá. Havi 30 forint, ez évente 360 forintot tesz ki. De még mindig olcsóbb, mint évi két küret, s a vele járó 5–6 napi munkakiesés. Mert abortuszra nem jár táppénz csak fizetés nélküli szabadság.

Elenyészően kicsi azoknak a száma, akik lány létükre is kiviselik terhességüket. Mindegyikük tudja, hogy lánynak szülni egyáltalán nem dicsőség. Rokonok, ismerősök elítélik a lányfejjel gyermekeket várókat. A rokonok próbálják eltitkolni ameddig és ahogyan lehet, az ismerősök ujjal mutogatnak rá, a barátnők igyekeznek nem találkozni vele...

Mégis, miért ragaszkodnak terhességükhöz?

Egy ezzel foglalkozó felmérés a terhesség eltitkolásának, megtartásának az alábbi motívációt fedte fel:

Amíg a terhességet sikerül eltitkolni, addig a lány nyugton van.

Az abortuszt a fiú ellenzi, a házasság feltételül a gyermek megszületését szabja.

Az abortuszról való félelem elemi erővel hat, a szülés pedig még messze van.

Félelem az abortusz káros következményeitől, attól, hogy esetleg soha nem lehet már gyerek.

A gyermekgondozási segély előnyei, főleg az, hogy nem kell dolgozni.

S. I. sorsa azonban nem a fenti papírforma szerint alakult.

– Régóta ismertem már a fiút. Nem gyűrűztük el egymást, de azért a nőlegényemnek tekintettem. Azt mondta, meg kel-

lene ismernünk egymást közelebbről is, mielőtt elvenne. Nem akartam, féltem a terhességtől. Nem baj, mondta, úgys csak olyan lányt venne el feleségül, akinek a termékenysége felől biztos lehet. Hittem neki, a baba megszületett, ő azonban megváltoztatta hajlandóságát. A szüleire hárította a felelősséget, kitagadnák, ha megesezt lányt vinne az anyakönyvvezető elé.

5.

A nemibetegségek emelkedőben vannak. Országosan is, megyében is. 1971-ben 127, 1972-ben 173 gonorrhéás beteget kezeltek a Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézetben. Idén eddig 23 nemibeteg fordult meg az intézet rendelőiben. A betegek 75–80 százaléka 30 éven aluli. Az idén kezelt betegek közül a legidősebb is csak 25. évét töltötte be. Az arány a fiatalok felé tolódik el.

Mi az oka a nemibetegségek emelkedő tendenciájának?

Dr. L. I., az intézet doktora:

– Az ok az egész szexuál-erkölcsi magatartásban keresendő. Nemibetegséget lehet ugyan véletlenül is kapni, de ez csak szabályt erősítő kivétel. A szabály pedig az, hogy a betegségek felelőtlen kapcsolatokról erednek: sok kezelt partnere nevét sem tudja megmondani. Aki állandóan váltogatja nemi partnereiket, mint más a fehéreneműjét, azok előbb-utóbb nálunk kötnek ki. Minden bement kapcsolatát behívunk, a preventív kúrát mindgyiknél alkalmazni kell. Olyan ez, mint mondjuk a himlőoltás. Nevet kiadunk senkinek, még a hozzátartozóknak sem szabad.

A páciensek nagy részével ugyancsak nehéz megértetni a kezelés fontosságát. Ha a betegség látható jelét nem tapasztalják semmibe veszik a berendelő parancsot.

– Ilyen volt egy fiatal kislány esete. Kapcsolatként mondta be egyik betegünk, elküldtük neki a behívó lapot. Másnap az édesapa ront be feldúltan, magából kikelve, hogy mi dolgunk nekünk az ő lányával. Mondtuk, hogy ez egyedül a lányára tartozik, de gondolhatja ő is, hogy nem viccből ment ki az a papír, nem azért vagyunk mi, hogy maceráljuk az embe- reket. Mikor végre bejött a kislány, jól megmostuk a fejét: jöttél volna rögtön, nem tudta volna meg az apád. Közöltem vele, hogy még egyszer kell jönnie, aztán rendben lesz. Megígérttem vele többször is, persze hiába vártuk. Mikor beállított, faggattam, miért nem láttam a megbeszélés időben. Nem tudott mit mondani, csak vonogatta a vállát. Kérdeztem: és most hogy jöttél be? Mire ő: az URH-s kocsi kísért lépésről lépésre végig a városban. Látod, mondtam, ha betartottad volna az ígéretedet, kettőnk ügye maradt volna az egész.

6.

Középiszkolás diákok véleménye a szexualitásról:

– Az az igazság, hogy a lányok kinézik maguk közül azt, aki nem jár senkivel. Így aztán sokan úgy vannak, hogy ha nem helyeslik is, beleegyeznek a testi kapcsolatba, csak hogy megtartsák a fiút. Persze, a fiúk nagy része, miután megkapta a lányt, ott is hagyja, mivel az már nem lehet rendes lány.

– Szerintem 18 éves kor előtt nem helyes elkezdni a nemi életet. Biológiai szempontból felnőttek vagyunk, ahhoz azonban nem, hogy a kapcsolatot a maga teljességében és felelősséggel vállalni tudjuk. Ha baj van, úgys csak az anyánkhoz szaladunk, és ez, ugye, nem vall valami nagy felnőttiségre.

– Aki tud vigyázni magára, az csinálhatja. De legyenünk őszinték, melyikünk meri megkérdezni otthon, hogy hogyan juthat tablettához? És melyikünk mer elmenni ugyanezzel az orvoshoz? Aki elkezd, lesz ami lesz alapon kezdi el, annak pedig nem szokott jó vége lenni.

– A nemi kapcsolathoz két ember kell, a felelősséget is ketten vállalják! Miért teszik csak a nő kötelességévé a fogamzásgátlást? Mert ez az általános gyakorlat. A férfiak itt is szabadabbak, mint a nők. Késő, ha a férfi csak akkor vállalja a felelősséget, amikor már útban a baba. Pedig ez még mindig a jobbik eset, legalább nem hagyja cserben partnerét.

– Jó lenne, ha az iskolában is alaposabb oktatást kapnának erről, a tudástól még senki sem romlott el. De méginkább jó lenne, az, ha a női egyenjogúság nemcsak a munkára, hanem mondjuk a szerelemre is vonatkozna.

7.

A svéd minta. Világszerte emlegetik. Részletek Vance Packard; „A szexuális szabadság és egyenlőség svéd megközelítése” című tanulmányából:

„... a svéd lányok úgynevezett szexuális szabadsága nem tekinthető egyszerűen csak engedékenységnek, hanem a svéd lányok nagyobb függetlensége, magabiztossága és szabadabb egyéni élete alapján magyarázható. Noha sok ma a házasság előtti érintkezés Skandináviában, ez ... nem alkalmi, hanem szorosban kapcsolódik a párválasztáshoz.”

„Svédországban a házasság előtti nemi élet a legszélesebb körben elfogadott dolog. Egészen elfogadott, hogy 20 év felé járó szerelmes párok közös biciklitúrát tegyenek vidéken. A szülők inkább azt kívánják, hogy gyermeküknek a házasság előtt legyenek téves választásai, mint azután.”

„A szexuális nevelésre irányuló erőfeszítések Svédországban mind az iskolában, mind az iskolán kívül erősek. Számos helyen plakátok figyelmeztetik a fiatalokat, hogy legyenek körültekintőek szexuális kapcsolataikban. Az egyik plakáton ez áll: „Most gondold meg, számíthatsz-e rá? Egy másikon pedig: „Gyermekek? – Igen, de akkor, amikor mi akarjuk!”

„Az iskolákban már több mint tizenkét éve kötelező a szexuális nevelés. Az oktatás koedukációs. A 7 és 8 éves gyermekkel egyszerűen azt próbálják megértetni, hogy családhoz tartoznak, hogy anyjuk szülte őket, és igyekeznek megmagyarázni az apa szerepét a családban. 11 és 13 éves korban megpróbálják alaposabban megvilágítani nekik az anatómiai helyzetet. 14–16 éves korban pedig bevezetik őket a pszichikai és az etikai viselkedésbe. Nem tárgyalják a szexuális élet technikáját.”

„... amikor egy évtizeddel ezelőtt kirobbant a vita a szexuális viselkedéssel szembeni liberalizmus intézményessé válásáról, egyesek azzal érveltek, hogy ha a fiatal férfiak könnyen juthatnak szexuális partnerhez, nem akarnak házasodni. Kiderült, hogy a házasság népszerűsége nem csökkent, hanem nőtt.”

A svéd minta, úgy tűnik, sok kérdésben minta lehet számunkra is. Különösen, ami az iskolai oktatást illeti. Svédországban még az egyházi iskolákban is tantárgy a szexuális nevelés. Ezekben az iskolákban nyilván az apácák is képzett szexológusok.

8.

Szintén orvos véleménye, akár summázásnak is beillik:

– Tény, hogy a fiatalok ma korábban kezdik a nemi életet, mint akár tíz évvel is ezelőtt. Legtöbbször már középiszkolás korban szexuális kapcsolatot létesítenek. Ez tény, amivel szembe kell nézni, ráolvasás itt nem segít. Nem akadályozhatjuk meg, hogy szexuális kapcsolatot létesítsenek, akkor viszont gondoskodjunk arról, hogy tudatosan, okosan csinálják! A felnőtt bűne, ha meghagyja a fiatalat a butaságban, aztán rászabadítja megvetése, elítélése minden mérgét.

A strucc példázata bizonyára ismerős. Az oktondi, nagy madár szárnya alá dugja fejét, mert azt hiszi, ha ő nem lát, a külvilág sem vesz tudomást róla.

Nem a szexualitás az első kérdés azonban, amikor bebizonyosodott, hogy a struccpolitika hajítófát sem ér.

A családvédelemmel kapcsolatos társadalombiztosítási juttatások alakulása Nógrád megyében

Megnevezés	1967	1969	1972
Társadalombiztosítási szolgáltatások össz.	519601	627207	866500
Ebből:			
Gyermekgondozási segély	1123	15740	27547
Terhességi-gyermekágyi segély	7578	10239	12374
Anyasági segély	1559	1678	1766
Családi pótlék	56135	51753	57304

Szabad szombat

Nógrád megye rétsági járásában a 22 ipari üzem és ipari szövetkezet szabad szombatos üzemként dolgozik.

A riportban megszólaltatottak ilyen üzemekben dolgoznak, válaszaik egyéni, egyediek, ha mégis találkoznak a tipikussal...

A HÁZIASSZONY

Három éve dolgozik egy újonnan települt üzemben. A munkafázisokat szalagszerűen végzik. Nehéz fémekkel dolgoznak. Harmincöt éves, férje az építőiparban dolgozik Vácott – minden héten szabad szombatos. Ő csak minden másodikon. Tizenhat éve ment férjhez, két családjuk van.

– Mikor ide jöttem, már volt szabad-szombat.

– Ez is befolyással volt a választásnál?

– Kis mértékben. A férjem, az már régóta nem dolgozik szombatonként. Örültem én is ennek az egy napnak.

– Mit csinál ilyenkor?

– A szombat nagyon jó a házimunka elvégzésére. A gyerekek már nagyobbak, ilyenkor reggelente egy kicsit tovább alszom. Aztán bevásárlás, főzés. Mert – tudja – a család szereti a gyomrát.

– Férje?

– Ő is segédkezik, főleg a takarításban. Porszívózik, meg az italt szokta beszerezni.

– Mire marad ideje?

– Szombat délután egy kis beszélgetésre, ha már mindent rendbe tettem. Este tévé, aztán alszunk.

– Vasárnap?

– Főzök, aztán az ebéd, mert ez nagyon fontos, a férjem ilyenkor mindenkit az asztalhoz parancsol.

– Délután?

– Néha sétálunk a faluban, a férjem tavasszal meg ősszel meccsre megy, a gyerekek moziba. Ilyenkor egyedül vagyok otthon.

– Mit csinál?

– Kötök, horgolok, közben hallgatom a rádiót, mert nagyon szeretem a műsorát.

– Olvasni?

– Nem nagyon szeretek. Néha egy-egy könyvet, de sokszor hónapokig tart, mert máskor nincs időm.

A LAKATOS

Fiatal ember, karbantartó részlegnél dolgozik. A szabad szombat számára szabadnappá alakul át, néha azért mégis szombatra esik.

– Ha csak szabadnap?

– Akkor ugyanúgy kelek, mint amikor dolgozom. A faluban, ahol lakom (mert bejáró vagyok az üzembe), van egy lakatos kisiparos, segédkezem neki. Jó ez, mert ilyenkor egy nap alatt két-háromszázat is megkeresek. Ez havonta kétszer fordul elő.

– Mennyit keres?

– Tizenötötvenes órabérem van.

– És a havi hatszáz.

– Kell. Tudja, a pénz olyan, mint a víz, folyik.

– Mire?

– Elváltam az asszonytól, van egy fiam, oda is kell fizetni. Ez a ház a szüleimé, bővítettük benne, most szereltünk egy új fürdőszobát. Úgyis az enyém lesz, megéri.

– Ha kettős a pihenőnap?

– Akkor szombaton melózom, vagy otthon, mert kert is van. Hatszáz négyszögöl. Szépen terem, málna van benne meg burgonya.

– Vasárnap?

– Dél előtt alszom, olvasok, ebéd, majd lemegyek a presszóba sörözni.

– Elégedett?

– Maga ezt mondaná?

– Dolgozni kell, és a munka után pihenésre is szükség van, mégpedig az okos pihenésre.

– Persze ez igaz, de az élet sokszor többet követel. A követelés pedig nagy úr. Eleget kell tenni neki.

ESZTERGÁLYOS

Már erősen kopaszodik, negyvenöt év körüli férfi. Alacsony, zömök ember. Üdülőterületi községben lakik, ott is dolgozik egy új telepítésű ipari üzemben. Havonta háromezerkétszáz forint körül keres, felesége a termelőszövetkezet irodáján adminisztrátor. Három családjuk van, idősebb lánya már férjhez ment. Háromszobás házat építettek OTP-re.

– Elégedett?

– Elégedett!

– Vágyik még valamire?

– Hogy a feleségem is itthon legyen szombaton.

– Miért?

– Rossz nekem, mert ők szabad szombaton is dolgoznak. Most jött meg tavaly tavasszal a Skodánk, szeretünk kirándulni, de nagyobb útra csak úgy mehetünk el, hogy a feleségemnek szabadságot kell kivenni. Ezt pedig ott szombati napon nem szeretik.

– Egyedül mit csinál?

– A kocsit körül van mit tenni. Garázst most építettem, még nincs befejezve.

– Merre jártak már?

– Balatonon, Pécsen meg Harkányban. Disznóvágáson az apóséknál, Békés megyében.

– Mit tenne legszívesebben szombaton?

– Utaznék, a kocsival, a családommal.

– Magyarországon?

– Ha lehet, majd külföldön is.

– Akadály?

– Egyeztetni kell a szabad időnket.

KTSZ ELNÖKE

Öszhajú, negyvenöt – ötven év körüli férfi. A szövetkezetet már nyolc éve vezeti. Gazdaságilag kiegyensúlyozott egységnek nevezhető. Különösebb nehézség az utóbbi években nem volt. Minden szombat – szabad szombat.

– Mit csinál szombaton? Dolgozom! Fizikai munkát. Most meglepődik?

– Igen.

– Három évvel ezelőtt vettünk egy hétvégi telket Verőcén.

Naponta az irodában vagyok meg a műhelyben. Hétvégére fáradt voltam mindig.

– És most?

– Hihetetlen, amit mondok, vasárnap estére mintha kicserélnének. Igaz az első két évben sok volt a munka. Az építkezés, az anyag utáni futkosás, de most már minden rendben van.

– Minden szombaton ott van?

– Igen. Feleségem is úgy dolgozik, hogy megoldható. Csak akkor van baj, amikor a gyerekek iskolába járnak. Ilyenkor délből eljövök értük megegyeszer.

A sárga színű Wartburg ott áll az utcán.

– Most, hogy felépült a hétvégi ház, a telken továbbra is dolgozni fog?

– Igen, csak egyre kevesebbet. A munka elfogyott már, legfeljebb egy kis kertészkedés.

– Más nem?

– Ezen kívül csak pihenés. Szeretnék olvasni, lehetőleg sokat. A mai dolgokra az utóbbi időben nagyon kevés időm jutott, nagyon sok a pótolni valóm.

ADMINISZTRÁTOR

Ebben a munkakörben dolgozik több mint tíz éve a harmadik munkahelyen. Az első munkahelyén először fizikai munkás volt, ez idő alatt végezte el a gyors-és gépiró iskolát. Adminisztrátor lett, férjhez ment, szült egy gyereket (most harmadikos). Két év után elvált, egyedül nevelte a fiát. Munkahelyet változtatott, kellett a pénz. Úgy érezte, a nyolc osztály után el kell végeznie a gimnáziumot. Erre az általános műveltségre szüksége van. Levelezőn most érettségizik majd.

– Állandóan a szabad idő hiányával küzdök. Segíteni kell a gyerekeknek, a házimunka, a tanulás. Kevés.

– Szórakozás?

– Néha egy-egy tévé-műsor.

– Akar még tovább tanulni?

– Azt hiszem, egyelőre nem. Az utóbbi tíz évben igazi pihenésem nem volt. Egyedül kell nevelni a fiamat, ez pedig a legfontosabb feladat számomra.

– Más szórakozásra nem vágyik?

– Mit feleljek? Fiatal koromban szerettem táncolni, minden mulatságon ott voltam. Aztán egyszerre minden megváltozott. Az élet csak nehéz feladatot adott, de küzdöttem, kibírtam. A pihenéseim csak erőgyűjtések voltak mindig a holnap feladatainak megoldására.

KÖMÜVES

A járás központjában lakik, most épített házat önmagának, apósával meg egy-két „haverral”. Lakása szépen berendezett, amióta felszabadult, mindig a köműves szakmában dolgozott. Bérezésével elégedett, középkorú férfi, nő, családost. Együtt lakik a felesége szüleivel.

– Szereti a szakmáját?

– Szeretem. Nagyszerű érzés amikor az ember látja, ahogy a házak nőnek ki sor-

ban a földből. Dolgoztam Pesten, a negyvenhármasknál: Óbudán leraktam pár ezer téglát, amíg ott dolgoztam.

– Szabad szombat?

– Az építőiparban vezették be legelőször. Ha jól emlékszem, még a hatvanas évek elején. Igaz, pihenésre nem nagyon emlékszem, mert minden időm betáblázott.

(A JÁRASBAN) ÉVENTE KÖZEL 200 ÚJ HÁZAT ÉPITENEK HAZILAGOS KIVITELEZÉSSEN, NYOLCVANÁT FELÚJÍTANAK, NEGYVEN-ÖTVEN MELLEKÉPÜLETET ÉS EGYÉB ÉPÍTMÉNYT ÉPITENEK. A MUNKÁK ELVÉGZÉSE KÉT ÉPÍTŐIPARI VALLALAT (TEVEKENYSÉGERE S 23 FŐ KOMUVES KISIPAROS MUNKAJARA HARUL)

– Amikor csak egy kis szabad időm van, mindig malteroskanál meg kalapács van a kezemben. Őszintén szólva, nincs szükségem a melóra meg az így keresett pénzre, de hívnak.

– Menni kell?

– Igen. Ismerősök, rokonok. Aztán meg a munka után meg a híre, hogy ki csinálta, újabbak hívnak.

– Meddig csinálja ezt?

– Ameddig hívnak.

– Beutalóval volt nyaralni?

– Egyszer, még nőtlen koromban. Azóta nem került rá idő, vagy volt fontosabb.

– És a pihenés?

– Vasárnap este, ha vége a munkának, meg télen. Akkor nincs falazás, vakolás.

TECHNIKUS

Vízügyi technikumot végzett, szőke, nyúlánk fiatalember. Most huszonnyolc éves. Hároméves kislfiával tölti minden szabad idejét.

– Munkabeosztása?

– Technikus.

– Munkaterülete?

– Változó, az egész járás területén. Naponta ellenőrzök, szolgálati motorral. Levegőn így eleget vagyok. Szeretek otthon, nem is szoktam elmenni sehová. Kocsink nincs, a lakást most vettük két éve ÓTP-én.

– Szabad szombat?

– Minden szombat – szeretem ezt. Aztán az is jó hogy sok a szabad idő, sokat lehetek a fiammal.

– Miből fakad ez?

– Talán csak abból, hogy szeretem a gyerekeket. Úgy terveztük, még lesz kető. Mert három gyerek az igazi.

– Szabad idejében csak a gyerek?

– Nem, van más is. Szeretek olvasni, ezt azonban inkább lefekvés után.

– Kert?

– Nincs.

– Miért?

– Igaz, hogy falun lakunk, de teljesen városi házban, a harmadik emeleten. Ez a legjobb, nem szeretem a kerti munkát, meg lakjuk is a lakást, rá vagyunk kényesítve.

TIZENKILENC ÉVES LÁNY

Szép barnahajú, bőre kreolos, nevetően beszél. Maga a vidámság. Négy éve dolgozik a letelepült új üzemben, ahol a második szombatok a szabadok. Az üzem már a kezdet kezdetétől így működik, az

ott kezdő dolgozók nem ismerték a folyamatos hat napos munkaheteket.

– Hol dolgozott már?

– Ez az első munkahelyem.

– A szabad szombatok is szerepeltek a döntésnél?

– Azt hiszem igen, de még akkor nem tudtam, mit kapok ezzel.

– Azokon a napokon mit csinál?

– Segítek otthon anyunak, mert ő még szombaton is dolgozik, a tanácsnál. Náluk most vezetik majd be, nagyon örül neki, végre pihenhet. Azt mondta, így legalább évente ötször elmehetünk Pestre színházba, moziba.

– Kocsi?

– Nincs. Apa nem akarja, pedig szívesen takarékoskodnánk. Szerinte sok a baleset. Busszal is elmehetünk, meg lakik ott egy rokonunk.

– Ha elvégezte a házimunkát, mit csinál?

– Elmegyek a barátnőmhöz, meg olvasok. Szeretek táncolni is, de kevés alkalom van erre. Nem szerveznek mostanában, talán évente háromszor.

– Kirándulni?

– Nem szoktam, legalább is nem szeretem. Meg kivel menjek? Ilyen klub nem működik.

– Ha lenne, beiratkozna?

– Azt hiszem. Persze csak akkor, ha olyan kirándulásokat szerveznének, amelyekre valami jó társaság jönne.

– Mit látogatna meg szívesen?

– Tokajt, Mecseket, a Balatont meg más helyeket. Ez a szervezők dolga lenne...

KUBIKUS

Negyvenöt éves, kopaszodó férfi, de kinéz ötvenötnek. Most nem visel sapkát, a homlokát vízszintesen ketté osztotta egy csík, a hétköznapi sapka vonala. A vonal alatt barna a bőre, felette fehér. Furcsa így az arca. A presszóban találkozik vele.

– Sörözünk?

– Pihenünk! – mondja ő.

– Szabad szombat?

– Igen.

– Mindig így?

– Hasonlóan. Ez megnyugtató. Egész nap kint a réteken, tudja, a kubikus munka kegyetlen. Az kiveszi az ember erejét.

– Hol dolgozik?

– Ipolymenti vízrendezés.

– Ez a pihenés? Más nincs?

– Minek? Én nem melózom, mint a többiek. Nem éri meg nekem az a százötven forint. Keresek havonta négy-ötzetret, meg az asszony is hoz a konyhára. Elég ez. Nekem a szombat meg a vasárnap csak pihenésre kell. Erre is használom. Én hétköznap lemelózom a magamét.

„VILÁGMÉRTEKBEK EGYRE JOBBAN ELŐTERBE KERUL A SZABAD IDŐ SZEREPE, JELENTŐSÉGE. NEMZETKÖZI TANACSKOZÁSOK EGÉSZ SORA IS ARROL TANUSKODIK, HOGY A SZABAD IDŐ ELMELETI, POLITIKAI, GYAKORLATI, GAZLÓDESÉT, AZ EMBER ÉLETMÓDJÁNAK KORSZERÜBBÉ VALÁSAT”.

EMELKEDIK. S ENNEK FELISMERÉSE VITAHATATLANUL TERJED”.

Sulyok László

Kulturális alap - közművelődés

Manapság a tudományos-technikai forradalom idején – úgy vélem, nem szükséges indokolnunk –, társadalmi életünkben mily nagy fontossággal jut szerephez az emberek kulturálódását és szórakozását, az iskolán kívüli ismeretszerzését biztosító közművelődés, amelynek tartalmi és módszertani felülvizsgálata országszerte most folyik. E vizsgálat egyik fontos részét képezi az üzemi, vállalati és termelőszövetkezeti kulturális alapok felhasználásának vizsgálata.

A Nógrád megyei Népi Ellenőrzési Bizottság az utóbbi időben öt esetben tűzte napirendjére a vállalatok és szövetkezetek kulturális alapja képzésének, felhasználásának vizsgálatát. „E gyakoriságra azért volt szükség, mert minden évben ismétlődően szerzett információk szerint megyénkben rendelkezünk olyan gazdasági alappal, melyek célszerű felhasználása biztosítaná a párt és a kormány célkitűzései szerint a megye közművelődési feladatainak anyagi alapját, eszközeit, objektumait.” (Nógrád megyei NEB összefoglaló jelentése, 1972.)

„Társadalmunk szocialista fejlődésének egyik alapkérdése a dolgozók általános műveltségének emelése és szakképzettségének növelése.” (MSZMP X. kongresszusának határozatából)

Mindezekből logikusan következik, hogy semmiképp sem tekinthetjük mellékesnek: üzemeink, vállalataink hogyan, milyen szempontok érvényesítésével használják fel kulturális alapjaikat.

A kulturális alapok felhasználásának kérdése nem magánügy, hanem az egész társadalom ügye, osztársadalmi érdek.

A mindennapok gyakorlatában a vállalat kulturális alapja a szociállal közös egység, amely ezeken túlmenően magában foglalja a sport, az üdültetés és a segélyezés céljára meghatározott összeget is.

„Célszerű, ha a vszt (vállalati szakszervezeti tanács) – ...a rendelkezésére adott keretösszeget a felhasználási fő céloknak megfelelően – a fő célok közti helyes arányok figyelembevételével – bontja, és külön-külön határozza meg a szociális, a kulturális, a sport, az üdültetés; a segélyezés céljára a felhasználható összegek nagyságát.” (SZOT határozatok, 1970. 8. sz)

Ezen írásunkban figyelmünket – eredeti szándékunknak megfelelően – csupán a kulturális célokra szánt összegek vizsgálatára összpontosítjuk.

Fiatal, könnyűipari gyár B-ben, Dolgozói – túlnyomórészt lányok, asszonyok – több mint ötven százalékban harminc éven aluliak. A gyár alig négy éve üzemel, de az idén már másodszer nyerte el az élüzem címet.

A vállalat ez évi szociális-kulturális alapja 26 900 forint. Ebből 8 000 forintot nők- és anyák napjára 5 500 forintot a gyermekek karácsonyi megajándékozására, 3 000 forintot brigádvetélkedőkre és könyvtárra, 2 200 forintot gyermeknapra 2–2 000 forintot sportra és névadóra, 1 200 forintot brigádvetélkedői tanácskozássokra terveztek.

A kimutatás első pillanatra elárulja, hogy kimondottan kulturális célra 6 000 forintot költenek; a rendelkezésre álló összesség majdnem egy negyedét, ami nem is rossz arány. Csak egy kicsit egyoldalú a felosztás: könyvtár és brigádvetélkedő.

De mi történik a kultúra többi ágával... mondjuk, az oktatással és az ismeretterjesztéssel?

– Az idén egy éves munkásakadémiát akarunk indítani, havonta egy előadással – mondja a szakszervezeti titkár-asszony. Ez ismeretterjesztő és oktató jellegű lenne. Beindításáról januárban beszélgettünk a TIT munkatársaival, akik megígérték, hogy hamarosan értesítenek bennünket a beindulás részleteiről. De azóta sem kaptunk, nem tudom, miért, semmiféle értesítést.

Vajon így, ígéretekkel és hallgatással is elakadhat egy jó vállalati kezdeményezés? Ha igazak a mondott szavak, akkor: igen. De egy másik lehetőség is adódik: ne legyen rest a vállalat, keresse meg ő – hiszen saját legfőbb érdeke dolgozói általános és szakmai műveltségének emelése – a TIT-et, ha az – véleményük szerint – komolytalanul viszonyult ígéretéhez.

(Az említett gyár az alábbi levelet küldte a Salgótarjáni járási TIT Szervezet titkárához:

„A Budapesti Harisnyagyár Nagybáttonyi Telepén megszervezendő „Munkásakadémiával” kapcsolatban az alábbiakat közöljük:

Az üzem gazdaságvezetőjével és szakszervezeti bizottsággal történt megbeszélés alapján a munkásakadémiát 1973. szeptember hónaptól kívánjuk beindítani.

Eddig különböző termelési problémák (túlórátások, stb.) miatt, a nyári hónapokban viszont a dolgozóink különböző munka utáni elfoglaltsága miatt nem célszerű az akadémia beindítása. Nagybáttony, 1973. április 27.

Dropka Béláné
SZB titkár)

S az alapból vajon miért nem terveztek összeget ismeretterjesztő előadások céljaira.

– Talán megszokásból – tűnődik el a titkár-asszony is –, mivel tavaly sem tartottunk ilyen előadásokat.

● A Gy-i faipari gyárban a TIT-tel szerződést kötöttek, főleg egészségügyi és munkavédelmi előadásokra. De a pénzügyi kimutatásban itt is hiába keressük az e célra tervezett összeget. Pedig a szakszervezeti titkár és a pénzügyes hölgy mindent megtesz, hogy fáradozásunk sikerrel járjon. Buzgalmuk eredménytelen.

Nézzük a meglévő adatokat!

A gyár szociális-kulturális alapja 29 000 forint. Ebből 13 000 forintot mozi- és színházjegyre, illetve bérletre,

13 000-ret óvodai támogatásra és 3 000-ret névadó ünnepekre fordítanak. Kulturális vonatkozásban – ez tűnik szembe – a színház és a mozi a minden. S ebben van is igazság. A színházi évadokra, kamaraszínházi előadásokra évről évre több tucat bérletet vásárolnak, s közös mozilátogatásokat szerveznek. De nem hiszem, hogy csak ez jelenti az üzemi kultúrát és művelődést egy olyan gyárban, ahol mintegy ötszáz kötet számú, szakszervezeti kezelésben álló letéti könyvtár működik. Szép, gazdag anyagú könyvtár. Az SZM₁ központi könyvtárából töltik fel rendszeresen, mert könyvek vásárlására pénzt nem adoznak. Milyen kár!

● „Feltétlenül dicsérni kell... a művelődési intézménnyel rendelkező vállalatokat, a Nógrádi Szénbányák Vállalatot, a Kohász, ZIM, Oblös-, Síküveggyárat, a részben az Allami Építőipari Vállalatot, melyek nagyobb összeggel egészítik az SZMT által biztosított anyagi támogatásokat, illetve segítik az intézmények üzemeltetését.”

A jelentősebb támogatást biztosító egységek száma a megyében működő gazdasági szervezetek körülbelül egyharmada. A többi – noha szüksége és lehetősége volna a támogatás biztosítására – elzárkózik.

„Az esetek többségében nem az intézmény, hanem egy-egy célfeladat (könyv, hangszer beszerzése, rendezvények, díjak) támogatása a jellemző. (Két részlet a Nógrád megyei NEB összefoglaló jelentéséből.)

● A már idézett szakszervezeti kiadványban többek között olvashatjuk: „A tervezet elkészítése nem lehet csupán egy-két személy munkája. Helyes, ha az egyes kérdéscsoportok kidolgozására bizottságokat alakítanak. Ezeknek tagjait a szakszervezeti szerv bízza meg...”

– Nálunk a huszonhét tagú szakszervezeti tanács dönt, az előző évek gyakorlata alapján, a szociális-kulturális alap nagyságáról, felhasználásáról – tájékoztat készséggel a Gy-i gyár szakszervezeti titkára.

Az előző évek gyakorlata felől érdeklődöm. Kíváncsiságom eredménye aligha megnyugtató. Elmondták, hogy az alapot nem szokták részletesen felbontani, vagy ha mégis, akkor az formális, mert hogy általában nem a felosztásnak megfelelően szokták azt felhasználni. Az idén is ilyen formális felbontást végeztek; így majd csak az év végén határozható meg precízen, hogy mennyi forintot költöttek, és milyen kulturális célra. A helyzet egyenlőre, magyarul: ahogy esik, úgy puffan.

● A felosztás tekintetében B-i gyárban is az előző évek gyakorlata a meghatározó. A szakszervezeti titkár ennek alapján készíti el a felosztási tervet, amelynek sorsáról – elfogadják-e, vagy sem – a szakszervezeti bizottság és a gazda-

sági vezető dönt. Így történt az idén is. A titkár felolvasta a tervezetet, amivel mindenki egyetértett, vita nélkül elfogadták. A felbontást ismerve sajnálhatjuk a vita elmaradását. Véleményünk szerint érdemes, sőt szükséges lett volna vitakozni róla egy kicsit, és alaposabban megnézni, hogy mit, mire és miért költenek.

„A megye társadalmi, gazdasági szerveinél évenként mintegy 25–26 millió forintot irányoznak elő kulturális célra, illetőleg használnak fel e címen. Célszerű közművelődéspolitikai tervek megfelelően koordinált végrehajtásával, a szétforgácsoltság és célszerűtlen felhasználások megszüntetésével ez az összeg hatékonyabban biztosítaná a közművelődési célkitűzések megvalósításának anyagi fedezetét.”

● A Szakszervezetek Országos Tanácsa rendszeresen jelenteti meg határozatok című füzetét, amely a szakszervezeti bizottságok tevékenységéhez ad segítséget, hasznos irányelveket.

Felhasználják e segítséget ezeket a mindennapi munkában?

– Én januártól kapom kézhez a SZOT határozatokat. Korábban ezt csak a budapesti központunk kapta – szabadkózik a B.-i gyár szakszervezeti titkára. – Munkámban tehát nem használtam fel az irányelveket, mert nem is tudtam létezésükről.

A másik gyárban „okosabban” válaszol a titkár. Egyszerűen, mintha nem hallotta volna kérdésemet, belemélyed az iratokba. Én pedig nem erőszakoskodom.

● Két üzem – véletlenül esett a választás rájuk – kulturális alapja felhasználásának kérdését vizsgáltuk. Bizony, akad tennivaló még bőven. Még mindig jelentős összegek vesznek kárba a célszerűtlen felhasználás következtében. Végre komolyan kellene vennünk már az alap előtt a „kulturális” szócskát, és ennek megfelelően felhasználni.

A szakszervezet vezetői az alapok felosztásában csak felelősséggel dönthetnek. A művelődést senki sem tekintheti mellékesnek, mert azzal – akaratlanul is – értékét devalválná. A jó példamutatás a társadalmi életnek ebben a szférájában sem nélkülözhető.

Az alapokkal való rossz gazdálkodásnak van egy különös, szakszervezetet érintő hátulütője is; nevezetesen az, hogy a helytelen felosztással csorbát szenved a szakszervezeti érdekvédelem. Talán paradoxnak tűnik, de nem az. A dolgozók általános és szakműveltségének kérdése ugyanis a tudományos-technikai fejlettség jelenlegi színvonalán – hát még később! – nem csupán vállalati, hanem saját érdek is: az egyén önmegvalósításának teljesebb lehetősége, társadalmi boldogulásának záloga. Ezért is kell az eddignél nagyobb gondot fordítanunk a kulturális alapok helyes és célszerű használására. Ez pedig nemcsak a szakszervezetek, hanem valamenyünk közös ügye.

Eőssi K. Sándor

Esés közben kipattant a szikra?

Nem mi mentünk, hozzánk jöttek.

– Hallottam már olyan esetről, amikor az apa azt mondta a fiának: „ha nem tanulsz, legfeljebb odaadlak esztergályosnak.” En minden erőmmel azon vagyok, hogy ezt a felfogást eloszlassam. Ezért mindig ki szoktam hangsúlyozni, hogy én egyszerű lakatosmester vagyok, függetlenül attól, hogy most már évek óta az egyetemen dolgozom. Hadd mondassa az apa: ha esztergályos is leszel, csak rajtad múlik mire viszed. Szeretném a saját példámmal és lehetőségemmel elősegíteni, hogy a fizikai munka, a szakmunka visszakapja azt a rangot, ami megilleti. Azt szoktam mondani, szeretem a szép zenét, a jó festményt, a jó könyvet, mind kell, mind nagyon fontos – az irodalom, a zene, a képzőművészet –, de úgy és akkor tudom ezeket értékelni, ha van tető a fejem fölött, ha nem hull nyakamba az eső, nem ázok meg, igaz? Van cipő a lábamon, ruha rajtam, s a gyomrom nem üres. Kiken múlik, hogy ez így legyen? Sok-sok ember kétkézi munkáján. Meg kell lennie a társadalomban a rangjának és becsületének.

Hogyan lett lakatos, később esztergályos Gellért Károly, a sokszögeszterga feltalálója?

– Így hozta az élet rendje. A nagyapám még béres volt, az apám szántótető, utána újabb ranglépcső következett, hogy „na, az én fiam már legyen iparos.” S az anyém közül – tudniillik három fiam van – az egyik mérnök, a másik még nem tudom, mi lesz. Annyi bizonyos, a felemelkedés ez egy természetes folyamat, s én ebbe estem bele. Az egyik fiam jelenleg harmadéves egyetemista, a másik a Volánnál – az érettségi és a műszerési szakma megszerzése után – csoportvezető, a legkisebb tizennyolcadik éves, harmadik gimnazista, őt a régészet, a történelem érdekli. Itt mondjuk, úgy látszik, ők egy lépést megint mennek előre...

Mit mond saját magáról a feltaláló? Makacs, kitaró embernek valja magát, akit nem lehet eltántorítani a szándékától. Ezért aztán sokan összerhetetlennek tartják.

– Régen kevesebb szót használtak az emberek, mégis megértették egymást – folytata a megkezdett gondolatot. – Ma nagy a szókincsünk, de a határozott igent meg a nemet sokszor nem tudjuk kimondani, csak „hogya” van...

– Ugy tudom, a sokszögeszterga hazai gyártása ügyében éppen hogy kimondták a nemet.

– Eről szó sincsen. Csak olyan feltételeket szabtak a gyártáshoz, hogy kizárólagos jogot adjak, de „ellenbiztosítékot” semmit nem kapok. Ezzel kapcsolatban a legfelsőbb ügyészségtől kértünk tájékoztatást. Egyértelmű a helyzet: jogom van ragaszkodni a találmányhoz fűződő jogaimhoz, akár el is adhatom. És el is adom, most már elérkeztem oda, hogy a lelkiismeretem utolsó szikrájig harcoltam azért, hogy itthon maradjon nekünk hozzon hasznot. Ha nem megy, akkor...

– Visszatérve az életemre, székely vagyok, akik köztudomásúan makacs, önféjű emberek. Székelyudvarhelyen tanultam, ott voltam inas. Szívesen emlékszem vissza erre az időszakra, sokra becsülöm az inaséimet, függetlenül a keserúségektől, nehézségektől, mert azt szoktam mondani, Petőfiből soha nem lett volna olyan nagy költő, ha neki bőrfotelje lett volna, pozícionált dohányt szív, tokaji bort iszik és esténként kandalió mellett üldögél. Akkor soha nem írta volna meg azokat a nagyszerű, csodálatos verseket. Amit még el kell mondanom, hogy nálunk fura dolog az, hogy „tenyésztjük” az embereket, vezetőket, orvost, mérnököt, humán értelmiségit. En viszont azt vallom, s az életemmel bizonyítom, hogy van szervezetlen képzés is: nem végeztem technikumot, egyetemet, de azt senki meg nem tiltotta, hogy ezt vagy amazt a könyvet el ne olvassam. A saját bőrömmön is sok mindent megtanultam.

– Valahogyan a fajtámnál fogva az a természetem, hogy soha nem szerettem, ha azt mondták, ezt így kell csinálni. Hogy előbbre jártam – saját magam igyekeztem kitapasztalni, hogyan is lehetne és kellene? Ez vezetett odáig, s most azt mondom a fiaimnak, a tanulóimnak, a régieknek is, hogy olyan jól kell valamit csinálni, hogy ne hagyják, hanem azt mondják, mutasd meg inkább a többieknek is! Magam is így jártam, huszonkilencéves koromban már nem „hagytak” fizikai munkásként dolgozni, azt mondták, hogy „művezető leszel.” Harmincéves koromban, hogy „főművezető leszel.” Harmincegyévesen az ország második legkomolyabb fogaskerék üzemének voltam az üzemvezetője. S utána még hosszú évekig. Mert mindig úgy szerettem valamit megcsinálni, hogy az a legjobb legyen. Persze, ebben közrejátszik a konokság, a hiúság, meg az önértet is. Ez egy alapvető emberi dolog. S mindaz, amit nem lehet megtanulni...

– Hogy született a sokszögeszterga ötlet?

– Hát, éppen maga az indító az, hogy a fogaskeréküzemnek voltam az üzemvezetője, ott százával és ezrével gyártottak olyan alkatrészeket, amelyek megmunkálása közben állandóan fölvetődtek azok a problémák, amik végül elvezettek a megoldáshoz. Hajlamosak a kívülállók úgy beállítani, hogy „megboflottam és esés közben véletlenül kipattant a szikra.” Nem, én tudatosan, céltudatosan dolgoztam, s dolgozom ma is a találmányomon.

Azok kedvéért, akik keveset, vagy egyáltalán nem tudnak róla, hadd mutassam be két hozzáértő szakember, Szabó Sándor tanszéki mérnök, és Vékony Sándor adjunktus előadása nyomán a sokszögesztergát. A gép

tudja mindazt a műveletet, amit a normál eszterga, de ezen kívül olyan forgás-szimetrikus sokszögprofil tud kettőtől huszonöt szögig, mind külső felületen, mind furatban fenekesen, beszúrással, menetelve, kúpolva, és a többi, tehát a normál munkákon kívül ugyan-olyan műveleteket tud sokszögben esztergálni és köszörülni, mert már a köszörűgépi változat is elkészült. Az üvegiparban például kiválóan alkalmas formagyártásra. A műanyagiparban hasonlóan. A szerszámgyártásban, a bányagépiparban, a mezőgazdasági gépiparban, a járműiparban szintén alkalmazhatók a sokszögprofilok, hajtóműgyártásban helyettesíthetik a különösen nagy igénybevételnek kitett hagyományos módszerrel gyártott tartozékokat, de felhasználási területe szinte korlátlan.

A Gellért-féle sokszögeszterga páratlan a világon. Poligon profilok megmunkálhatóságával ugyan már sokkal korábban is foglalkoztak (PI a nyugatnémet Fortuna cég speciális célgépet fejlesztett ki, Poligon- köszörű a neve, 3–4 millió devizaforintba kerül, hazánkban kettő van belőle.) Ezen kívül, számos ehhez hasonló megmunkáló gép, is – ismert. Ezekre valamennyire az a jellemző, hogy a szerszámot vezérlik; a másik, hogy mind célgép, költséges gyártásra képes, drága berendezések. A mi sokszögesztergának nem a szerszámot mozgatja, hanem a munkadarabot, ez is bene az újszerű. Ráadásul igen gazdaságos vele a gyártás.

Újabb öt gép mostanában készül a miskolci egyetemen. Ebből egy a Magyar Hőj és Darugyárba, egy a makói Mezőgazdasági Gépgyárba, egy a Diósgyőri gépgyárba, kettő – több külföldi érdeklődő is van – az NSZK-ban és Svédországban fog bemutatkozni. Arról is szó van, hogy hazai oktatási intézeteknek készüljenek kisebb berendezések. Eddig két köszörűgép is elkészült, amelyek szintén a Gellért-elven működnek, az egyik idén a BNV-n is látható volt.

A feltaláló tervei? A válasz már elhangzott, annyira kézenfekvő. Tovább dolgozni a sokszögeszterga fejlesztéséért, minél szélesebb körben történő elismertetéséért és hasznosításáért. S ez nem kis program.

Az emberek szeretik a „krimtit”, de ezúttal a teljesség kedvéért, s nem az izgalomkeltés szándékával idézzük fel Vékony Sándor előadásának azt a részét, amikor a sokszögeszterga hazai fogadtatásával, gyártási kilátásaival foglalkozott.

– Jelenleg kifejlesztett sokszögeszterga és sokszögműködő van, ezeknek hazai gyártása még nem indult meg s egyelőre úgy néz ki, hogy nem is fog, az illetékesek úgy nyilatkoznak, hogy nem kívánják gyártani. Az egyetem viszont berendezkedik a belföldi igények kielégítésére, mert van igény. A KGST-országokba szintén az egyetem szállít, ha kell, míg két nyugati országból előreláthatóan sorozatban fogják gyártani a sokszögesztergát. Bármilyen jó, bármilyen előnyös, sajnos lassan öt év alatt nem sikerült előbbre lépni a hazai gyártásban, mivel a SZIM és a KGM elzárkózik ettől, ami teljesen érthetetlen. El kell mondanom, hogy ebben személyi presztizs-okok is közrejátszanak. S nálunk, úgy látszik, ezt megengedhetjük magunknak, még akkor is, ha ez milliókba kerül...

SOMOGYI GABOR: KÖZÉPKORI TÖRTENET

Vallomás

Kérem, nekem sajnos másként alakult az életem, mint ahogyan szerettem volna. Nem szeretném, ha félreértene, én valóban becsületos, sok mindenben átment, sokat szenvedett, kemény munkásemler vagyok. Ha azt tetszene tőlem kérdezni, hogy a termelőmunkából hogyan vettem ki a részem, akkor nyugodtan mondhatom, öklömmel a keblemre csapva, hogy én mindig ott voltam, ahol kellett.

Higgye el, hogy nehéz életutam volt. Kérem engem úgy kergettek, mint a kutyák a rókát. Persze, azok a vacak nyilasok világos, hogy nem mertek utánunk jönni, negyvennégyben, hiszen egész Salgótarján környéke keresztül-kasul van fúrva bányákkal. Amikor a SAS behívók jöttek, hát ugye, kétségbeestem. Ott voltak a gyerekek, meg az asszony, én meg azt mondtam, fogjátok be a szátokat, titeket úgyse bánthanak, kosztot meg szereztem, és én kérem, én eltüntetem a fenébe. Bevettük magunkat a Nagyszilváásra, tetszik tudni, ez a hely nincs távol az úttól, de jó sűrű erdői vannak, meg ugye, vízmosások. És az ember nem hülye, gondoltuk, ha a nyilasok keresnek, akkor majd itt van a hátunk mögött a banya szája, s ha olyan nagy a pofájuk, jöjjenek le utánunk. Hát szóval, odatelepedtünk az erdőbe, és szép csendben éltünk. Várjon csak! Ez akkoriban volt, amikor a Főtéren a németek már felakasztották a két magyar katonát, mert katonaszökevények voltak. Nahát, mi meg azt gondoltuk, hogy azokkal ott semmi közünk.

Nem kérem, nem voltam én kommunista, á... féltem is tőlük, hiszen azt beszélték, hogy elveszik a házat, meg minden... Ezt a dolgot az erdőben azért mesélem, hogy lássa, körülbelül milyen ember is voltam akkoriban én. Mert egyszer azért mégiscsak feljött arrafelé egy nyilas járőr. Hárman voltak, összebújtak, mint a bárányok, pedig mégiscsak farkasok voltak, mert mind a hármuknál fegyver volt. Mi meg, akik a bokrok között álltunk fegyvertelenül, néztük ezeket, és láttuk rajtuk, hogy nagyon félnek. Én megismertem közöttük a Nyerges Józsit, nagyon mérges lettem, rákiabáltam: „Mégismertelek, az anyád szentségit, gyertek csak föl ide!” Hát persze, hogy nem jöttek. Mi meg elengedtük a nyavalyásokat, igaz, el se tudtuk volna kapni őket.

Nohát szóval, így úsztuk meg a bevonulást, hát tudja, úgy van ez, hogy rossz emberekkel hülyeség együtt harcolni. Azután jöttek az elkövetkező évek, sorjázta azok, egymás után, sok jót is láttam, meg sok rosszat is. Higgye el nekem, most úgy visszanezve, nem tudom, hová lett a bátorságom. Hiszen ott, akkor, úgy rákiabáltam arra a három stricire, hogy azok géppisztollyal hátráltak előlünk, katonaszökevények és fegyvertelen emberek elől. Úgy érzem, elkorcsosultam már egy kicsit. Nincs bennem az az elszántság és jókedv, ami ehhez szükséges. Már az ember hangjából meg lehet azt tudni, hogy mennyire elszánt. Próbálgatom próbálgatom néha a hangozat, de nem olyan az már.

De azért mégis furcsa, hogy ezen már csak akkor kezdtem gondolkodni, amikor Szabó Elizeus meg Boxos megcsinálták azokat a híres balhékat.

Hogy kik ezek, kérem? Hát, falumbeliek; szegény Elizeus, isten nyugosztolja, már nem is falumbeli, inkább temetőmbeli. Meghalt. Majd ott a környéken akarok én is nyugodni. Tetszik tudni, ez az Elizeus nagyon jó férfi- és női szabó volt. Ott, a mi községünkben. Azon átfolyik egy patak, és hát mivel mi itt északon vagyunk, a Mátrán is túl, ugye, ezek a patakok szárazságban három-négy centisek, de ha jön a felhőszakadás, akkor egy óra alatt egyből négy méter lesz a víz. És ezért igen mély a medrük. No mármint, Elizeus egy éjszaka jól berúgott a haverokkal, mindig is bolondos ember volt, s a hídon, amikor a komáival hazafelé tartott, egyszer csak szétlökte őket, és átugrott a híd korlátján. Kérem szépen, ott legalább öt méter mély a meder. De a részegnek, amilyen szerencséje van, talpraesett. És nem törődött a lábát mosó vízzel, meg az ijedten szaladgáló haverokkal se, széttette a kezét,

KATONA ARON: AZ UR ÉS HÖLGYEI

és azt ordította, hogy „Én nem Szabó Elizeus vagyok, mert én a Jézus Krisztus vagyok!” Igen. Hiába tetszik nézni, bevallom én, hogy én is ott szaladgáltam akkor a hídon, és hát persze nevetnivaló dolog, de amikor leléptünk érte a patakmederbe, alig mertünk hozzányúlani. Azt kérdezi, miért? Hiszen öt méter magasról esett le, és azt mondta, hogy ő a Jézus Krisztus. Honnan a fenéből tudtuk volna, hogy nem mond-e igazat?

Aztán itt van ez a másik, ez a Boxos. Hát tudja, ez is egy olyan... persze, hogy elfogadom a kétdeci bort. Köszönöm. Tudja én nem iszákos vagyok, az én családom még nem koldult miattam. Dehát... mostanában bizony... no, mesélem tovább. Pletyka ne legyen belőle, de azért az igazság is meglegyen, ez egy hülye pasas. Nem csinált egész életében semmit. Csak ivott. De azért igen jópofa volt, sokat iszogattunk mi együtt a kantinban meg a Hangyában. Aztán persze – maga még fiatalabb, nem tudhatja –, hogy van egy idő általában a férfiak életében, amikor rájönnek, hogy hú, a szentségit, semmit nem csináltam. Ez aztán alaposan elkapja az embert. És akkor mindenki valami szép meg nagy dolgot akar sebtiben csinálni. Legalább egyszer. Meg utoljára. Én sajnos, nagyon el voltam ám telve attól, hogy meglógtam a háború elől, elég baj az. Ennek a Boxosnak nem volt semmilyen fajta elképzelése az életről. Csakhogy jött az a pillanat, amikor, tetszik tudni, ő is úgy gondolta, hogy már elég volt, neki is kell valamit csinálni. Nohát ez a Boxos, tavaly fogta magát, egy este csak úgy megitta a pálinkáját, aztán anélkül, hogy akárcsak egy szót szólott volna, kiment a Hangyából, és, szóval eltűnt. Gondoltuk, elmegy hátra. Hát kérem, nagy riadalom lett aztán később, mert egyszer csak berohan egy overállos manusz, és azt ordította, hogy ő majd marha lesz az akasztófára menni, mert egy csomó részeg ember hülyeségeket csinál. Kiderült aztán, hogy a Boxos vagy háromszáz méterrel feljebb ment az úton, ahol nem világít már a lámpa, lefeküdt az útra keresztbe, és amikor az a marhanagy teherautó, hát, lehetett vagy hattonnás, jó csikorogva lefékezett előtte és a sofőr, mint egy kakukk az órából kiugrott és ordítani kezdett, Boxos csak feküdt, csak úgy egy kicsit felemelte a fejét, szomorúan ránézett, és azt mondta neki, hogy „Idefigyeljen, ha keresztülhajt rajtam, de úgy, hogy megdögöljek, akkor fizetek magának egy féldecit.” – Tudtuk mi, hogy Boxos jópofa, de hogy ennyire... Nagy sikere volt ám ezzel, nagyobb, mint nekem a katonaszökevényességgel. Hónapokig csak erről beszélgettünk a Hangyában.

Mert hát, kérem szépen, mi itten, ugye, már nem nagyon tudjuk, hogy miért építenek olyan nagy házakat, meg itt már akkora gyárak vannak... Az apám idejében kis kemencékkel is olyan szépen eldolgoztattak. Megy az idő. Tudja a fene, hogy mi lesz. Már nem is nagyon akarom megérteni. Ami azt illeti, nekem vesegörcseim vannak, meg már éjszakánként nehezen lélegzem, nem bánom, ha meg is halok. Ne higgye, hogy azért irigylem a fiatalokat, mert még sokáig élhetnek. Az élet olyan, hogy jön és megy. Csak nagy különbség az, hogy hát hogyan sikerül. Én látom azt, hogy mi megy itt, csak már valahogy kívülrekedtem rajta. Tudja, hol toltam el? Amikor egy pillanatra is elhittem, hogy halott ember rúndót tud fizetni, és hogy Szabó Elizeus a Jézus Krisztus.

Keréknyom

kocsicsapáson bandukoltam
mögöttünk volt már az év,
a kocsicsapás vitt az őszben,
mély sárba vágta a kerék.

az a négy kerék elgurult,
rég elgurult már a négy kerék,
egymagában ment az út,
árokpart fogta közre még.

két lábamban nyárvégi karnevái
bizsergett a kemény sár felett –
a lovak gerince megfeszült,
táncos zötyögő szekerek.

bürökszagú volt az út,
esőszag ködlött erre-arra,
baktattam beleszimatolva
ázott-gubancú kutya.

árokparton sárrögök
árválkodtak kórók között,
tégladarab piroslott
tépett tasak barnállott.

elhullajtott madártoll
emlékezett a napról,
szivárványló fácántoll,
kalácssímító lúdtoll.

agyaggödör szélén nád-
szál szürkült néhány szál,
ott voltak a vadlibák
annyi már, ahány elszállt.

a repedt agyaggödör
aljában csak tócsa áll.
kiszáritotta a nyár,
nedve harmat, őszi könny.

birodalom-foglaló
hatalmak szimatolnak,
zörgő szelek falanxa
éket-nyomat nyugatról.

kukoricaszár-sereg
ázott egyenruhában
áll elébe sárga
aszalt száz jobbágygyerek.

gyökér-lábuk a földben,
kapaszkodik tíz köröm,
pallost ránt a másik tíz
saját leveleiből.

csihi-puhi, nem apád,
védd vitézül hazádat,
összedől vagy a világ
ha nem, úgyis rádszakad.

elrobajlott a vad had,
durva nyomán sok bádóg
rozsdásdombja maradt csak,
míg megörli az agyag.

mellette egy ürgelyuk
távcsövezi az eget,
mélyéből egy fürge szem
jobb napokra leseget.

buza magva elhullt rég,
szelek szárnyán a kalász,
mezején csak néhány szál
sovány muhar kaparász.

a fűmag rég kipergett
szétkapkodták a ver'bek;
ami maradt, abban meg
fácán, fogoly kapargat.

megy tovább, megy magában
bandukolok csapásán,
fejünk fölött a varjak
egy-egy tollat hullatnak.

lomhán lebben fekete,
suhog szárnyuknak röpte,
csőrükben dió, kerek,
hívja őket Napkelet.

messze szállnak, messze már,
hangjuk is már veszve: kár –
hol az utat elnyeli,
röptük látja hét határ.

megy tovább két keréknyom,
döccen-rökken a sárban,
két megyén is általvág,
át hetedhét országon.

hetvenhét határon át
vág csapást a négy kerék;
ott a világ fele épp,
s ott kezdik a más felét.

innen kerül sorra szép
rendben másik h e t v e n h é t;
ihol gördül négy kerék,
ihol a kocsicsapás,

ihol azon fekete
csúf varjak lassú repte,
ihol holló, hull a toll,
villogó toll-szablya hull.

– hegyével állt a földbe –
villám csap ki belőle
jobbra, balra fél világ
melegszik lángjainál.

lángzó istenkard-gyepű
sárba-süpped világig,
innen s túlhan csak a mély
kerékcsapás világlik.

veri fagy és töri tél,
porlasztja steppei szél,
dugja dágvány, ingovány,
vérbe-mossa Orgovány,

homok tenger elnyeli,
kibocsátják horhosok,
latyakolják vadvizek,
gázlót-rakók, elmosók.

ölberejti mély Bakony,
menti Börzsöny, rengeteg,
hegygerinc vezetgeti,
sziklatorok, kőkapu –

dugja leveles lapu,
sűrű papsajt, vadkapor;
ihol két kerékcsapás,
a kocsit ni, ihol!

visz tovább az ég alatt
a nagy kerek kék alatt,
a Göncölszékér alatt
döcög négy kerék alatt.

bandukolok nyomában,
röggé kopott a lábam,
rögtaposta rögre lép,
holló-hó hull nyomában.

Idő-hippodron

Idő – idő – milyen – idő
Mély tárna, mely mohos,
voltál te már: hú, micsoda
idő! – s voltál folyamatos
múltidő, jelen és jövő
pontokra szaggatott vonal
visszafelé folyó folyam:
örök s viszonylagos,
voltál tömeg és sebesség
függvényében változó tér –
idő – s fordított idő-tér,
égbolt, mely vakon hunyorog,
mély tárna, melyben napvilág ég,
éjszaka felkelő nap,
nappali ragyogó hold,
idő – voltál te gyilkosok
ábrándos, gyönyörű szeme,
s szerelmesek összeakadt
sötét, gonosz tekintete,
kedves ördög, förtelmes angyal,
édes méreg és keserű
csók, bürök-levű,
jeltelen történelem,
márványba foglalt pitypang,
– idő – idő – milyen – idő
sündisznó-bugyrod egyre nő
megugatnak a hold kutyái
én felnövök s vizlek magammal.

Vonulnak a gólyák

A traktor pöfögve állt meg a dűlőút végén. Az árokparton pokrócon heverésző Seres feltápáskodott.

– Mi baj?

– Nen tudom – ugrott le a nyeregből Zerde. – Harapdál.

– Várj, megnézem.

Seres a traktorhoz ment, felhajtotta a motorház fedelét és halgatta a motor zakatolását.

Egy hete dobták őket át a Szállásföldre, hogy őszi vetés alá szántsanak. A munka sürgős volt, a traktor éjjel-nappal dolgozott. Seres és Zerde egymást váltották. Amióta kijöttek, be se néztek a faluba, pedig kedvük lett volna hozzá. Feltarisznyásztak egy hétre valót és maguknak főztek: paprikáskrumplit, öhönt, lecsót, reggelenként meg ciberét.

– Baj van?

– Semmi az egész.

– Fuccs a prémiumnak, ha bedöglünk.

Arcuk, kezük maszatos volt az olajtól, amikor lecsapták a motorház fedelét.

– Indulhatsz – dörzsölgette le az olajat kezéről Seres. – En meg megyek főzni.

A traktor tovább pöfékelt, Seres meg a kalyiba mellett tüzet csinált, a bográcsot ráakasztotta a földbeszúrt ferde fára, vizet öntött bele, megmelegítette aztán kilötyöntgette a kezére, hogy megmossa. Piritott levest főzök – gondolta, – azt mind a ketten szeretjük – szedte elő a zsírt, sót, paprikát, meg a kockatésztát. Zerde addig kerengett a hosszú táblán míg Seres le nem intete.

– Hahó! Kész az ebéd.

Telítőmték a gyomrukat. Félórát heverésztek, cigarettáztak.

– Szerdára végzünk.

– És a vetés?

– Hm.

Hallgattak. Magukban töprengtek. Napokig egyedül, szótlánul vannak, megszokták a hallgatást.

Seres már másodszor fordult, amikor Zerde átvágott az árkon és felment a dombhátra. Odább egy kerek rét, lapos, közepén csillogott a víztükre. A nádas benyúlt a szántóföldre.

– Megnézem – gondolta.

A víz meg a nádas melletti szénakaszálón egy nagy tőgyű tehén legelészett, egy tarka kis bikaborjú meg ott ugrándozott körötte. Néha odament az anyjához, döfkölte a tőgyét. A tehén felemelte fejét, hátranézett, elbődült, de türte engedelmesen a hatalmas döféseket. Zerde nevetve nézte. Olyan ez, gondolta, mint amikor egy vasgyúró kölyök bokszolja az anyja mellét, az öröm, a boldogság letompítja a fájdalmakat, a tehén se döfi meg a borját, az anya se üti meg ezért gyermekét.

A nádas szélében egy ócska nagyujjason egy asszony üldögélt. Puha fűzfát faragott. Zerde odament hozzá, amikor észrevette.

– Jónapot.

– Jónapot – ejtette ölébe az asszony a fehér fát, csak a bicska nyelét szorongatta.

– Legeltet?

– Legeltetek.

– Mi lesz az? – kérdezte Zerde és leguggolt az asszony mellé.

– Madár.

– De ugye, ez nem repül el?

– Ez nem – nevetett az asszony.

Szép fehér fogsora volt. Arca sötétbarna a nap égető hevétől. Telt volt, kerek és feszes bőrű. Negyvenen túl, vagy innen – Zerde nem tudta megállapítani.

– Az a jó, ha nem repül el – mosolygott Zerde. Kezébe vette a símára faragott fadarabot.

– De mind elrepül, egyszer mind elrepül – mondta az asszony és mélázva az égre röpítette tekintetét Zerkéről.

– Odaát szántunk.

– Hallottam a traktor pufogást.

– Ketten. Adhatna egy kis tejet, megfizetnének.

– Adok én ingyen is. Úgy se tudok vele mit csinálni.

– Csak nincs mibe vinnem – dörzsölte meg állát Zerde.

– Hozok egy köcsögöt, majd itt teli fejem. Mikor jön?

– Reggel.

– Jó, ha a nyárfa csúcsára ül a nap én már itt vagyok.

A traktorral nem volt semmi baj. Váltáskor egy fél óráig pihentették, megolajozták, megnézegették a zörgő részeket és így nem kellett hosszabb időre leállni. Zerde nem szólt semmit Seresnek az asszonyról. Éjszaka alig aludt valamit, leste, várta a napot, hogy a nyárfa csúcsára üljön, aztán elindult. Az asszony már ott ült a tegnapi helyén, faricskált.

– Jóreggelt.

– Jóreggelt.

– Miféle madár ez?

– Gólya.

– Régen farag?

– Régen. Van időm. Ezt szeretem. Van már nekem mindenféle madaram, de csinálom tovább. Az uram csak neveti. Azt mondja bolondság. Fejtek?

Zerde bólintott.

Az asszony felállt, egy kétliteres köcsögöt bontott ki a pulóverből, aztán odament a tehénhez, ráveregetett a farára, megsimogatta, majd lenyúlt a tőgyéhez, megtörölte a kötényével és már zuhogott is a meleg tej a köcsögbe. Zerde két lépésnyire állt az asszonytól, nézte a hátát, formás kerek csipejét, szoknyájából kilátszó hófehér térdehajlását.

– Igyon, amennyi kell, aztán még fejek bele – nyújtotta felé az asszony.

Zerde szinte egy hajtásra megitta a felét. Régen nem ivott már ilyen friss, langyos tejet.

– Köszönöm.

Az asszony ismét telefejte.

– Ezt meg vigye el a társának.

A vízben, a sás között piroslábú gólyák lépkedtek méltóságteljesen. Nem törődtek a két emberrel. Zerde a köcsögöt maga előtt tartotta.

– Reggel, meg kora délután mindig itt vagyok. Jöhet tejjel, szívesen adok.

– Köszönjük – mosolygott Zerde.

Az asszony visszaült az ócska nagyujjasra, kezébe vette a kést meg a fát, faragta tovább a madarát.

– Hahó! – kiáltott Seres, amikor meglátta Zerkét a köcsög tejjel. – Hát ezt meg hol szerezted?

– Tehén adta, asszony fejte.

– Ne bolondozz.

– Mondom. A dombon túl, a lapon legeltet.

– Kicsoda?

– Az asszony.

– Máskor is ad?

– Amennyi kell.

– Akkor szüret. Tyúkja van? Mert tojás is kellene.

– Majd megkérdem.

– Vagy én – nevetett Seres.

Zerde összehúzta szemöldökét.

– Az asszony nem traktor, hogy felváltva ülünk a nyergébe.

– Ne marhulj! Csak úgy mondtam.

Zerde aludt néhány órát, aztán felváltotta Serest. Nem volt fárasztó a munka, csak egyenletesen kellett tartani a kormányt, hogy a kerék ki ne ugorjon a barázdából. Egy fordulót végigdudorászott, aztán az asszony jutott az eszébe. Mosolygott, milyen keményen markolta a bicskát, amikor először meglátta. A szeme is összeszűkülte. Megmártotta volna benne, ha nekimegy. És milyen szépen formálja a fát az éles bicskával. De miért csak madarakat farag?

Mindennap elment az asszonyhoz, reggel is, délután is. Vitte üresen a köcsögöt, beszélgettek egy ideig, aztán fordult vissza a tejjel. Már vége felé jártak a szántásnak, várták a vetőmagot, a vetőgépet. Zerde ebéd után ment az asszonyhoz.

Ott ült a nádas szélén, faragott.

– Nekem nem lenne türelmem így faricskálni.

– Szív kell ehhez, nem türelem, – mondta az asszony mosolygva. – Nagyon szeretem a madarakat, azt akarom, hogy sok legyen köröttem, de az élők elrepülnek, ezért faragok magamnak.

– Gyereke nincs?

– Kettő. A fiút elvitte az apja, a kislány van velem a tanyán.

– Elváltak?

– Mire gondol? nevetett az asszony. – Elválni? Ugyan. Az uram Pestre jár dolgozni amióta itt tsz van és viszi magával a fiút is. Ha szabadszombatjuk van, két hetenként, akkor hazajönnek, két napra. Vasárnap este meg mennek vissza, hogy hétfőn reggel ott legyenek.

– Maga meg egyedül van?

– A lányommal. Az is nagy már, tíz éves.

A bicskával szüntelenül nyesegeti a fát, csak néha néz Zerkére, de akkor sem pihenteti rajta sokáig tekintetét.

– Nekem adja?

– Mit?

– Ezt a madarat.

– Gólya lesz. Hosszúlábú – mosolygott az asszony.

– Az a jó. Szeretem a gólyát. Sokszor elnéztem itten. Ez a tanyájuk? – mutat a sás, a káka foltok felé.

– Nem. Csak idejárnak.

– Sokan vannak.

– Most gyülekeznek. Nemsokára vonulnak. Tavaly ilyenkor már elmentek. Emlékszem, olyan nyugtalanok voltak. Ezek most, nézze csak meg, olyan nyugodtan sétálgatnak, mintha nem akarnának elmenni.

– Maga sem akar elmenni?

– Hová?

– El. Pestre, vagy be a faluba.

– Nem. Itt nőtem fel, itt éltem. A tanya az apámé volt. Én örököltém. A nagy kertet meghagyták velem.

A levegőben gólyapárok kerengtek.

– Nézze, hogy jönnek. Egymás után. Ezek holnap már vonulnak.

– Nem sajnálja őket?

– Majd visszajönnek. Egyszer itt maradt egy. A szárnya törött volt. Ott élt az istállóban az árva.

– És ha én itt maradnék?

– Maga? – nevetett fel az asszony. – Elmegy maga is a gólyák után. Minek is maradna itt? – legyintett. – Most még szép itt, de ha esik az eső, meg télen rettenetesen egyedül van az ember. Hetekig egy lelket se lát. Nem bírná, megszökne.

– És maga? az asszony keze felé nyúlt, megfogta.

– Én? Itt születtem. Megszoktam.

Zerke kiveszi az asszony kezéből a bicskát, éles hegyes, mint egy tör, kartávolságnyira a földbeszúrja. A kötőben ott a félig kész gólyamadár. Ezt is tenyerébe fogja, nézegeti.

– Ez már az enyém, ugye? – kérdezi.

– Ha akarja, ha szereti a magáé lehet, ha megcsiszolom.

Leteszi azt is a kés mellé, a fűre, óvatosan, hogy össze ne törjön. Az asszony nézi, lesi a mozdulatát, de nem szól, nyugodtan vár. Csak a szeme csillog, fényesebb, barnább, mint szokott lenni. Zerke zavart, azt várta, hogy tiltakozzon, hogy megkérdezte, mit akar, hogy ő beszélgesen, valami szépet mondhasson, de az asszony nyugodt tekintete ellopta gondolatát, akkor sem gondolt semmire, amikor kinyújtotta a karját, átölelte és hanyatfektette. Az asszony nem csukta be a szemét egy pillanatra sem, Zerkét meg a kék eget bámulta. Az apró jajok halkán és nagyon mélyről szakadtak ki belőle.

– Tejet nem viszel? – kérdezte, amikor Zerke megmozdult, hogy induljon vissza.

– De, de...

Az asszony fürgén felugrott, megigazgatta szoknyáját, aztán telefejte a köcsögöt.

– Már azt hittem ott ragadsz – nevetett Seres, amikor elvette a köcsögöt és szürcsölni kezdte a tejet. – Itt volt a Veres.

– Mit akart?

– At kell menni a görökgúti dűlőre, ha végünk.

– Az isten...

– Csiba te. Mi bajod?

– Hát nem vetünk?

– Mi csak szántunk. Más vet, más arat – nevetett Seres és elindította a traktort.

Reggel Zerke várta az asszonyt.

– Korán keltél – mosolygott az asszony és terítette le a nagyujjast.

– Korán.

– Kész a gólyamadarad. – vette ki a pulóverből – Vigyázz rá! Vékony a lába.

Zerke a fűbe állította. A kis fűzfa-madár félrebillent fejével nézett rá.

– Szép.

– Minden madár szép. Még a sas is, meg a héja is. Fejjekek?

– Nem, még nem – húzódott közelebb az asszonyhoz. – Tudod, hogy szép vagy te is.

Az asszony mosolygott, magához ölelte Zerkét, görcsösen szorította és arcát arcához dörzsölte. Sokáig szótlanul feküdtek egymás mellett.

– Miért nem költözöl be innen?

– Nincs hová.

– Rettenetes lehet itt.

– Látod, hogy nem, mert kibírom. Volt itt tavaly egy traktoros, az is hozzám járt tejért. Az, látod, nem olyan volt, mint te. Szüntelenül beszélt és esküdözött, hogy elvisz innen. De látod, az a traktoros is elment. Te is így leszel...

Zerke megmozdult.

– Csak az nem kért, hogy faragjak neki madarat... Hová mentek?

– A görökgúti dűlőbe.

– Tudod melyik a tanyám?

– Az ott ni – mutatott Zerke két nyárfa felé.

– Nem, nem. Attól balra. Az a magányos. A párjára két éve csapott a villám. Kiszáradt. Fejjekek?

Zerke bólintott.

Szürcsölve itta a friss tejet. Az asszony fogta a köcsögöt, hogy ismét telefejje.

– Nem kell. Már nem jövök. Most nem. Majd egyszer átugrom a Görökgútból.

– Jó, de vasárnap ne gyere, szombaton se.

Zerke kezébe vette a gólyát, szó nélkül megfordult és elment.

– Isten áldjon – hallotta az asszony nyugodt köszönését.

Valami összeszorította a torkát, nem bírt kinyögni egy szót sem. Uristen, micsoda élete lehet itt? Távol az emberektől, a világtól, dolgozik egész nap, vagy faragja álmai madarát, mik sosem repülnek el mellőle. Csak azok maradnak vele, a fűz-famadarak, az élők elmennek innen mind. Az ember is, a madár is.

Két óra múlva összepakoltak és kihúztak a dűlőre. Zerke ült a traktoron. Seres meg hátul a pótkocsin.

– Körbe a dűlőúton, aztán észak felé a fasornál – kiáltotta Seres.

Zerke bólintott. Végignézett a felszántott táblán, a dombháton megállt a tekintete. Nem láthatta az asszony. Abban a pillanatban egy hatalmas fehér-fekete folt rebbent az égre, kerengett körbe-körbe, majd délre húzott.

– Odanézz! – kiáltotta Seres. Vonulnak a gólyák!

Zerke homlokához érintette tenyerét, árnyékot vetett szemére. Szótlanul sokáig nézte a vonuló gólyacsapatot. Szótlanul és szomorúan, pedig az ő zsebében ott lapult a hófehér gólyamadár, amelyik nem repül el, amelyik nem hagyja el sohasem.

Beindította a motort. A motorzúgás elnyelte a csendet. Neki-lendültek a kereket, kapaszkodtak előre a dűlőúton.

– A magányos nyárfástanya az övé. Könnyen megtalálom – gondolta és visszalesett a délre vonuló gólyákra.

APÁM

elmentél nem vártad meg
míg kisarjadok a barázdából
s felnövök az ekeszarvaig
itt hagyta apám hatévesen
sokáig visszavártalak
mint ekéd
mely tavaszt remél a kerítés mellett
vasa hantok meleg szorításáról
szarva – a rozsdá rákristályosodott gyűrűivel –
tenyeredről álmodik
a kútágas
szikár dereka kettéroppant
ostora görcsberándult újjal
vizet sóvárogván
kapaszkodik a beton moha-szakállába
a kert gyümölcsfái
kényszerű termés-türelemmel
elvadítva fésületlenül várnak
a hangvilla-alakú körtefa
– te oltottad legénykorodban –
megtagadta hogy tovább nőjön
a szomszéd óljának árnyékában
a fonott gallykerítés
köszvényes derékkal földre roskadt
bordáit átszúrja a gaz
a kert borostája
mint horpadt mellet száraz köhögések
kikopnak életünkből
magad-faragta bútoraink, szerszámaid
a fekete homlokú szekrény
a gyúródeszka petrencerúd
a szénarendek hónaljait csiklandó
vakondtúrásokon – a rét pattanásain – pendülő
szép ívű favilláid
a szétkorhadt medencecsontú székek
a szoba-asztal (rajta írtam első versem)
béna lábain utánad táncolt
harmatban sikló kaszád
elkészött a hajnali dombok közt
de pengéje ma is szemembe vág
szólít szigorú suhintásra

fakuló katona-képeid őriznek
meg én komoly egyfiad
aki azóta hogy térdedre ültetve
nullás-géppel lenyirtad
háborútól serkés hajgubancait
férfivá keményedett
megőrizlek
ha hűtlen lettem is örökségedhez
kapához-földhöz
az agyagosan csillogó röghöz
– pacsirtaként újjongott tenyeredben –

mezőkhöz -rétekhez-erdőkhöz
barázda-járó bakancsodhoz
te Bridgeportban fogant kései magyar

megállok fejfádnál
megsímitom sírodon az örökzöld ágakat
halmon átütött hajad
a fűszálakat
szélben lengő szakállad
a véredből cseppent pipacsokat
a szemed kékjéből sarjadt ibolyákat
téged folytatlak
más utakon keményebb barázdát taposva
de kövek konokságával homlokomon
talpig becsület-páncélban

apám
én örökségedhez hűtlen-hű fiad
elvégzem félbenmaradt dolgaidat

MIT TUDJA AZ

Mit tudja az
aki még nem kóborolt el
reménnyel huzatos kertek alján
milyen a mezők
barázdában csobogó csendje
a kukorica-muskétások
kardcsörgető vigyázz-állása
a napraforgók fényalázkodása
a krumplibokrok guggoló türelme
hogyan pödri a búza bajsztát
hegyesre a harmatos szellő
hogyan kövesül bele a pacsirta
dalolva a levegő üvegébe
mint ősbogarak a borostyánba
hogyan dacol a jegenye
az ég villám-fejszéivel
hogy rázkódik meg a vadvíz háta
ha landol rajta egy szitakötő
mit tudja az
hogyan bukdácsol el
a délibáb lépcsőin az idő

Mit tudja az
akit még nem kötözött meg
millió karjával a láb hinárja
aki még nem tévedt el
erdőben eget szurkáló fák között
s magányban nem eresztett
gyökeret a humuszba lába
akit még nem csúfoltak meg
ürülékeikkel a madarak
akinek tenyerébe
nem haraptak ablakot a kígyók
akiknek még fészekrakó varjak
nem hordták szét nyugalma boglyáját
akit még nem ostromoltak
hangyák mint partra vetett halat
hogy leegyék csontjairól a húst
s hátukra vegyék szemgolyóit
mint Atlasz a földet

mit tudja az
milyen szél öblíti tisztára
a dombok közt fulladó völgyet

Mit tudja az
aki még nem emelte fel
barázdába horgadó fejét
mint bóbítájukat kerék után a virágok
aki még nem pihent meg
a tiszta forrású patak partján
mint üzött szarvasok
aki még nem szállt mélyre a vízért
s nem ütődött pengve a betonhoz
mint kútostor végén a veder
akinek nem csaptak a szemébe
futás közben tüskés-szárnyú ágak
aki még önmaga ellen se lázadt
aki nem vitte vásárra bőrét
akinek nem hullt hóra a vére
aki még nem volt kerékbe törve
mit tudja az
milyen a küllők szorítása
s az abroncs kör-fegyelme
aki még szándékába omló várából
nem futamodott meg
akiknek szemében szégyen se égett
mit tudja az
hogyan csikordul a kiskapu
ha gondjai egyszer hazatérnek

CON BRIO

a szemed a szemed miért hallgat
miért ringat tó-tükör-nyugalmat
benn mélyen hol sirály kerengett
vihar kaszáljon hullám-rendet

a század naptól fénylő barázda
mezők fogsora összezárva
a csend ajkát feszíti a vágy
a szád a szád miért nem kiált

kezed semmibe ágazik kezed
tétova mozduló emlékezet
ujjaid – piros parázsló rügyek –
lobbantsanak az avaron tüzet

Valent József

Tartásgyakorlat

Itt, ahol én vagyok, ez az előszoba. Innen nyílnak az ajtók: egy ajtó, két ajtó, három ajtó, négy ajtó. Ha balról számolom négy, ha jobbról kezdem úgy is négy. Hátam mögött is van egy, oda nem nézek, úgy is tudom, hogy van.

– Rést nyitok az ajtón, az úr ott kefélgeti a Mungót. Szigfrid úr! Van már öt? – Nincs, Butus.

– Mikor lesz? – Pontosan ötkor.
– Akkor jó!

Szavalk:

„Ag-vég-re
Hájj,

lépj le!

Rop-pan-hat
A-lat-tad!

Első ajtó indulhat sétálni! A sétányt meghúzzom: erre, erre, erre. Az öreget visszük? Vigyük! Nem vihetjük, mert nagyon beteg. És ha sír? Mégis vigyük! Mondjuk jön velünk az ágy. Indulás ötkor. Még nincs annyi. Mondjuk, most már van. Vezethetek? Vezethetsz. A szokásosat? A szokásosat. Mondjuk, a fogas a rihmansarok, itt veszi át Szigfrid úr. Átvétel. Mondjuk most már átvette. Sétálni! Séta, séta, séta, séta.

Rést nyitok az ajtón. Az úr most készíti a kutyaeledelt. – Szigfrid úr! Van már Öt? – Nincs, Butus.

– Mikor lesz? – Majd szólok, csak játssz tovább!
– Éppen ötkor indulunk? – Pontosan.
– Miért ötkor? – Mert akkora beszéltem meg a barátommal.

– A főorvossal? – Vele.
– Miért barátja a főorvos? – Mert neki is van kutyája.
– Ha nagy leszek, nekem is barátom lesz a főorvos?
– Igen, ha lesz kutyád.
– Akkor én is fogom sétáltatni? – Valószínű.
– És miért kell a kutyát sétáltatni? – Hogy levegőn legyen.
– A kutyának sok levegő kell? – Sok.
– Több mint az embernek? – Több.
– Hánnyal több? – Tízzel.
– Akkor jó... Szigfrid úr! Ma lesz tartásgyakorlat? – Az mi?

– Amikor séta közben pissantunk a Mungónak, hogy büszkén tartsa a fejét.

– Az lesz.

Sorra megnyitom az ajtókat: Konyhaajtó, innen jön a konyhaszag, vécéajtó, innen jön a vécészag, nagyszoba, innen jön az úriszag, küsszoba, innen jön a betegszag, itt fekszik az öreg, kiadták már a kórházból is, mert meg fog halni. Beasonok óvatosan, tolvajlépés egy-kettő. Most éppen alszik, a takaró alól kilóg a csontos lába. Lóbálja meg! Csak egy picit! Icurkapicurkát! A hasa sem mozog! Mozgassa! Csak egy picit! Nem mondom meg senkinek. Isten bizony! Dobogok. Először a jobbal egyet, aztán a ballal. Most egy sorozatot. Semmi. Köhögök egyet... kettőt... Ha! Ha-ha! Na végre!

– Szigfrid úr! Az öreg akar valamit!
– Butus, én megverlek! Miért nyitogattad ki az ajtókat?

Miért keltted fel az öreget? – Csak játszásból.

– Ha még egyszer szemtelenkedsz, nem vezethetsz!

– A sarokig sem? – Addig sem. Most pedig ül a fenekedre, ha megmoccansz, már indulhatsz is hazafelé!

– Ö...

– Richárd kérem! – Az öreg az úr apósa, de azért csak úgy lerichárdozza. – Richárd kérem!

– Ö... ő... Jajj!... Jajj!...

– Legyen tekintettel a Mungóra, nem szereti a jajgatást!

– Ö... ő... ő...

– Ne adjunk hangokat! A Mungó elkezd vonítani, aztán nem bírok vele!

– Jajj fiam!... Meghalok! – Bebeszélés.

– Mi? – 'Önszuggesszió. Nem halunk meg könnyen!

– Teát... csak... teát! Nagyon fáj!... Mit tegyek?

– Richárd kérem, löjje le magát!

– Hová löjjek fiam? – A szájába.

– Az nem fáj? – Ném értem, mondja hangosabban!

– Az nem fáj? – Akkor löjjön a fenekébe!

– A fenekemben kup van. – Igazán Richárd, olyan válogatós kérem!

– Az orvos... – Beszéljünk hangosabban!

– Az orvos mit mondott? – Hogy szép állat, igazán büszke lehetek rá.

– Mit? – Hogy büszke lehetek.

– Rólam nem szólt? semmit?

– Ha a hajnalt megérjük, akkor száz évig élünk.

– Hazudsz! Mindig csak hazudsz!... A gyógyszer kijött fiam. Már minden visszajön... Alul is vizes vagyok. Add a kacsát!... Most hová készültök?

– Megpisiltetjük a Mungót. – Add előbb a kacsát!

– Minek, ha úgy is pisisek vagyunk?

– Az orvos mit mondott, ha pisilek, megforduljak?
 – Szabad elhatározásunk van Richárd. – Merre forduljak, balra?
 – Vegyük a lábunk közé! – De ahhoz szét kell tenni a lábam, ugye?
 – Eltalálta Richárd. Gyere toldd meg az egyiket!
 – Most éppen etetek. – A balt toldd meg, az fáj kevésbé.
 – Mondom, etetek!
 – Tudom miért nem akarsz bejönni... Mert szagot árasztok... Ott a pénz... a szekrényben balra... hozzon a gyerekek kölnit!... Az ablakot meg nyisd ki!
 – Nyitva van kérem! – A másikat is.
 – Egy ablak van. – Ha jön a roham, megfulladok!
 – Roham már nem lesz. – Az orvos mondta?
 – Ó. – Mit mondott, az orromon lélegeztek?
 – Azt, hogy hagyjon engem békén! Nem bírom ellátni a kutyát, mert állandóan zavar!
 – Az orromon, vagy a számon? – Az orron.
 – De a számon több jön.
 – Akkor a száján! Érti? Ha még egyszer megszólal, megfojtom.
 – Akkor téged becsuknak, fiam? – Be.
 – Mennyire? – Tizenötre.
 – De fellebbezni azt lehet, ugye? – Természetesen.
 – Fiacskám! Vóm! Gyere bel... Gyere fiam!
 – Ugyan! Ha közelében leszek, még elsírja magát.
 – Fontosat akarok mondani.
 – Nyögje csak ki, ha akarja, meghallom én ide is!
 – Nem jössz be?
 – Kisebb gondom is nagyobb. Nem kaptam kutyaeledelt. Azok is, ha hirdetik, legalább gondoskodnának róla, hogy legyen is!
 – Nem jössz? – Nem! Mit szól hozzá!
 – Akkor meghalok.
 – Hamvadni óhajt, vagy egyenesen a kukacok gyomrába sétálna?
 – A kukac az gusztustalan, ugye?
 – Nézze Richárd! Most mi rövidesen elmegyünk. Tegyen ígéretet, hogy rendesen viselkedik!
 – Teszek.
 – Nem üvöltözik hisztériásan, és nem vágja a papucsot az ablakba!
 – Igérem.
 – Nem töri össze a lázmérőt, hogy az üvegszilánkkal felvág-hassa az ereit!
 – Igérem, csak gyere be, legalább egy kicsit!
 – Tessék, itt vagyok. Mi az a halaszthatatlan?
 – Ülő? – Ülök.
 – Rég láttalak. – Ha ritkán nyitja ki a szemét, nem láthat.
 – Nem igaz fiam. Aludni sem tudok... A sok gyógyszer az oka mindennek. Te nem így vagy vele? Olvastam valamikor, hogy semmi gyógyszer sem kellene az embernek, és akkor lenne egészséges... A sok méreg ott kering a vérben, és egy szép napon...
 – Mondja gyorsan mit akar, mert sietek! – Beszéljessünk fiam!
 – Csak ezért hívtam? – Tényleg fontos.
 – Tessék!
 – Mondd fiam! Sárgák a falevelek? – A levelek zöldek.
 – Valaki azt mondta, hogy sárgák. – Júniusban mindig zöldek.
 – Valakitől hallottam. – Valóban zöldek, apa. Emiatt ne aggódjon!
 – Azt mondtad, apa? – az öreg arcán most biztosan folyik a könny. Én csak a szipogást hallom, mert itt ülök az előszobában – Hová indulsz fiam?
 – Becsukom az ablakot.
 – Ne!
 – Majd éppen nyitvahagyom!
 – Ne! ne! Megfulladok!... Tegnap is alig kaptam levegőt! Sokáig voltatok!... Nekem rég megjósolták, hogy fulladással végzem. Bizony fiam.

– Most félti a kis életét, tegnap meg öngyilkossággal kísérletezett?
 – Félek! A fulladás borzalmas! – De a kerten át bárki bejöhet!
 – A betörő? – Az is.
 – De a betörő is ember, ugye? – Most szabad lenne tudnom, ezt miért kérdezte?
 – Mert te egy gazember vagy fiam!
 – Elég! Ha így folytatja, visszavitetem a kórházba, pedig egyszer már mindent megigért, csak oda ne kelljen visszamennie!
 – Fenyegetőzől? Azt hiszed, hogy megijedek, mert tehetetlen vagyok? Eddig csak türtem, hallgattam, de most kimondom! A szemedbe mondom, hogy te illetlenséget követsz el! Bizony fiam. Alkalmatlan vagy mellém! Nem teszel keresztszalmát sem értem! Két hete itt rohad a virág a vázában, de ki nem vinnéd! Utolsó napjaimban legalább friss levegőt szívnék... Szemét! Utolsó hazug! Ha élne a lányom, majd megtáncoltatna! Te szakállas majom! Feljelentlek! Vedd tudomásul, az lesz az első, csak még egyszer birjak megmozdulni!... Becsukatlak!... Jajj!... Meg-ha-lok! Meg-ful-la-dok! Le-ve-gőt! Jajj! Jajj!
 Szigfrid úr, mintha misem történt volna, közömbösen átmegy a másik szobába a Mungóhoz. Így közömbösen, ahogy én most rángatom a vállam. Rángatom. Tudom ettől közömbösebben is rángatni. Rángatom külön a jobbat, most a balt, most egyszerre. Elég!... Az öreget sajnálom, mert egyszer adott nekem egy fogaskereket százhusz foggal. Máskor én adtam neki egy öngyújtót, ő adott egy díszes dobozt, én elszaladtam a boltba, hoztam neki cigit. Azt mondta, hogy csuda rendes vagyok, nem olyan, mint Bódog, aki beint neki, aztán elszalad... Most szomorú vagyok. Legyen akármilyen is, megszólalok.

– Szigfrid úr! Hallja? – Mi baj Butus?
 – Kérdezhetek valamit? – Tessék.
 – Elmozdulhatok a székről? – Unod már?
 – Zsibbadás ment a lábamba. – Tegyel néhány lépést!
 – Bemehetek az öreghez? – Miért akarsz bemenni?
 – Kíváncsi vagyok rá. – Ne légy kíváncsi!
 – Csak egy kicsit, Jó – Kicsit sem.
 – Már be is mentem.
 Az öreg csupa sárga, nincs már benne annyi vér sem, mint a sapkámban. Meg sem mozdul, pumpálni kellene bele a levegőt.
 – Szigfrid úr! Elmehetek az ablakhoz? – El.
 – Kinézek egy kicsit. Jó? – szeretem, hogy mindent megkérdezel, de már unom.
 – Kinyitok egy rést. – No, ne tréfálj!
 – Csak egy icipicit. – Semmit!
 – Már ki is nyitottam. – Csukd be! Csukd be, ha mondom!
 – Nem érem fel. – Most miért nyitottad ki?
 – Nem tudom. – Szeretném tudni, hogy miért?
 – Játzásból.
 – Tudod mit, Butus? Amiért ilyen szemtelen vagy, nem vezethetsz.

– A sarokig sem? – Addig sem.
 – Mellette sem mehetek? – A közelében sem lehetsz.
 – Holnap sem? – Holnap sem.
 – Holnapután? – Soha többé!

Szigfrid úr már ott kényeskedik a Mungóval a téren. Körül állják a bámészzkodók: egy bámészkodó, kettő, három, oldalt még egy, messziről is nézik hárman, ő meg csak büszkélkedik. Kecsesen tartja a porázt, valahogy így. Felhúzza hozzá a kesztyűt is. Nyáron? Megtörülöm a szemem, lehet, hogy nem jól látok. Most áll. Most éppen elindult, csámpázza a cipőjét. Az egyik lábát így teszi, a másikat meg emigy valahogy. Mindjárt megmutatom. Mondjuk így. Még ettől is jobban. Meg is mondom mindenkinek, ő egy csámpa. A szája is ferdén áll: így valahogy. Nem is tudom annyira lehúzni, majd segíték az ujjammal. Mondjuk így. Ha nem lenne szakálla, majd meglátják az emberek, aztán mehetne.

Vonaton

Zötyögött a vonat
a dunatiszakai homokon
át méltóságiteljesen,
teljesen
szabadon.

Haza-
felé mentem azoq, a vonaton
húsz évesen,
ha ma megyek
a bajai vonalon utazom
huszonhat évesen.
Nem onnan indulok,
de oda érkezem:
haza.

Ugyanúgy utazom,
félárú jeggyel a fapadoson,
a legtermészetesebben,
hisz minden gőzkorszaki őszám
itt robogott,
itt beszélgetett,
ahol én beszélgetek,
ha néha haza megyek
a vonaton –
a fapadoson!

A parasztkonok
közül a föld elől
egész sereg
kelt útra döccenő
vonaton s utazott
északra dél felől

egészen Bányig!

A bánya kezüket
szerette, szeretett
minden parasztket,
mert a parasztket
kivájták a szentet.

A bánya sok roknt
sokáig bújtatott.

A hétvégeken, hébe-hóba,
nekilódult a kis sereg,
délután fölkapaszkodott
s légyepte állomásokon át
a térképen délre
ereszkedett.
Velük döcögők
egy fatáska emlék
az egész hóbelevanc.
Költözöm erre-arra,
nem onnan indulok,
de oda érkezem,
haza.

Jel

Csille. Kocsi. Tárgyak.
Füst. Por. Téglá. Mész.
Az ember. Az állat.
Verejték. Küszködés.
Tárgyak. Csille. Kocsi.
Mész. Téglá. A por, füst.
Emberi, állati
verejték. A testünk.
Tárgyak. Kocsi. Csille.
Verejték. Küszködés.
Állatra, emberre
hull a por és a mész.
Füst. Mész. Por. A téglá.
Küszködés. Verejték.
Emberre, állatra
a tárgyak, a csillék.
Verejték. A füst, a por.
Állatok. Az ostor.
Te, ember, a tárgyak,
íme, körül állnak.
A tárgy ezer s ezer
megjelenése, jel:
itt a tárgy küszködik,
tűz, fa, fém harcol itt.
A te címereid!
Ember, a tied!
A por, a füst, a mész.
Jeled, a küszködés!

Kőfacsaró

Å piros fazék meddő méhe
nem szül paprikást ebédre,
nem szeretem a fazekat,
jó izeket sohase ad.
A fehér kancsó meddő méhe
nem szül óbort a gégémre,
nem szeretem ezt a kancsót,
sohase ad finom óbort.
A gáztűzhely meddő méhe
nem szül peccenyét ebédre
nem szeretem a tűzhelyet –
egyedül az életemet.
Az életem termő méhe
a jövő jó reménye,
úgy szeretem életemet,
énfelőlem bármit tehet.
Felőlem még hős is lehet,
követ, vizet, tüzet ehet,
Kőfacsaró vagy Fanyűvő,
remegheti szikla, erdő.
Felőlem, hisz bő a tavasz,
lehet poros aktakucac,
aktakucac avagy nem az,
olyan hosszú ez a tavasz!

Türelmetlen
lábadozásom sóhajai

Búzamag, te jó Vitézem,
temetésed, születésem.

★

Nézem a tó öreg sását,
tavasz, nyár, tél elmúlását.

★

Égig kalászosodom,
mielőtt megrothadok.

★

Vers-szekerem leigázott
szíveddel a sírba gázolt.

★

Harag cibálta meg
ezt a véres földet,
s elvitte titokban
a fényes köhögőket.

★

Hunyorgó száz kaszás
a hullámozó rozsban,
az izgatott nyárban
nézz a csillagokra!

★

Szívünkön megkékült
évszakok fájdalma,
őszhajú csillagok
reggelre meghalnak.

★

Szerszámai féltik
fényes lehelletét,
gyomok is tisztelik
elfáradt életét.

★

Halál, ne adj erőt,
védd a megtévedőt.
Halál, ne jöjj haza
árván egy éjszaka!

★

Szivárvány-fácán
lakik a lángban,
szívemig hallik
kukorékolása.

★

Tükörbe kést vágok,
leköpöm az angyalt,
lekötözött örült.
Sírásom kiagyalt.

★

Csontfehér székemen
vasbavert ballada,
irgalmazzon néked
halódók fájdalom!

★

Tejút ravatalján
keze madár-fészek,
halála is élet,
az öröklét része.

★

Bicsaklik menésed
fájdalmas szegénység,
lelkem erős frigye,
felszított reménység!

Korill Ferenc

Közéletiség és film

A magyar filmművészet 1968-ig követhető fellendülése, amely 1963-ban veszi kezdetét, azt a korszakot foglalja magában, amikor a magyar film a modern filmművészet egyik legerőteljesebb, legsajátosabb ága volt. Ezekben az években a hazai szellemi élet középpontjában a film állt, és kiteljesedett, mint a társadalmi tevékenység sajátos formája, mint tényleges társadalmi hatóerő. „A filmnek ma Magyarországon úttörő szerepe van” – mondta 1968-ban Lukács György, s e korszak kiemelkedő, izgalmasan közéleti, tehát közönséget is vonzó, magas szinten elkötelezett alkotásai – HUSZ ÓRA, SZÉGENYLEGÉNYEK, TIZEZER NAP, APA, HIDEG NAPOK (a legrangosabbakat említve) – valóban maguk után vonták a társadalmi tudat megújulását. Minden különbözőségük ellenére megegyeztek abban – az adott társadalmi, politikai valóság igényének megfelelően – hogy közös témájuk: csak a múlttal való őszinte szembenézés és önkritika adhat alapot saját koruk kérdéseinek haladó megfogalmazásához, közös mondanivalójuk pedig az egyéni felelősségvállalás és aktív részvétel szükségessége e kérdések megoldásában.

A felemelkedés összetevőit Nemes Károly filmesztéta a következőkben foglalta össze: „Egyrészt vállalta (t. i. a magyar film) az adott társadalmi helyzetben a valóságos ellentmondások filmművészeti konfliktussá emelésével azok tudatosítását, másrészt ezeknek az új típusú ellentmondásoknak ábrázolása a film – sajátos művészeti jellegénél fogva – sokkal inkább alkalmas volt mint más művészeti formák”. Filmjeink külföldön is jelentős szakmai és közönségsikert arattak, melynek alapja Enno Patalas német filmtörténész szerint: „A magyar filmművészet iránt megmutatkozó nagyfokú érdeklődés oka, hogy a filmek az ország realitásával, valóságával foglalkoznak”.

E két vélemény egységbe foglalása – ha egyszerűsítve is – rámutat a felemelkedés kritériumára: a magas művészi színvonalon megjelenő közéleti elkötelezettségre. Ma, e korszak kezdetének tízéves jubileumán hiába is akarnánk szépítgetni a dolgot; a magyar film messzire került a csúcstól. Ennek okait kutatva kézenfekvőnek tűnik: ha a közéleti elkötelezettség megléte volt a fellendülés alapja, akkor annak hiánya a stagnálás oka.

Ez a vulgáris megközelítés azonban már filmművészetünk egészének szocialista jellegét kérdőjelezi meg és járhatatlan tévutakra vezet. Az viszont feltétlenül jogos kérdés, hogy milyen eszmei céltudatossággal, milyen felelősséggel vizsgálja mai életünket, társadalmunk lényeges vonásai tükröződnek-e benne? Nyilvánvaló tehát, hogy a „hullámvölgy” okáról való képzet a filmművészet és a társadalom ellentmondásai kapcsolatának hogyanja adhat. Ezt vizsgálva elsőként kell szólni a magyar film- és általában a filmművészet egyik alapkérdéséről, a konfliktusra vonatkozó nézetekről.

Általánosan ismert, hogy a szocialista művészet nem a konfliktusok szorgalmas, hivatalnoki magyarozását kívánja, hanem (Marx szavaival élve) azok tudatosítását és végigharcolását. Már rövid történeti áttekintés igazolja, hogy erre még olyan kedvező lehetőség (és szükséges) nem volt, mint éppen ma. A személyi kultusz éveiben arra a hibás nézetre alapítva, hogy a szocializmus építése fejlődésével az osztályharc éleződik – épült az a felfogás, hogy a filmművészet konfliktusokban mindig kibékíthetetlenül szembenálló hősök harcát ábrázolták.

Ehhez csatlakozott más oldalról a konfliktusnélküliség-elve, ami az ellentmondás és az antagonizmus – Lenin tanítását figyelmen kívül hagyó – azonosításán alapult. Az 1956-os ellenforradalom után megvalósult az ellentmondások maxista-leninista megítélésének lehetősége és ezzel a lehetőséggel élt a magyar film a hatvanas években, amikor úttörő szerepet

játszott a szocialista közgondolkodás és közéletiség tudatosításában.

Évekig tartó fejlődési folyamat eredményeként az MSZMP X. kongresszusa szinte programot adó követelményként fogalmazta meg: „Művészeti életünkben növelni kell a pártos szocialista közéletiség szerepét”. Az őszinte ábrázolhatóság kérdésében még meglévő bizonytalanság elleni állásfoglalás szinte korlátlan lehetőségeket biztosított a ma filmművészete számára a valóságfeltáró funkció érvényesítésében, a konfliktusok tudatosításában és végigharcolásában”. Ennek ellenére a magyar film megrekedt a továbbfejlődésben: az elmúlt másfél évben bemutatott alkotások tanúsága szerint a magyar filmművészet máról alkotott képe hézagos, nem eléggé nyomatékos. Kevés a társadalmi életünk jelentős folyamatait igényesen ábrázoló alkotás. E helyzetnek csupán egyik, de alapvető oka, hogy a fejlődés során újrakeletkezett ellentmondások mind bonyolultabbak, filmművészeti konfliktussá emelésük a valóság mind mélyebb ismeretét követeli meg és a magyar film adása maradt ennek a követelménynek. A párt-dokumentumokban is lefektetett kivezető út nyilvánvaló: ha a valóság ábrázolhatósága nehezebbé vált, akkor az a valóság mélyebb, dialektikus megismerésére kell ösztönözze az alkotókat, nem elfordulásra a mai témáktól, közéletiségtől a közéletieskedés, a „magánélet” felé. Vannak más korlátai is a kibontakozásnak, de azokra megengedhetetlen reagálás az amit a Film és Televízióművészek Szövetségének ezévi közgyűlésén Kovács András főtítkárr említett: „sokan már kezdenek maguk is kételkedni abban, hogy lehet és érdemes-e (sic!) politizáló filmművészetet csinálni.” A szocialista filmművészet lényegével való szembefordulás helyett a korlátokat irányító szemléletmód bírálatával – elkötelezett közéletiséggel – kell élni!

A konfliktusok mellett a másik, vele szerves egységet alkotó kategória a hős jelleme; a konfliktus fejlődése mindig a jellemek cselekvésén keresztül valósul meg.

„Az új művészet sohasem az új formákkal, hanem az új emberrel születik” – és alighanem Johannes R. Becher szavai világítják meg legjobban, hogy a megújulás igénye esetén miért kell a magyar filmnek elsősorban mai hőseit – ahogyan Aczél György megfogalmazta: „az új meg új feladatokkal megbirkózni képes, esendő és győzelmes embert” ábrázolnia. Bár a közéleti elkötelezettség nem szorosan vett tematika kérdése (éppen a magyar film kiemelkedő korszaka bizonyítja) de a mai ellentmondások – melyeknek tisztánlátását az MSZMP Központi Bizottsága novemberi határozatai nagymértékben elősegítették – a mai ember felé kell fordítsák a film tematikai érdeklődését. Az igaz, hogy azok nem antagonisztikus volta nehezíti a hősök értékhierarchiájának ábrázolását, de ez ugyanúgy nem indokolja a múltbafordulást, a közéletiségről való lemondást mint a bonyolultabb konfliktusok ábrázolási gondjai.

Sok szó esik ma a formanyelv megújulásának kérdéséről is. A tartalom és a forma viszonya alapján ez csak a tartalom megújulásával járhat együtt: az új kifejezése mai valóságunk mai hősekkel – eredményezheti az új kifejező eszközöket.

Lehetetlen dolog persze valamilyen új hullámot megrendelésre előidézni, de több, eszmei céltudatossággal megalapozott, filmművészeti hagyományainkat alkotó módon továbbfejlesztő, izgalmasan közéleti alkotás végül is újabb felemelkedéshez vezet. Ez az írás – címe is bizonyítja – természetesen nem a magyar film helyzetének általános elemzése, hiszen annak gondjait, eredményeit az elmondottakon kívül a szórakoztató film- bár a témával összefüggő de mégis sajátos – problémáitól, a filmgyártás szerkezetén keresztül a forgalmazásig sok tényező befolyásolja. Célja viszont, hogy bizonyítsa, filmművészetünk értékét az határozza meg, hogy a filmeknek van-e belső kapcsolata a mai magyar valósággal.

E kapcsolat csak a pártos közéletiség lehet, csak ez erősítheti meg újra a magyar film és közönsége kapcsolatát.

Interjú Kertész Ákossal

Ugy tűnik, mintha az utóbbi időben csökkent volna írónk közéleti aktivitása. Holott egész eddigi irodalmunkra a közvetlen társadalmi-politikai gyakorlatban való aktív részvétel volt a jellemző.

– A Makrában érintettem ezt a kérdést. Hozzávetőleges pontossággal a következőt írom egyhelyütt: „Az ember csak kiélezett történelmi helyzetekben kényszerül cselekvésre. És egyénileg változik az is, hogy valaki számára melyik történelmi helyzetet kiélezett. Ez hajlam, szerencse dolga és a körülményeké.”

Én személy szerint nem tartom magam közéleti szereplésre alkalmasnak. Téveszme, hogy egy írónak közéleti szerepe van szűksége. Egyáltalán nem biztos, hogy ért is hozzá. Az író naív ember...

Korunkban a szélsőséges munkamegosztás nem is teszi lehetővé, hogy másvalóval foglalkozzék, mint írjon. A politikust tanulta, ért hozzá. Az író akkor hasznos, ha ír. De én még ezt sem akarom általánosítani. Magamról ezt tartom. Ugyanakkor, ahogy a Makrára tett utalásom bozontítja, vannak helyzetek, amelyekben az író is cselekvésre kényszerül. De az író is csak úgy, mint más. Ez minden emberre vonatkozik.

Végül is munkástémájú írásaival eleget tesz ennek az áttételes közéletiségnek. Sokan kérdezik, miért kevés a munkástémájú írás. Önnek viszont mintha kifejezetten a munkásokkal való foglalkozás lenne az írói programja?

– Nem írói programom a munkásokkal való foglalkozás. Nekem az az írói programom, hogy olyan írói témát keressék mondanivalóm eszközeül, amelyet ismerek. Bizonyos témák hiánya nem érdekel. Az a fontos, hogy jó írások szülessenek.

Az olvasónak nem az az igénye, hogy saját társadalmi rétegéről olvasson, hanem, hogy önmagára ismerjen. Soha nem voltam orosz arisztokrata, de magamra ismerem Tolsztoj írásaiból.

– Legtöbbet az orosz realistáktól és a modern amerikai prózától tanultam. Ismeretes a viszony, amely az utóbbiakat az orosz nagyrealizmushoz fűzi.

Kikerülhetetlen, hogy a Makráról nekem dezzem. Hogyan gyűlt össze az élményanyag?

– Egy tévhitet szeretnék eloszlatni. Ugyanakkor a kérdés általában vett bonyolultságát is szeretném érzékeltetni, amely már nem csupán rám vonatkozik.

Először is: Nem vagyok önéletrajzíró.

Másodszor: Thomas Mann, aki szintén nem nevezhető önéletrajzírónak, azt mondja valahol, hogy minden igazi író önéletrajzot ír. Nem mindig személyes élményekről van szó. Sem a Makra-Vali, sem a Sándor-Zsuzsa (a Névnepből) viszony estében. Abban a formában viszont igen is élmény, hogy például állandóan tapasztalom magam körül a

nők megnövekedett szerepét. Egyre-másra találkozom okos, tehetős nőkkel, akik nehezen illeszkednek be abba a környezetbe, amely a régi hagyományok szerint ítéli meg az embereket. Egy új embertípus van kialakulóban. Az évezredek társadalmi nyomása miatt egészen érthető, hogy a nők szívósabbak. Ma társadalmi méretekben elismerjük okosságukat, tehetségüket. Ez viszont ma még sokaknak nem tűnik természetesnek. A tudatunk előre haladt, ez sokkal könnyebb, mint az ösztöneinket korszerűsíteniük...

A kritika jól fogadta a Makrát, „kiugratta” a megjelenő könyvtömegeből. Hallatszottak viszont olyan hangok is, hogy a munkásosztály struktúrája ma jóval bonyolultabb, mint ahogy a Makrából kiszűrhető.

– Lehet. Nem vagyok szociológus, Nem a munkásosztályt akartam ábrázolni a Makrában, hanem Makra Ferencet. Ezért nincs rajta csodálnivaló, ha nem tipikus munkás. Nem is ez volt a célom.

Makra egészen más aspektusból tipikus, ha ezt a kategóriát nem értjük félre. Korunkra ugyanis jellemzőnek tartom azt a jelenséget, hogy az egyes ember az elmagányosodás elleni tiltakozásul valamilyen zártabb embercsoportba, mondjuk a kortárscsoporthoz igyekszik alkalmazkodni. A kortárscsoporthoz igényli is ezt az alkalmazkodást.

Makra az autonómiáért harcoló ember, és alul maradó ember.

... És Vali?

– Vali is. Csak ő ebben a küzdelemben sokkal előbbre jár. Ő is elbukik, mert olyan korban próbálja meg, amely nem igényli az autonómiát az embertől.

Vali alakja mintha inkább lenne egy hiányérzet megfogalmazása, mint valóság.

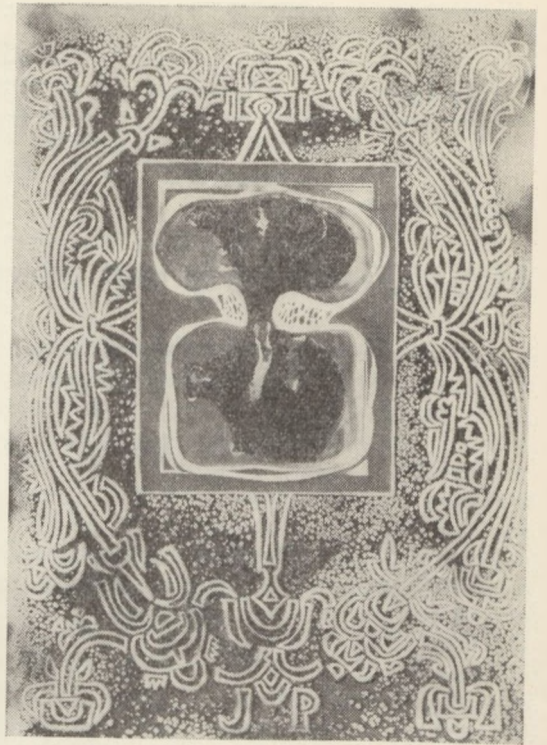
– Nem tudom igaz-e ez. Nem tartom Valit ideálisnak. Nem is akartam ideális embert ábrázolni. Nem is tudnék, de nem is akartam.

Vali bizonyos tulajdonságait tekintve tényleg hiányzik. Éppen azért, mert a kor, amelyben élt – az ötvenes évek első fele – nem igényelte az autonómiát. Emiatt Valiban olyan ellenérzések alakultak ki, amelyek kitesztik a társadalomból.

Mert az autonómia konstruktív oppozíció! És ha erre a konstruktív oppozícióra a társadalom nem tart igényt akkor ez könnyen kap destruktív felhangokat. Szóval Vali nem ideális hanem lehetséges.

Mint író, nyilván izgatja a magyar regény sorsa. Véleményem szerint a történelmi szituáció megteremtette annak a lehetőségét, hogy korszakos jelentőségű magyar regények szülessenek a 70-es években. Valószínűnek tartom, hogy a Makra már ennek a betetőzésnek első magas szintű jelzései közé tartozik.

– Nem tudom. Ez az irodalomtörté-

JÁVOR PIROSKA: ALLA PRIMA IV.

nészek dolga. De talán merészség is ezt megjósolni. Minden esetre nem érzem, hogy a hetvenes évtized kevésbé forrongó, kevésbé változó. Már pedig úgy vélem, hogy a nagy összegezésekre nyugalmi korszakokban nyílik lehetőség.

Végezetül még egy kérdés. Hisz-e írói közvetlen társadalmi hasznosságában?

– A hasznosságában igen. De nem abban, hogy közvetlenül hat. Jótanács várása az irodalomtól hamis igény. Egy példával meg lehetne világítani az irodalom szerepét a társadalomban. Valami olyasmint csinál az író, mint a vizsgálóbíró. Feltár egy helyzetet, ha eljutott az igazságig: jelentést ír. A továbbiak már nem tartoznak a vizsgálóbíró hatáskörébe. Ítéletet más hoz, a konzekvenciát más vonja le.

Az írónak valami ilyesmi a feladata: amit lát arról igaz jelentést készítsen a társadalom számára, függetlenül attól, hogy negatív-e ez a kép. Persze az irodalom és a művészet fikció. Olyan fikció, amely nem különbözik a valóság szerkezetétől. A valóságot nem kell bizonyítani, önmagát igazolja. A művészetnek viszont el kell önmagát hitetni. Az irodalom esetében ez azon múlik, hogy az olvasó az átélés révén el tudja-e fogadni a más életeket. Egyáltalán átéli-e ezeket a más életeket.

Ezért van az, hogy az irodalom sohasem hat közvetlenül. Az ember az élet-helyzetekben eddigi tapasztalatai alapján dönt Ezekbe a döntésekbe épül bele a „másodlagos” – a művészet által nyújtott – tapasztalat.

Pál József

Fancsovits György

A munkáséletmód kutatásának feladatairól

Az utóbbi években erőteljesebb hangsúlyt kapott, valamilyen előterbe került a magyar társadalom szerkezetét adó legzetes társadalmi osztályok és rétegek teljes életmódjának kutatása. A társadalomtudományok, mindenekelőtt a történet-tudomány, a szociológia, s újabban pedig a múzeológia különböző szakágai – a néprajz, az új- és legújabbkori munkásmozgalmi múzeológia – foglalkoznak e témakörrel. Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy itt és most valami egészen új kutatási szféra kibontakozásának vagyunk szemlélői. Korántsem ez a helyzet. A gyökerek messzebbre nyúlnak vissza, mint gondolnánk.

A társadalomtudományok művelői már a múlt század nyolcvanas éveinek végén felkarolták a némiképp mellőzött és elhanyagolt induktív kutatói eljárást. A társadalomtudományokban „felfedezték” – többnyire angolszász és német példák alapján –, majd a magyarországi viszonyokra alkalmazták a konkrét megfigyeléseken alapuló statisztikai módszert. Többek között így született meg a szociálstatisztika eljárása is.

A szociálstatisztikai vizsgálatok kapitalizmuskori jellemzője az, hogy lehetőleg kis körre, egységre (terre) kívánja szorítani, tehát lokalizálni a vizsgálatokat, másrészt behatóan és részletesen akarja kutatni a választott jelenséget, hogy így eljusson az egyedihez, a speciálshoz, s végül az összeség helyett az egyénre, az individuumba fordítja a figyelmet.

Első szempillantásra nyilvánvaló, hogy ennek a módszernek néhány tulajdonsága, legyen bár mégoly induktív is, ma már nem korszerű, aligha alkalmazható. Pontosán az hiányzik belőle, ami nélkül sem modern társadalomtudomány, sem kutatás nincs. Nevezetesen az összefüggésekben való látás, az összefüggések keresése, a lokális, individuális, speciális jelenségek szintézise.

Ennek a zsenge szociálstatisztikai, induktív kutatásai eljárásnak hibáit részben korrigálta a századbeli, önálló, magyar szociológiai műhely: a Huszadik Század, majd a Társadalomtudományi Társaság, utóbb a Szocializmus című folyóirat mögé felsorakozott írók, szociológusok, történészek, politikusok munkássága. Mindezek azért méltók említésre, mert vizsgálataik nagyjából kijelölik azokat a kutatási irányokat, vagy más megfogalmazásban témákat, melyeket újra felfedeznünk nem kell, ámde újraértékelnünk, mi több, a ma követelményeihez igazítanunk, valamint korszerűbb eljárásokkal fejleszteniünk annál inkább szükséges. Korunk modern marxista társadalomtudománya, történettudománya, az új- és legújabbkori múzeológia jelentős előrehaladásáról adhat számot az ipari munkás társadalom kutatása terén. Hosszasan sorolhatnánk az újabban megjelent monográfiák, dokumentumgyűjtemények tanulmánykötetek, az üzem- és helytörténet komoly eredményeit. (Ebben egyébként Nógrád megye is előkelő helyen áll.) Ugyanakkor éppen a kapitalista korszak ipari munkás társadalmának vizsgálata még nem mindenben eléghet ki bennünket. Márpedig a munkásosztály létének és történelmi orientáltságának elemzése, a polgári társadalom szerkezetének helye, a városi urbanizált civilizációban illeszkedik számos aktuális politikai problémát vet fel. Az alábbiakban erről írunk kissé részletesebben:

Kísérletet teszünk néhány – általunk fontosnak tartott – további kutatást igénylő, megoldásra váró probléma felvázolására.

Ha az ipari munkásosztályt el akarjuk határolni a kapitalizmuskori magyar társadalom többi osztályától, pontosan körül kell írunk mindazt a közös jegyet, amely az ipari munkásosztályt jellemzi, egyesíti, valamint azt, ami a többi társadalmi

osztálytól megkülönbözteti. „A magyar munkásságnak ugyanúgy, mint a magyar parasztságnak, nyomás alatt külön világot kellett magának kialakítani amelyben élhessen.” – írja Kemény István „A magyar munkásosztály rétegződése” cikkében. (Szociológia, 1972. 1. 36. old.) Több, e kérdésekkel foglalkozó műből, általános, üzem- és helytörténeti munkából egyaránt hiányzik a konkrét és pontos körülírás, a munkások társadalmi eredetére, a munkástársadalom függőleges (vertikális) és egymás melletti (horizontális) tagoltságára ható tényezők elemzése. A vizsgálatot többnyire statisztikai adatsor helyettesíti. Nem is a statisztika alkalmazása a hiba, – ellenkezőleg, az szükséges és nélkülözhetetlen –, hanem az, hogy nincs mögötte részletes, konkrét, induktív társadalmi, szociológiai töltetű bizonyítás.

A munkásosztály külön világa további kis világokra oszlott. Ezeket helyenként éles különbségek választották el egymástól. Másutt azok nem voltak annyira kiélezettek. Idegen származásúak, faluról jöttek, volt kisiparosok, majd a mesterek, szakmunkások, napszamosok (segédmunkások) csoportjai különültek így el egymástól. Más és más volt helyzetük a munkástársadalmon belül és megint más a függőségi rendszerben elfoglalt helyük, egész életmódjuk szerint. Intenzívebb és körültekintőbb kutatásra van szükség e munkásrétegek körében. Többek között alapos induktív vizsgálatokat kell végeznünk ott, ahol a munkás, valamint termelőeszköze (szerszáma) bonyolult kapcsolatát, munkájának társas, kollektív jellegét, öntudatát, állásfoglalását, életmódját akarjuk feldolgozni.

Az említett zárt munkásvilágot a szervezett munkásság a munkásmozgalom törte meg. A szervezett munkás urbanizáltabb volt szervezetlen társánál. Kutatandó témánk újabbal bővül: az ipari munkás és a város kapcsolatának problematikájával. A vidéki, várostól távol eső, elszigetelt munkásközlőniák, (ahogyan régen nevezték „munkásgyarmatok”) eddigi alig felkarolt kérdései szintén kutatási feladatot jelentettek. A nagyobb településből adódó lehetőség, az üzemek tömörülése a munkás társadalmat a szervezethez irányában fejleszti, emeli a munkás civilizációs és kulturális színvonalát, módosítja látószögét, bővíti tapasztalatait. Ugyanakkor a munkásság „értékrendszerének voltak a polgári értékrenddel megegyező s azzal poláris ellentétben álló elvei” – írja Kemény. Valamilyen társadalmi osztály az egész társadalmi rend anyagi kultúrája által is determinált. Ez azonban nem jelenti azt, hogy jóllehet a munkás igényelte a felette lévő polgári életforma minden vívmányát, ne próbálkozott volna sajátos, rá jellemző, az előbbtől eltérő életforma kialakítására, miközben ösztönösen és tudatosan elutasította a kapitalista társadalmat, sőt lerombolni kívánta azt. Ha igaz az a tétel, mely szerint a nagyváros a munkásságot a szervezethez, a nagyobb kultúrálódás irányába viszi, akkor az is igaz, hogy a kisváros, mezőváros vagy éppenséggel a falu lassítja, fékezi e folyamatot. Elszigetelt helyzetben lévő kishelységek mellé települő iparimunkás társadalom a század végi Magyarországon egyáltalán nem volt ritka. Következésképp a kultúrálódás hiánya, vagy annak kisebb intenzitása lassította, fékezte a szervezett munkásmozgalom kialakulását, fokozta az ott élő munkástársadalom elbizonytalanodását, növelte kiszolgáltatottságát és elősegítette a tőkés által olyannyira kívánt politikai beilleszkedésüket. Többek között ezzel is magyarázható egyes vidékek munkásmozgalmának késése, vagy hiánya a fővárossal, kiemelt ipari centrumokkal, városokkal szemben. Ebből fakad az a tünet, hogy hosszú, csendes, belenyugodó időszakokat hirtelen és igen heves, a forradalmi lázadást már-már elérő mozgalmak követnek.

Azt az ellentmondást, amely az egyes iparimunkás rétegek, végeredményben helyes politikai és eszmei céljai, és a kispolgári életforma utáni vágya között mutatkozik – alapkutató-sok hiányában –, ma még alig tudjuk megrajzolni. Az ellent-

mondás feloldásának lehetősége talán ott és abban van, hogy az egész társadalmi rend által determinált munkástársadalom ennek a kispolgári civilizációk és kultúrának csupán külsőségeit, bizonyos **életmódbeli jelenségeit** szeretné magáévá tenni és nem annak eszmei és politikai alapjait. Más ipari munkás rétegek a paraszti társadalomhoz kötődnek, házasság, kétlaki élet útján. Ezek életmódjában a paraszti hagyományok módosult formájú továbbélését tapasztalhatjuk.

Ugy véljük, hogy éppen ennél a pontnál van igen nagy szerep a **múzeológiának**. Pontosabban abban, hogy az ipari munkás társadalom **tárgyi, anyagi kultúrájának szerkezetét** felkutassa és amennyire ez lehetséges, rendszerbe foglalja: abból a fel-tételéből kiindulva, hogy egy-egy munkáscsalád, vagy munkáscsoport tárgyi felszerelése feltárható.

Ha ezt a bonyolult feladatot a munkásmozgalmi múzeológia legjobb tudása szerint elvégzi – mint e témakör hivatott műhelye – nagymértékben járul hozzá a történettudomány eredményeihez, a munkásosztályról szóló ismereteink bővüléséhez. A félreértés elkerülése végett újból megemlítenénk, hogy az új-és legújabbkori, munkásmozgalmi múzeológia a munkástársadalom **tárgyi világában** hivatott **primér** kutatásokat vezetni; a kérdés oldalai már nemcsak rá, hanem a többi társadalomtudományra tartoznak. Az utóbbi tény is figyelmeztet arra, hogy nagy szükség van az interdiszciplináris vizsgálatok elterjesztésére, kibontakoztatására, a társadalomtudományok intézményeinek és művelőinek országos és helyi szintű összefogására.

Előbb az embernek, közelebbről az ipari munkásnak saját tárgyi környezetében tükröződő rendszeralkotó képességét említettük. Azonban az ipari munkás rétegek tárgyi környezetének világa – annak vizsgálata – bonyolult probléma, nehezen közelíthető meg, nem úgy, mint a parasztságé. A paraszti társadalom életrendjét ugyanis, kivált a múltban, zárt és alig áthágható szigorú keretek határolják. A munkásságra ezzel szemben a mobilitás jellemző.

A paraszti társadalom így vagy úgy tulajdonosi társadalom, amely többnyire maga alkotta (később már vásárolta) tárgyi felszerelését. Ezzel szemben az ipari munkás réteg (talán a kétlakiak kivételével) egyáltalán semmiféle tulajdonnal nem rendelkezett, tárgyi felszerelését nem alkotta, hanem vá-

sárolta, bérelte. Tipikusnak tekinthető **példa a ház, a lakás**. Míg a parasztház (a legszegényebbeknél is) saját tulajdon, legtöbbször magaépítette lakhely, a munkás háza nem az övé, hanem bérelt lakrész csupán, vagy telepi, a gyár által rendelkezésre bocsátott u. n. szolgálati lakás. A parasztház (lakás) egyúttal munkahely is, a paraszti gazdasági tevékenységének színhelye. Az ipari munkás lakása, netán háza, **sohasem azonos** a munkahelyével, attól teljesen elkülönül. A paraszti életének tárgyi világa (viseletétől a munkaeszközig) együtt, egyhelyen található, vizsgálható, a munkásé viszont nem.

A munkáscsoporton belül sajátos kategória a **telepített** (kolonizált) munkásság. A munkáskolónián lakó mindent a gyártól kap; nemcsak a lakást, hanem a berendezést is, egyik sem az övé, hanem a gyárosé. Kiszolgáltatottsága tehát már nem is lehetne tökéletesebb. Életét környező tárgyi felszerelése (személyi holmiját leszámítva) **nem a munkás igényét**, elképzeléseit, ízlését, vágyát fejezi ki, hanem a tőkés érdekeit, s azt a törekvését, hogy biztosítsa a maga számára az állandó munkásbázist. A kolónián előre megszabott szigorú, felülről diktált kötöttségek uralkodtak. Indokolt a kérdés, lehet-e ilyen körülmények közepette az ipari munkás valamilyen tárgyi és rendszeralkotó képességéről beszélni? Azt hiszem, igen. Először is számos helyen – ha nem is érintetlen állapotban – mindmáig kutatható a telepített (kolonizált) ipari munkásság tárgyi környezete. Másodsorban: ebből a rákényszerített világból kitört (vagy kitörni készülő) szervezett munkásság „otthonában” és magaalkotta intézményeiben karakterisztikus tárgyi szférát tudott teremteni.

Marad azonban még egy nehézség, mellyel a kutatóknak szembe kell nézni: a jelenből visszafelé haladva, alapvetően megváltozott körülmények közepette kell a muzeológusoknak és a történészeknek e letűnt világ tárgyi, konkrét valóságát kutatnia, tudományosan rekonstruálnia, úgy és akkor, amikor e valóság már csak szétszórta, vagy módosult állapotban, esetleg egyáltalán nem található.

Tudatában vagyunk annak, hogy közel sem sikerült a kapitalizmuskori iparimunkás társadalom vizsgálatának minden részletére, feladatára kitérnünk, inkább arra törekszünk, hogy néhány, eddig talán kellőképp nem értékelt kérdésre irányítsuk az olvasó figyelmét.

Molnár Pál

A munkáséletmód változásának néhány kérdése

A munkáséletmód-kutatás főbb problémáit bemutató írás is alkalom arra, hogy rövidesen beszámoljunk arról, hogy is áll ez a munka nálunk, sikerült-e már valami eredményt elérnünk és egyúttal arra is lehetőségünk van, hogy az elért eredményekről, az ilyen irányú kutatások révén szerzett ismeretekről is vázlatos tájékoztatást adjunk.

A megye történései, kutatói az elmúlt évtizedben több marxista felrogható tanulmányt, monográfiát készítettek Nógrád elmúlt, évszázados társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális változásairól. Ezekben a munkákban, s az első években napvilágot látott dokumentum-kötetekben kiemelt helyet kapott az ipari proletáriátus kialakulásának, nemzetiségi megoszlásának, számszerű növekedésének, osztály szerveződésének bemutatása. Felmérések, helyszíni vizsgálódások híján azonban háttérbe szorultak – még a legjobban sikerült munkákban is – a munkáséletmód komplex jellegű, de az egyes rétegek speciális helyzetét is bemutató leírások, értékelések.

A munkásság életmódját, annak változását dokumentáló kutatások hiányainak okait több tényezőre is vissza lehet vezetni. Ezek sorából csupán néhányat említenék. Az egyik alapvető probléma a munkáséletmód-kutatás elméleti – módszertani kérdéseinek kimunkálatlansága –, az e téren szerzett gyakorlati tapasztalatok hasznosításának hiánya. (A néhány éve megindult ilyen irányú tevékenység csak most kezd éreztetni kedvező hatását.) Szükségesnek tartom, hogy megfelelő képzettséggel és helyi ismerettel rendelkező szakemberek álljanak rendelkezésre. Nagyon fontos a társadalmi bázis kialakítása is.

Az induktív jellegű feltáró munkát – a fenti tényezőkhöz túl – nagyban befolyásolta annak a jogos társadalmi igénynek a kielégítése, hogy a nemzetközi és a magyar munkásmozgalmal kiemelkedő szakaszait kiállító, kiadványok útján, a nagy történelmi évfordulók keretében kellett bemutatni. Mind a magyar történettudomány összegezései, – benne az elmúlt években napvilágot látott, a muzeológusok által készített elméleti és módszertani tanulmányok –, mind a forradalmi időszak megemlékezései-

ből leszűrt tapasztalatok reális alapokat és gazdag útmutatásokat nyújtottak a munkához és a lehetőség is megteremtődött (tárgyi és személyi feltételek, kutatásra fordítandó idő), hogy a munkásosztály forradalmi harcra tárgyi dokumentációs emlékeinek gyűjtésén túl a munkás-hétköznapi kérdéseivel is intenzíven foglalkozzunk.

A munkásélet változással való foglalkozás fontos nevelési feladat. Új munkásgenerációk nőnek fel. A nemzet vezetőosztályának, a munkásosztálynak tradíció-teremtő, s ez által nemzedékeket nevelő, formáló szerepe megköveteli születésének, fejlődésének az eddiginél teljesebb bemutatását. Ugyanakkor a probléma behatóbb vizsgálata még ma is élő és ható pozitív, de ugyanakkor negatív jelenségek felismerését is segíti. A kutató, feltáró tevékenység intenzív irányba való fejlesztését a középtávú tudományos tervekben foglalt feladatokon túl a megye munkásságának több vonatkozásában az országtól eltérő kialakulása és fejlődése is indokolja.

A megye munkásosztályának speciális helyzete, abban is megnyilvánul, hogy a szabadversenyessé kapitalizmus időszakában döntően nemzetiségi, bevándorolt munkásokból állt a megye proletáriátusa.

A monarchia különböző megyéiből és a külföldi országokból Salgótarjánba és környékére telepített munkások magukkal hozták szülőföldjük szokásait, viseletét, életvitelét. A múlt század második felében közel három évtizeden keresztül rövidebb-hosszabb ideig itt tartózkodó nemzetiségi munkások a számukra biztosított kolóniákban elszigetelten éltek, csak igen ritkán találkoztak tömegesen a helybeliekkel. A véglegesen itt maradt munkások a községi lakosságba beházasodva, a megye alakuló munkásosztályának szerves részévé váltak. A letelepült és az itteniek köréből családot alapító nemzetiségi munkások, továbbá a paraszti sorból lesüllyedtekből, cselédekből, agrárproletárokból alakult ki véglegesen a megye munkássága. Ezeknek nagy része a gyárak és bányák mellett, a korjellegzetes településen a kolóniákban helyezkedett el.

A kolonizált bányá- és iparmunkások életmódjában meghatározó szerepet töltött be a tőkés által kialakított zárt kasztrendszer. A kapitalizmus kialakulásának és kiterjedésének időszakában az iparvidék központjában négy, az ipari üzemek, illetve a bányagazgatóság mellett alakult kolónia Salgótarjánban – a bányai, az acélgyári, az üveggyári és a tüzehelygyári. Ezek közül az egyik legnépesebb a bányai volt. A József-tó mellett épített barakkokban általában a földalatti bányamunkások laktak. A vontatásnál és a szállításhoz foglalkoztatottak a mégma is meglévő „kocsisor”-ban laktak. A bányagazgatástól délre kialakított kétszintes blokkok-

ban a bányai iparosok, a törzsmunkásnak számított vajúrók, altisztek, előmunkások, a különböző épületekben pedig a bányai tisztviselők kaptak helyet. A bányai kolóniával sok hasonlóságot mutatott az üveggyári. A Hirsch-gyári munkásnegyed emeletes épületei sok vonatkozásban a fővárosi bérkaszárnákhoz hasonlítottak. A Rimamurányi Salgótarjáni Vasmű Rt. lakótelepe volt a legkorszerűbben kiépített és legzártabb. A gyár közvetlen közelében a Jónásch telepen, továbbá „Amerika-ban” kaptak helyet a segéd- és betanított munkások. A gyárhoz vezető úton, közvetlenül a gyár bejáratánál, külön lakosztályokban éltek az igazgatók, művezetők, vezető tisztviselők. A jól fizetett szakmunkások és a kiemelt kategóriába tartozó betanított dolgozók az Ózdon is megtalálható Rima típusépületekben laktak. A huszas években a városfelőli részben bérkaszárnákat építettek, amelyet az akkori szóhasználat szerint „kultur palotá”-nak neveztek.

A négy kolónia, kivéve a bányait és az üveggyárit egymástól el volt zárva. Az egyes kolóniákban felnevelkedett gyermekek szinte kivétel nélkül apjuk foglalkozását követték, házasságot is abban a közösségben kötöttek. A kulturális lehetőségeket is (a közösség illetve a város egyéb kerületeihez viszonyítva) magasabb színvonalon, de feltétlenül a bánya- és gyártulajdonos érdekeinek megfelelően biztosították. Az acélgári és bányakolóniáknak külön iskolája, tiszti, altiszti köre, olvasó köre volt. Ha kezdetleges fokon is, de itt teremtődött meg a munkásszínjátszás, itt működtek a fúvószenekarok, dalkörök, amelyek a munkásmozgalom számára is legális működési lehetőséget biztosítottak.

A salgótarjáni iparmedence, bene a szénre települt gyáriparban foglalkoztatott munkásság sajátos vonása a bejáró munkásságnak a kolonizált munkásságot meghaladó létszáma.

Eletmódjuk, tudati állapotuk több vonatkozásban eltérő a kolonizált munkásságétól. Életszínvonaluk az otthon művelt földből származó jövedelem miatt többször már a középparaszténál is magasabb volt, de meghaladta a közepes keresetű városi szakmunkás életnivóját is. A kettős jövedelemforrás következtében náluk hódítottak először teret falun a gyári készítményű bútorok, a férfi és női konfekciós ruhák, háztartási felszerelések. Politikai fejlődésük lassúbb volt, sőt a kispolgári ingadozás hordozóivá is váltak a munkásság körében. A két világháború között, amikor is csökkent földterületük és a szanálásoknál ők kerültek az első helyre, szervezkedési készségük erősödött. A gazdasági világválság, sőt a háborúra való felkészülés időszakában kifejezetten kétlaki községekben: Etesen, Bocsár-lapujtón, Karancsalján, Kazáron, Vizsláson, Somoskőujfaluban erőteljesebb balratolódás volt tapasztalható körükben.

Lakáskultúrájuk – főleg a házak belseje – a XIX. század végén a paraszti lakossággal teljes azonosságot mutatott. A századforduló időszakában azonban fokozatos változás következett be. A házak belső szerkezete nem változott, a városiasodás jelei a berendezésben mutatkoztak. A szoba – konyha – kamrás házakban nem volt u. n. tiszta szoba. A hálószobában gyári készítményű, vagy kisiparos által készített ágyakat, ruhás és kihúzó szekrényeket, asztalokat és székeket találunk. A konyhában főleg az edények, evőeszközök, élelmezési, illetve ízesítőtartók gyári eredetűek. A két világháború között főleg 1935–1940 között, falun is az ő lakásukban jelenik meg a földbirtokosok és értelmiségi foglalkozásuk után a rádió, a gramofon és a kerékpár. Életkörülményeiket otthon művelt földterületük mellett továbbra is nagyban befolyásolta, hogy melyik üzem alkalmazottai voltak. Szinte a felszabadulásig az acélgári és a zagyvapálfalvi üveggyár volt a legjobban fizető üzem. Az ide kerülés általában a főjegyző, a plébános, vagy egy gyári „benfentes” útján volt lehetséges. Gyakran előfordult, hogy egy családnak két-három fizott libát is kellett ajándékozni a közvetítőnek, hogy az üzembe bekerüljenek.

Ezek a vázlatosan felsorolt, utalásszerű megállapítások, összegezések természetesen egyáltalán nem jelenthetik a téma teljes kimerítését. A munkás-életmód komplex és differenciált feltáráshoz újabb, eddig nem ismert forrásanyagot is át kell nézni. Különösen érdekesnek ígérkezik a bánya- és gyáriigazgatóságoknak a munkásság élet- és munkakörülményeivel kapcsolatos, vagy ilyen adatokat tartalmazó levelezése. Emellett igen nagy gondot kell fordítanunk a különböző korokban írott munkáslevelek (segélyek, előleg kérés, munkában való elhelyezkedés, elbocsátás elleni fellebbezés stb.) tanulmányozására, mert ezek sok tényanyagot nyújtanak az életviszonyokra, de általában az életmódra vonatkozóan is.

A munkáséletmód-kutatás további tökéletesítését szolgálja a sztrájkok alkalmából történő kilakoltatási iratok, árverési hirdetések, korabeli újságok leírásainak, és egyéb levéltári anyagoknak, ezen belül is a közigazgatási tanulmányozása. A fenti téma kutatásának fontos eszközevé tehetjük az egy-egy település komplex bemutatását vállaló helytörténeti pályázatokat, az idősebb munkásokkal, asszonyokkal folytatott helyszíni beszélgetések adatait, a még mindig is megtalálható kolóniák tanulmányozását. Jó szolgálatot tehetnek a szociográfikus feldolgozások és a különböző rétegek életmódját vizsgáló szociológiai felmérések is.

Mindezek nyilvánvalóan tovább bővítik ismereteinket, de a munkás-életmód változásainak teljesebb megértéséhez a még fellelhető tárgyi emlékek szisztematikus gyűjtésére, feldolgozására és a tárgyi anyagban mint elsődleges forrásban rejlő következtetések levonására van szükség. E munka elején tartunk, de máris érezzük ennek pozitív hatását a tudományos munkában.

TURI ENDRE: LOVERSENY

A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya a szocialista jellegű irodalmi, művészeti alkotómunka ösztönzése, a megye szellemi életének céltudatos gazdagítása érdekében Madách Imre alkotói díj elnyerésére pályázatot hirdet. Írók, képzőművészek, újságírók, pedagógusok, népművelők, politikai munkások kaphatnak lehetőséget színvonalasabb alkotómunkára, eddig elszórtan publikáló, szerzők, alkotók, kutatók tervezhetik elmélyültebb munkát igénylő művek létrehozását.

Az alkotói díjat azok kaphatják meg a pályázók közül, akiknek a pályázatban benyújtott tervei a dolgozó nép életét bemutató alkotások létrehozására, a munkások, fiatalok megváltozott életének tükrözésére koncentrálnak, illetve szorosan kapcsolódnak Nógrád megye aktuális művelődési feladatainak megoldásához, megyénk szocialista hagyományaihoz.

A pályázatban számot kell adni az anyaggyűjtés, az alkotás tervezetének előrehaladottságáról, dokumentálni kell, hogy 2 hónapos intenzív alkotótevékenységgel a mű elkészül, vagy minőségileg új állapotba, a megvalósuláshoz közelebb kerül.

Az alkotói díj személyenként 7 000,- forint, odaitéléséről a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága dönt, s a díj átadására (minden év) január 20-án, Madách Imre születésének évfordulóján kerül sor. A Végrehajtó Bizottság az alkotói díjat elnyert pályázók rendelkezésére bocsátja a csesztvei Madách Múzeum vendégszobáját is, ahol zavartalan munkakörülményeket teremthetnek munkájukhoz...

A pályázatokat a Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályára, 1973. október 20-ig lehet benyújtani...

RENCZE LILLA: A KEKSZAKALLUBOL EGY

SZÉP SZÓ

Az almanach újjászületése

Szépirodalmi és kritikai folyóiratot indított a Cserépfalvi-kiadó 1936-ban, Hatvany Bertalan mecénás támogatásával, amelynek a Szép Szó címet adták, szerkesztője pedig József Attila és Ignó Pál volt. József Attila publicisztikai és költői törekvése a folyóirat hátszínjén is a marxista világnézet és a szilárd alapon álló művészet terjesztésére irányult. A lap köré olyan költők és írók csoportosultak, akik elítélték a fasizmus, sovinizmus, fajelmélet megnyilvánulásait, bár baloldali magatartásuk nem volt kikristályosodott, egyértelmű, hiszen a népiesek balszárnyát is távartották maguktól, mozgalmuk pozitívumait is elvetve. Mindamellett József Attila irányítása alatt a folyóirat nagy szolgálatot teljesített a haladás és humanizmus szolgálatában.

A Szép Szó napjainkban a Népszava, hazánk második legnagyobb példányszámú napilapjának szombati melléklete, amely nemcsak a folyóirat címét örökölte, hanem József Attila szándékait is: a folyóirat köré tömöríteni a kor jelentős irodalmárait, érvényesíteni a legmesszebbmenő marxista-leninista eszmei egységet, szoros kapcsolatba lépni a néppel, hiszen küldetésének mind a folyóirat, mind a Népszava kulturális melléklete csakis így tudhat eleget tenni. Különösen vonatkozik ez a napilapra, amely jellegénél fogva is (a szervezett dolgozók, a munkások újságja) ilyen kifejezett tevékenységre predesztinált. A Táncsics Könyvkiadó immár harmadik esztendeje válogatást, antológiát állít össze és ad ki az előző év terméséből, amely az esztendő legjobb novelláit, verseit, esszéit, írójegyzeteit és tanulmányait tartalmazza.

Az idejű könyvhétre jelent meg a harmadik Szép Szó antológia, Szalontay Mihály válogatásában és szerkesztésében, 422 oldalon, tizenegyezer példányban, tizenhét illusztrációval.

A Szép Szó antológia egy dologban tehát, mégpedig a széleskörű műfaji változatosságban és a szerzők nagy számában, elüt a könyvheti antológiáktól, nem csupán versekből, vagy színművekből, vagy novellákból álló válogatásokat foglal össze. Van ebben novella, vers, jegyzet és tanulmány, mint a régi kalendáriumban, sőt még azokhoz hasonlóan számos ismeretterjesztő írással is bővíti az olvasók tájékozottságát. Minthogy azonban a naptári, csillagászati és statisztikai rész hiányzik belőle, a kiadványt

jellegénél fogva kalendárium helyett sokkal inkább almanachnak neveznem, amely nemcsak tagabb horizontu, hanem népszerűbb kiadvány is. Ugyan könyv ez, amelyet nemcsak a beavatottak, hanem a kezdő olvasók is érdeklődéssel forgathatnak, az irások többsége népszerűbb hangvételű, talán csak egyeget Király Istvannak a debreceni irodalmi napokon elhangzott vitaindító beszédéből vett részlet számolt érthetően kvalifikált, műértő közönséggel. A múlt század végén és századunk elején nagy népszerűségnek örvendtek az almanachok, különösen a Singer és Wolfner kiadásában megjelent Mikszáth Almanach, amely arról kapta nevét, hogy előszavát évről-évre sok eredetiséggel és humorral a Nagy Palóc írta. Csak örvendezni lehet az almanach újjáéledésének, az úgy rendezett kötetnek, hogy abban különböző igényű olvasók találhatják meg, ami őket érdekli, s olvasása nem feltételez meghatározott sorrendet, szemlgetni lehet belőle.

A szerkesztő, aki Illés Endre hetvenedik születésnapja alkalmából írt tanulmányával szerepel is a kötetben, az almanach (hadd nevezzem így!) sajátos rendezéséről is gondoskodott. Huszonhét idősebb és fiatalabb író szerepel elbeszéléssel, az első, Emlékek című részében; az Örökség címet viselő, második részben harmincegy költő mutatkozik be verseivel; Sugárthatás címet viselnek az írójegyzetek, a negyedik rész pedig Kritika és tudomány címen a tanulmányokat tartalmazza.

Általános értékelésnél figyelembe kell venni azt az átlagos színvonalat, amely mindnégy résznek sajátja, bár azt is szükséges hangsúlyoznunk, hogy az egyes részek között észrevehető értékbeli különbség figyelhető meg, elsősorban a költészeti anyag hátrányára. De a prózai írásoknál is megfigyelhetők különbségek: stílusban és tartalmilag az írójegyzetek és a tanulmányok emelkednek ki, az elbeszélések színvonala esztetikailag ugyan töretlen, viszont eléggé ellentétes tartalmakat nyújtanak. Az almanachban olvasható novellákra, elbeszélésekre tökéletesen vonatkozik Darvas Józsefnek, a szocialista brigádvezetők országos tanácskozásán elhangzott felszólalásából a következő citátum: „Amellett, hogy irodalmunk, művészetünk egészében véve nagyon jól és egészségesen fejlődik, egy komoly torzulását én – és nemcsak én, hanem nagyon sokan – érezzük ennek a fejlődésnek. Azt tudniillik, hogy a dolgozó nép a munkásosztály, a paraszt, a dolgozó ember egyre inkább kiszorul a mi legújabb alkotásainkból. És ez nem jó dolog.” Szerencsére az irások többsége szoros kapcsolatot tart fenn az élettel, nemhogy nem

periférikus, hanem eszemeileg is megalapozott, kifejező.

Terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség valamennyi írásra kitérni, így csak néhány megjegyzés engedtessek meg, kiváltképpen a szemléltetés kedvéért. A legjobban tetszett Kolozsvári Grandpierre Emil Maradványaija, ez a kövé merevedett, maradandó értékű (és talán érvényességű!) társadalmi kritika, s ugyancsak szatirikus hangvétele teszi érdekessé a Házunk fia című novellát, Csurka István írását. A jobb irások közé sorolom Csák Gyula, F. Rácz Kálmán, Hallama Erzsébet, Mocsár Gábor, Molnár Géza, Rákossy Gergely, Thiery Árpád és Tuli József elbeszélését, érdekes kísérlet Csalog Zsolt írása. Sajátmaga átlagát nyújtja Bertha Bulcsu, Cseres Tibor, Földeák János, Galambos Lajos, Illés Endre, László Anna, Raffai Sarolta, Sánta Ferenc, Siklós János, Szeberényi Lehel és Urbán Ernő. Kiagyaltnak hat, lombokban születettnek Bárany Tamás, Déry Tibor és Kalász Márton írása, Gerő Jánosnak is jobban tetszett írójegyzete, mint elbeszélése.

A költemények közül néhányra az előbbi megállapítások ellenére szívesen emlékezem. Szép vers Jékely Zoltán Részvét-nyilvánítás –, a megyénkbeli Jabbágy Károly Az a vajsárga, két kipufogós –, a Kónya Lajos mitosz-a, Ladányi Mihály Nézem az utódokat című költeménye, de legtartósabban talán Sipós Gyula és Soós Zoltán két rövid című verse, a Zavar, illetve a Summa ragad meg közéleti hangvételével.

A jegyzetek és tanulmányok írói szinte kivétel nélkül megérdemelnék, hogy ide kerüljön nevük. Kritikáik, tanulmányaik, emlékezéseik, s mindennemű írásaik érdeklődést felkeltő, érdekesen tált, tanító művek, ami néha nagy szó a kíméletlenül megszabott terjedelmek mellett. A nevek helyett álljon itt néhány idézet, utalva a szerzők megválasztására és a témákban rejlő érdekességekre.

„Még egy adat: Közgazdasági tanulmány igen-igen óvatos becslése szerint a borralaló évi összegének alsó határa 3 milliárd forintba tehető. Nagy pénz ez, de a valószínű összeg kétségtelenül több ennél, az évi összes családi pótlékok költségvetési tételének talán a kétszeresét is eléri. És túlhaladja az összes nyilvántartott maszekok közgazdaságilag becsült, összes jövedelmet...” – írja Fekete Gyula Egy falat forró kása című, a borralalóról elmélkedő jegyzetében.

Más okból érdekes Kassák Lajos Szénaboglya címen írt önvallomása, amelyből a nőkhöz kapcsolódó viszonyáról néhány idézet: „A művész minden társadalmi bűnét művészetéért követi el, minden erénye művészetében nyer formát és társadalmi értéket jelentő kifejeződést. Ehhez a kiteljesedéshez szükség van a nő segítségére, áldozatos társulására... Végso igazság: a művész lehetőleg ne nőssjön, a nő lehetőleg ne

kösse művészhez a sorsát." Végezetül: „Azt merném hinni, életem végéig nem esem ki a nők »kegyeiből«, alkotó tevékenységemből nem maradt ki a szigorú szerkesztői törekvés és a kielégíthetetlen kaland-vágy. S én ezt a két ellentétes, de egymást tápláló kiegészítő végletet tartom a művész legjellemzőbb alkotási és képességbeli vonásainak.”

Koroda Miklós Bod Péter „leksikonjából” idézi a 226 év előtti ígét: „Az aszszonyoknak egyenlő Méltóságok és Jusuk vagyon a Férfiakkal, ha nem nagyobb.” Vagy a bor definíciója: „A bor jelenti egyrészt az igaz tudományt, mely ugyancsak megvidámítja a Leányokat, másrészt a hamisságot, mely megrészegeti a babonás embereket.”

Természetesen ezek csak kuriózumok, a jegyzeteket és tanulmányokat nem extrémításuk, sokkal inkább munkáscentrikus, időszerű és időtálló voltak kapcsolja össze.

Mindent egybevetve: a Szép Szó almanach egyszerű kiadvány, bizonyosra vehető; megjelenési példányszáma aligha elégíti ki a várható érdeklődést. (Táncsics Kiadó, 1973.)

Lakos György

Körkép '73

Szép hagyománya könyvkiadásunknak, hogy az ünnepi könyvhét alkalmából minden évben megjelenteti a Szép versek és a Körkép című antológiát, mintegy ízelítőt adva költészetünk és novella irodalmunk legutóbbi időszakában született alkotásainak javából. Mégis vegyes érzelmekkel teszem le, és ajánlom az olvasónak a Körkép 73-as kötetét. Az alcím 22 magyar elbeszélést ígér. Az antológiában 22 kiváló írónk szerepel egy elbeszéléssel, ennek ellenére bizonyos hiányérzetem van. Nem azért, mert nem jók ezek az elbeszélések – a maga nemében mind kiváló alkotás, hiányérzetemnek az az oka, hogy alig van az elbeszélések közt igazán mainak mondható, olyan mű, amely napjaink problémáira reagál, melyben napjaink figurái elevenednek meg.

Tudom, abba a kifejezésbe, hogy „mai magyar elbeszélés” sokminden belefér, azt is tudom, hogy egy novellás kötet alcíme miatt fölösleges lenne ennyit problémáznai, csakhogy most nemcsak ennyiről van szó. Mert igaz, hogy Déry Tibor írása („A napok hordalékai”), Illés Endre: „Író és modell” című történetei, Illyés Gyula visszaemlékezései („Gyermekkorom lángjai”) és Lengyel József „Antkriton”-ja mindig aktuális és ma is hozzánk szóló olvasmány, de a bennük megjelenített „örök emberi” mondanivaló nem, vagy csak igen áttételesen reagál napjaink magyar valóságának problémáira.

Megkérdeshetnénk azt is, hogy hol vannak a fiatal novellisták. Mindössze kettővel találkozunk az antológiában (Simonffy András és Vámos Miklós). Bár tudvalévő, hogy a Körkép nem a fiatal írók antológiája, mégis föltehető a kérdés, hogy helyes-e ez az arány. Kétféle

hiányérzetet is támaszt tehát a Körkép 73-as kötete: az egyik napjaink magyar valóságának a másik fiatal íróink mellőzésével kapcsolatos. Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy az elbeszélések többsége bárhol megjelenhetett volna; s amikor egy-egy írásban fölcsilan az aktualitás izgalmas varázsa, az ismerős problémák láttán érzett öröm hajlamossá tesz arra, hogy elnézőbbek legyünk a novella kisebb-nagyobb hiányosságaival szemben. (Simonffy András: „Az igazi lecsó” című elbeszélésében a fiatalok beilleszkedési problémáinak és érvényesülési nehézségeinek tulzott kiélézése, önirónikus ábrázolása láttán; vagy az egyébként rendkívül izgalmas és aktuális Galgóczi kisregény a „Pókháló” esetében, amikor a történet maisága, plasztikus ábrázolása még az egyes figurák jellemzésének elnagyoltságát is feledtetni.)

Kolozsvári Grandpierre Emilről eddig is tudtuk, hogy remek elbeszélő. „Egy szereplő a múltból” című története minden bizonnyal készülő önéletrajzi regényének részlete; kellemes olvasmány, – csak azt nem tudni, hogy miért épp e kötetben kellett helyet kapnia. S van még néhány elbeszélés, melyről ugyanez mondható el. Mindez nem von le semmit sem a novellák egyedi értékéből, csupán szerkesztési problémát jelez. Persze nagyon nehéz dolog antológiát szerkeszteni, az ezerféle igénynek és elvárásnak szinte lehetetlen megfelelni. A Körkép 73-as kötete és előző éveken megjelent kötetei azt a szerkesztői koncepciót jelzik, hogy a szó szoros értelmében körképet kívánnak adni novella-termésünkből, ízelítőt minden irányzatból, megkísérlik érzékelteni irodalmunk sokrétűségét. Ez – mint fő célkitűzés – helyes, csupán az arányokra kellene jobban vigyázni. Főleges mástól elvenni a helyet regényrészlettel, vagy külön kötetben már megjelent kisregénnyel. Komolyabban kellene venni azt, hogy mai magyar elbeszélések kerüljenek be az antológiába és ne csak ma élő magyar írók elbeszélései, – mert a kettő nem ugyanaz.

A Körkép antológia az ünnepi könyvhét kiadványa. A könyvhéten az irodalom kilép a könyvtárakból és a könyvesboltokból az utcákra, pavilonokba, formálisan isközelebb kerül az olvasóhoz. A könyv ünnepének fő célja is az, hogy új olvasókat toborozzon, segítsen olvasóvá nevelni a tömegeket, bővítsé az irodalom-szerető, irodalomértő, emberek körét. Különösen jogos ilyenkor a könyvheti kiadványokkal kapcsolatban az az igény, hogy mai irodalmunk fokozottabban törekedjék mindennapi életünk bemutatására, hogy az „itt és most” érvényes valóságot tárja az olvasók elé. Nem bővelkedünk manapság novella antológiában, talán ezért is olyan sok az egy-egy antológiával kapcsolatos igény. Több antológiára lenne szükség, akkor könnyebb lenne a differenciáltabb válogatás, szerkesztés. Hiányosságai ellenére is hasznos, érdekes és értékes olvasmány a Körkép 73, bárcsak több lenne az ilyen elbeszéléskötetből. (Magvető Kiadó 1973)

Szalánczay György

A Szép versek antológia megjelenése hagyományos eseménye irodalmi életünknek, de leginkább a könyvkereskedelemnek (a költészet napján féláron árusítják). Meglepetést senki számára nem okoz: a költők jóelőre tudják mit közölnék tőlük, a verset kedvelő olvasó pedig már régen olvasta a kötet verseit folyóiratokban, napilapokban, kötetekben. Nem újdonság, legjobb esetben is a kiválogatott versek – 69 költőtől 248 alkotás – másodközlési fóruma.

Mégis: kell a Szép versek, jó, hogy van. Jelentős ízlésformáló, irodalom- és költészetpropagáló funkciója van.

Nagy hátránya, hogy szükségszerűen válogatás, tehát hiányos, nem fér el benne minden valóban jelentős vers. Következésképpen a kötetben való szereplés nem jelent kiemelt minősítést. Az antológia címe esztétikai értékelést asszociál, pedig a „szép” itt nem esztétikai kategória.

Az igényes olvasó sokféle kérdésre kívánhatna választ a kötettől, de valószínű, hogy kielégítetlenül marad, hiszen valójában sem egy-egy költőegység, sem pedig a magyar költészet fejlődésrajzát nem mutatja, mutathatja be ez a válogatás, sem nem tükröz valamilyen – határozottan – felismerhető irodalompolitikai vagy esztétikai szemlélet.

Mégis: kell a Szép versek, jó hogy van. Tájékoztató – bár nem teljes – szerepe van; és jónéhány verse maradandó élményt jelent a versszeretőknek, a verset értőknek.

A versek olvasása közben kétségtelesen erősödik meggyőződésünk: a költők, a költészet továbbra is vállalja az emberi, társadalmi felelősségben való részét. Az elemzés és a teljes felsorolás helyett itt csak utalhatunk az alkotókra, a művekre: **Benjámin: Két megálló között, Buda: Tanya-hazám, Fodor József: Megélt évek, megélt történelem, Garai: Magyarul, Kónya: Hűség, Simon István: Virasztás és Györe, Papp Lajos, Simon Lajos, Ladányi egy-egy verse.**

Észrevehető, hogy az aktuális évfordulók nem maradtak hatástalanok a szerkesztő válogatására: **Demény, Fodor József, Juhász, Nagy László, Cs. Nagy István, Petőfi; Héra, Simon István, Simon Lajos, Tamás és Tornai Dózsa; Juhász és Csorba Janus Pannonius emlékének áldoztak egy-egy verset. Ezekon kívül feltűnik még, hogy gyakoriak azok a versek, melyeket költő vagy író társnak ajánlanak, vagy azok alakját idézik fel (Devecseri, Veres Péter, Babits, Karinthy, Kosztolányi, Vörösmarty, József Attila, Radnóti, Arany János, Móricz Zsigmond.)**

A kötet verseinek színvonala természetesen nem egyenletes, de most a kimagaslókat, a legékesebben csillogókat érdemes kiemelniük:

Illyés Gyula: Az ígértet megszegése, **A tél ellen örök forradalomban;** **Juhász Ferenc:** A kis nyírfa első őszi leve; **Kónya Lajos:** Hűség, **Garai Gábor:** Halotti beszéd; **Vihar Béla:** A kenyér megdicsőülése; **Zelk Zoltán:** Ezerkilencszázhuszonegyben láttam, **Bari Károly:** Karácsony. **Ladányi** továbbra is a maga sajátos hangján folytatja mindennapjaink feltérképezését. **Weöres** a különleges érdekességű *Psyche*-sorozat néhány versével szerepel.

A válogatás most kissé szűkmarkú volt a kezdő költők (hat elsőkötetes szerepel kötetnélküli egy sem) és bőkezű a költőknek (hatan kaptak helyet) esetében. Sajnos, a külföldi magyar költők alkotásainak bemutatásáa – e fórumon – még mindig hiányzik.

A lírai irányzatok sokféleségét szükségyszerűen érzékeltetni kellett, ennek ellenére azonban a nem hagyományos forma csak elvétve fordul elő, főképpen a prózaversek jelenlétével (**Csoóri, Juhász, Nagy László, Pákolitz, Takács Imre**). Ugyanakkor jelentős számban találunk a népköltészet hatását mutató alkotásokat (**Bella, Hajnal Anna, Gergely Ágnes, Keresztes Ágnes, Tamás Menyhért, stb**), **Nagy László** pedig *Testvérek fehérben* című versében tiszteleg a magyar balladáknak.

Annak az olvasónak, aki a magyar költészet élő folyamatát, szívhangjainak lüktető dobogását akarja érezni, e kötet mellett is a lapokhoz, folyóiratokhoz, de leginkább az egyéni verskötetekhez kell fordulnia.

Mégis: kell a Szép versek, jó, hogy van. Örömmel fogadott költészet-napi ajándék a versszerető olvasóknak. (Magvető. 1973.)

Kojnok Nándor

JAKAB ESZTER: IKON

nő válogatások együttesen elégséges alapot nyújtanak bizonyos fejlődési jellegzetességekre, főbb tendenciák megállapítására. Tévedés viszont azt hinni, hogy egy-egy ilyen -a válogatást végző szerkesztő végső soron szubjektív értékítéletét tükröző- kötet önmagában hasonló funkciót teljesít, s keresztmetszetét tudja adni a -soknemzetiségű jellege folytán már eleve- sokszínű terjedelmében hatalmas szovjet széppróza egy adott időszakának.

Mi az, amit ennek ellenére mégis joggal és talán egyértelműen megállapíthat a magyar olvasó a mai szovjet irodalomról a „Tengeri szél” kilenc elbeszélésének ismeretében:

1. Nikodémusz Elli nagyon jól ismeri az elmúlt két év szovjet novellateremtését, minden bizonnyal sok gyengébb művet is elolvasott ahhoz, hogy ilyen egyenletesen jó színvonalú válogatást összeállítson. A kötet egésze méltó az orosz-szovjet irodalom hagyományaihoz, azt bizonyítja, hogy napjainkban is vannak olyan írók, akik mesterei a „novellakészítésnek”. A mai szovjet irodalommal való mélyebb kapcsolatteremtéshez jó kedvcsináló e kötet.

2. A kilenc szerző csak egy valamilyen azonos: valamennyien mai szovjet írók. Egyébként különböző írói alkatok, egymástól merőben eltérő alkotói módszerekkel -a klasszikus orosz irodalom hagyományainak továbbélésétől a korszerű formakísérletekig, Irina Velembovszkajától Vaszilij Akszjonovig- készült novellák képezik a kötet tartalmát. Nyilván ez is volt a magyar szerkesztők szándéka: minél tágabb körét bemutatni a szovjet irodalom novellateremtésének.

3. Nikodémusz Elli előszeretettel válogatta be a kötetbe „kolléganőinek” írásait: a kilenc elbeszélésből ugyanis négynek írója -Alla Drabkina, Maja Ganyina, Irina Velembovszkaja, Lidia Vakulovszkaja- a szerzője. Valószínűleg ez is az oka a kötetbe foglalt novellák zömére

jellemző líraiságának, bensőséges hangvételnek.

4. „Ma, húsz év elteltével, amikor mint Vaszil Bikov „Az obeliszk” című elbeszélésének egyik hőse mondja- a háború ütötte sebeket már begyógyítottuk, a háború dúlta népgazdaságot helyreállítottuk, és a szovjet nép kiemelkedő sikereket ért el a népgazdaság valamennyi ágában, úgyszintén a kultúra, a tudományok és az oktatás területén...” még mindig kísért a háború emléke s úgy tűnik a szovjet emberek mindenkinél lassabban felejtik -mert nem felejthetik el- a néha még napjainkban is konfliktusforrásként jelentkező éveket. A háborús tematikát nem lehet száműzni még sokáig a szovjet irodalomból ha az új nemzedékek sorsában már csak áttételesen érződik is a huszadik század közepi világégésnek a hatása.

5. Talán abban is van szerepe a háború okozta szomorú emlékeknek, hogy a gyermektéma polgárjogot nyert az utóbbi másfél évtized szovjet irodalmában. Solohov már-már klasszikus értékű „Emberi sors”-a után Akszjonov, Nagibin és mások írásaiban egyre többször jelenik meg gyermek a főhős szerepében. A gyermektéma a szovjet írók műveiben nem jelenti a társadalom közügyeitől való visszahúzódást, sőt annak a gondolatnak a kifejeződése, hogy a gyermekben a legérezhetőbb „a kor lázas fejlődése”. A „Tengeri szél”-ben is két elbeszélés (Fazil Iszkander: „Csik egy napja”; Irina Velembovszkaja: „A kiskoru”) játszódik a gyermekek világában, illetve az ő nézőpontjukból és ítéleteik alapján történik az események, gondolatok leírása.

A tényeken alapuló, objektívnek tűnő megállapítások után a kötetről kialakult, szorosabban vett egyéni véleményemet az alábbiakban foglalhatom össze:

1. A színvonalas írások sorából hiányzik legalább egy kiemelkedően jó elbeszélés, ami mind valóságérzékenységet, mind korszerű formanyelvét tekintve maradandóan nagy élményt nyújtana.

2. Talán nem túlzás egy ilyen profilú kötetrel szemben olyan tartalmi igénytelenséggel szembeállítani, hogy az irodalom nyelvén információkat nyújtson napjaink szovjet társadalmáról, a mindennapok aktuális, izgalmas problémáiról. E szándékú tájékoztatással a kötet írásai adócsak maradnak. Aligha azok ugyanis a 70-es évek elejének legérdekesebb társadalmi, erkölcsi kérdései a Szovjetunióban, amelyekkel a kötet írásai foglalkoznak: pl. egy kései nászút tragikus története Lidia Vakulovszkaja elbeszélésében vagy egy turnézó színésznő gondolatai, élményei Maja Ganyina novellájában. (Figyelemre méltó érdekesség, hogy hasonló bírálat éri a „Körkép 73” című magyar antológiát is Szalánczay György részéről a Palócföld jelen számában.)

3. Fentiekből – a valós konfliktusok hiányából – következik, hogy kissé „bágyadt”, szenttelen a kötet hangvétele, hiányzik a hæv, a sodró lendület az

Kétszer öt pontban a „Tengeri szél”-ről

Éppen tíz éve, az 1963-as könyvhétre jelent meg először a szovjet írók új elbeszéléseiből válogatott novelláskötet „A visszhang titka” címmel. A kötet rendkívül kedvező fogadtatásban részesült mind a közönség, mind a szaksajtó részéről (J. Nagibin címadó elbeszéléséből készült televíziós adaptációt a közelmúltban láthattuk,) s a sikeres kezdet hagyományt teremtett: az Európa Kiadó az ünnepi könyvhét kiadványai sorában rendre megjelentet hat-tíz novellára terjedő válogatást a szovjet elbeszélési irodalomból. Az idei „jubiléus” kötet „Tengeri szél” címmel látott napvilágot az Európa Zsebkönyvek sorozatában, Nikodémusz Elli válogatásában.

Ha valaki „mindössze” e kötetek rendszeres olvasása révén kíván általánosítható ismereteket szerezni a szovjet kisepika elmúlt másfél évtizednyi terméséről, jó nyomon jár: az évente megjele-

írások nagy részéből. Egy nagyobb antológia esetében, néhány szenvedélyes írás mellett ez aligha merülne fel kifogásként, így azonban feltűnő sajátosság-gá válik.

4. A mai, természetszerűleg korszerűsége törekvő szovjet irodalomra sem marad hatástalan a klasszikus hagyomány: az emberábrázolás melegsége, mélysége még a kötet legelvontabb, groteszk-szerű elbeszélésére -V. Akszjonov: „A randevú”- is jellemző. Szerintem a kötet egészének ez a sajátosság a legnagyobb pozitívuma, sőt ez képezi -ha kicsit erőszakolt is ennek kimondása- az elbeszélések közötti laza összekötő kapcsot.

5. Legjobban egyébként az abház nemzetiségű Fazil Iszkander: „Csik egy napja” című elbeszélése tesztt. Az író a pszichológiai realizmus eszközeivel ábrázolja egy gyermekcsapat erdei kirándulását a „fővezér” Csik gondolatainak tükrében. Egy látszatra teljesen eseménytelen nap a különböző alkatú és jellemű gyermekek számára élményekkel, felfedezésekkel teli „emberformáló” emlékké válik Iszkander tolla nyomán. Élvezetes, szép írás.

A fenti kétszer öt pontban megfogalmazott megállapítások végeredményeként azt mondhatjuk, hogy elolvasni feltétlenül érdemes a szovjet írók új elbeszéléseit, de ebben a sorozatban volt már nem egy, nagyobb élményt nyújtó, művészileg izgalmasabb válogatás is. (Európa Könyvkiadó, 1973)

Csongrády Béla

Írószemmel

Negyedik alkalommal jelenik meg – Nemes György szerkesztésében – ez, az előző naptári év legjobb riportjait prezentáló kötet. Az elsőt (Életünk tükrében) lelkes méltatás, a későbbiek már bizonyos fanyalgás fogadta. De végül is csatát nyert a szerkesztő, mert ezt (és a következőt is) vártuk, várjuk. A fanyalgás oka nem is annyira a riportok minősége volt, mint inkább maga a műfaj. Az irodalom mostohagyerekeként számított. Pedig – ez a kötet is bizonyítja – igen nagy szükség van erre a műfajra. Erénye: a mozgékony, nyitottság, az, hogy hic et nunc **azonnal** reagál és mozgósít, tehát az a közéletiség, amire irodalmi műfajok éppen az esztétikumhoz elengedhetetlenül szükséges horátiusi érlelődés „9 év” miatt, nem alkalmasak. A jó riport nem csupán tájékoztat, noha elsőrendű feladata az. A magyar irodalom fő vonala mindig is kötelességének érezte, hogy népünk sors és létkérdéseivel foglalkozzon. Sokszor jelentette a nemzet lelkiismeretét, nem egyszer az irodalom volt az első fórum, ahol közéletünk kérdéseit felelősen felvetették. (Elég, ha csak Szkhárosira, Bornemisz-szára, Zrinyire utalunk itt.) Ez a funkció

később – éppen közéletünk fejlődésével – némileg módosult, de nem szűnt meg! Az irodalom, a jó irodalom még ma is erjesztő, kovász, jótékony „botrányokat” okoz. (Példaként csak Zám Tibor hortobágyi riportját vagy Végh Antal penészeleki „esetét” idézzük) Nem kevesebbről van szó – kissé élesen fogalmazva –, mint arról, hogy közéletünket, közvéleményünket időről-időre fel kell „rázni”, hogy nyitott szemmel járjunk a világban, felelősen cselekedjünk, gondolkozzunk. Az, hogy a szabolcsi alma prizmákba rakva ki van téve az időjárás szeszélyeinek (Végh Antal: Mi újság az almafron-ton?), mert nem szállítják el időben, nincs elég hűtőház stb, nem csupán az illető tsz-ek, gazdaságok gondja. Az író maga nem intézkedhet, de azzal, hogy a nagy nyilvánosság előtt feltárja a gondokat, nehézségeket – mint egy katalizátor – meggyorsítja a pozitív folyamatokat. Az lenne az örvendetes, ha az írók, riporterek nem a nehézségekről írnának, de még örvendetesebb lenne, ha ezeket a nehézségeket a felelősök vennék észre és oldanák meg hamarabb. Ilyen típusú riportokra mindig szükség van, míg a felelős gondolkodás, tehát az, hogy mindenki a maga posztján a lehető legjobban dolgozik – nem lesz általános. Ehhez azonban idő, türelem és törhetetlen hit kell. Az is, hogy felnőtként szembe merjünk nézni a tényekkel. A 29 riport java erre figyelmeztet. A recenzens saját izlésére, élményeire hagyatkozva csak néhányat emelhet ki. Zám Tibor: Egy elnökválasztás történetében arra hívja fel a figyelmet, hogy a demokráciát, a jogokkal való életet, gyakorlást meg kell tanulnia a közösségnek, hogy néhány ügyeskedő ne élhessen vissza vele, ne játszassa ki a tagság gyakorlatlanságát, tájékozatlanságát. Mocsár Gábor (Falusi könyvtárak – Paraszti olvasók) írása igen keserűen panasolja fel, hogy a könyv még nem jut el azokhoz, akiknek írják. Csongrád megye néhány községében vizsgálta a könyvtárak helyzetét. Azt tapasztalhatta, hogy ahol a község előljárói maguk is olvastak, szívügyüknek tartották a kultúrát, a közművelődést – ott helységet pénz is adott a könyvtárnak. Am – sajnálatosan – sok az ellenpélda is. Pedig ha azt akarjuk, hogy közgondolkodásunk, közvéleményünk előbbre lépjen valóban demokratikussá kell tenni a közművelődés **lehetőségeit** is. S ez nem is annyira pénz, mint inkább szemlélet kérdése. A témához kapcsolódik – más vonatkozásban – Berkovits György Házidivat c. riportja. Már a cím is jelzi, hogy olyan divatjelenségről van szó, ami mellett nem mehetünk el szó nélkül. A szűkölködés századai után most mintha a ház nagyságával, az eltúlzott – tehát funkciótlan – méretekké kárpótolná magát a gazdagodó falu. Nem érdemelne szót a téma, ha a falvakban rosszul tervezett és épített házak nem terhelnék meg fölöslegesen „építőipari kapacitásunkat” és valóban, lényegesen enyhí-

LŐRINC VITUS: ANYA GYERMEKEVEL (RÉSZLET)

tenék a lakásgondokat. De ez az ízlés-ficam arra mutat, hogy a „leszálló kultúra”, tehát a hajdani módosok pusztja (és rossz) utánzása, a precc „mutatás” nem jelent szemlélet és életforma változást is, az anyagi gyarapodást nem követi a kulturáltabb, gazdagabb élet igénylése is. Sok esetben nem.

A kötet egyik legjobb riportja (sok kritikus szerint is) Kereszty András: Integra dominó-ja. A riporter egy egyszeri, megismételhetetlen (esetünkben vasúti baleset, – amiről kívánnók is, hogy ne ismétlődjön meg!) történés kapcsán jut el mélyebb összefüggésekhez. Végül is az okozta negyvenhárom ember halálát, hogy – durván fogalmazva – nem a megfelelő ember kezelte a váltókat. A riporter nem menti fel, – ezt nem is teheti – de kinyomozza hogyan jutott el Szániel Ferenc oda, hogy nem volt ura a rábizott berendezésnek. Idős, fáradt emberről van szó, aki – 1800 Ft-os fizetéssel – több évtizedes becsületes munkával eltöltött szolgálat után már nem tudott lépést tartani a megnövekedett követelményekkel. Érezte, tudta ezt, de kötelességtudata, hűsége miatt nem hagyta ott posztját. Amikor könnyebb, más munkát keresett elutasították. „A vonatnak menni kell” – vérévé vált. Kis odafigyeléssel, ha a vonatokat irányító embert is nézik, elkerülhető a baleset. Erre figyelmeztet a riport, s ez a tanulság általánosítható is.

29 riport, 29 embert és problémalátást jelent. A valóság egy-egy szegletét, jelenségét mutatják fel. A kötet, a riportok haszna az, hogy eszméltetik, cselekvésre és gondolkodásra készítetik az olvasót. Tehetnek-e többet? (Kossuth Kiadó, 1973)

Horpácsi Sándor

Vadhajtás

Jóleső érzéssel csukja be az olvasó Katkó István Vadhajtás című legújabb kötetét. Erzi, egy kitűnő – az író eddigi életművében talán legjelentősebb – mű végéhez érkezett. Pedig Katkó ebben a regényében – saját korábbi műveinek viszonyítva – sem hozott tárgyában és témájában különösebben újat, vagy mondanivalójában megdöbbentőt.

Miért hát e revelációszerű lelkesedés?

Mindenekelőtt azért, mert – úgy érezzük – az író ebben a műben a forma és a tartalom olyan harmóniáját teremtette meg, gondolatainak olyan kristálytiszta megfogalmazását adja, amellyel egyenértékűt nem igen találunk eddigi műveiben. S ezen túlmenően, sikerült egy nehéz, – konvencionálisan – kényes témát úgy ábrázolnia, olyan hitelesen és őszintén, annyira érdekfeszítően és izgalmasan, ahogyan a kortárs irodalomban még csak keveseknek sikerült.

Dicséretes ökonómiával építkezik, s lényegretörő, modern elbeszélő stílusban meséli el két ember – apa és fia – történetét egy hitet és emberséget próbára tevő, fájdalmas ellentmondásokkal terhes korban, amikor az egzisztenciális, sőt nem egy esetben a fizikai lehetlenné válás, – esetleg – megsemmisülés – Damoklész kardjaként kísértett az emberek feje fölött, az egyén számára sokszor érthetetlen módon, megfoghatatlanul.

A tulajdonképpen konfliktust jelentő cselekmény 1951-ben játszódik. Az öreg, kommunista kovácsot Budapest egyik külvárosában kilökték (vagy kiesett?) a vonatból. Szerencsére nem esett különösebb baja. De csak látszatra, mert az addig tevékeny, társadalmilag mobil ember megváltozott. Elvesztette kommunista harcosságát, aktivitását. Magába zárkózó, csendesesen beletörődő, béketűrő ember – amilyen soha életében sem volt – lett belőle. Önként „lépett ki” az időből, a történelemből; hagyta, hogy nélküle történjenek a dolgok.

Vajon miért? Ki lehetett a tettes? Kinek, kiknek állt, illetve állhatott érdekében – és miért –, hogy megpróbálják elnémítani?

Ezekre a rendkívül izgalmas kérdésekre keres választ az öreg kovács fia, miután az apa a tettes személyéről – bár ismeri –, megváltozásának kiváltó okáról semmit nem hajlandó elmondani. Félig tehát a krimiizgalma is benne van a regényben. Mégis sokkal több szimpla oknyomozásnál. Hiteles korrajz és lebilincselő pszichológiai vizsgálat és önvizsgálat egyszerre. Egy lélek megroppan, s következményeként egy másikban kinzón fellobog a lelkiismeret.

Az író ábrázolásmódjára a filmszerű megjelenítés jellemző. Mozaik-kockákból, jelenetekből építi fel a történetet. A mese, a cselekmény mégsem török dara-

bokra, mert az egyes részecskék egymásból építkeznek, gondolatilag kapcsolódnak egymáshoz. A kitűnő részletmegfigyelések egész sorával találkozunk a regényben. S ezek az apró, plasztikusan megrajzolt életdarabkák éreztetik meg az olvasóval a személyi kultusz első éveinek korát, annak teljes bonyolultságában, minden jóságával és hibájával együtt, történelmileg hitelesen, reálisan.

Ennek a szimpatikus, olvasmányosságot biztosító ábrázolásmódnak másik erénye az a mesteri virtuozitás, ahogyan Katkó a történés időrendjének merész felforgatásával a különböző egymás után elhelyezkedő idődarabokat egyidejűsítve évtizedeket fog össze. A főhős, a kovács fia, akinek szemével látjuk a történetet, több mint másfél évtizeddel az események után tekint vissza életének arra a sorsdöntő szakaszára, amikor az Ideológiai Akadémia hallgatója volt, s amikor a baleset történt. Az emlékezés, mint írói, ábrázolási módszer, az adott időintervallumon belül a gondolatok szabad asszociációjának korlátlan lehetőségét nyújtja, amellyel az író megfelelőképpen él is. A történet gondolatilag így érdekes és izgalmas igazán. Egy-egy szereplővel később is találkozunk, s régi és jelenkori helyzetük különbözőségéből, soruk alakulásából a társadalom életében végbement változásokra következhünk. Katkó István könyve tehát ezért is jó: a munkáshatalmat nem metafizikusan ábrázolja, hanem történeti folyamatosságában, kialakulásában és megerősödésében.

Katkó nem szépít, nem célja a történelmi valóság lakkozása. Hiszi és vallja – amit egyik középponti figurája, az öreg kovács nem ért –, hogy jelenünket – és múltunkat is mindig az ellentmondásokkal együtt kell vállalnunk. Az öreg kovács politikai naivitás, az illúziók világában élt, s az ellentmondásokra hirtelen rádöbbenve, meghasonlik – önmagával és a politikai vezetéssel is –, visszavonul a közélettől, s a továbbiakban nem szolgálja azt a rendszert, amelyre addig a mindenét tette.

Hasonkorú társa, Rigó Jenő, az egyszerű munkásból lett gyárigazgató – akit a németek elöl a háborúban az öreg rejtegetett – a határozott, a céltudatosan cselekvő kommunista típusa. Mint vezető beosztású ember – érthető – nem mentes a kor téves eszméitől, a voluntarizmustól. Ügybuzgalmát, szenvedélyes harcosságát ezért érezzük néha túlzottnak, olykor már-már túlkapásnak, amely – például a szappan csökkentése miatt a munkások tervezett sztrájkja alkalmával – szembefordítja osztályosaival. Mégis – minden tévedése és túlzása ellenére – az általa járt utat fogadjuk el és tartjuk követendőnek, mert ez az építő cselekvés útja. Rigót kemény fából faragták, nem lehet egykönnyen elbánni vele. Kommunista hitét, cselekvő tenniakarását a kudarcok sem törik le. Élete végéig megmarad politikailag, társadalmilag aktív, szocialista építésben élenjáró kommunistának.

Katkó nem a „gátlástalanul” csevegő írók fajtájából való. Nagyon ökonomikusan és tudatosan szerkeszti meg mondanivalóját. Szereplőiről általában – hosszú leírásokban – nem alkot külön véleményt. Szituációkban jellemzi őket, vagyis azzal: hogyan viselkednek egy-egy, sokszor kritikus helyzetben. Csizsár Andrásról például, a sokat próbált és átélő porcelángyári munkásról – aki az öreg kovácsot „kilökte” a vonatból – sem mond semmi írói véleményt. Mégis, hogy milyen embernek tartja, azt elárulja azzal, hogy – és hogyan – szembesíti „áldozatával” és annak fiával, ahogyan beszélgeti. Ez a közvetett jellemzés, minden leírásnál érzékletesebbé teszi ezt a – néha bizony logikátlanul – gondolkodó munkásembert. Az ábrázolás kitűnőségét dicséri, hogy – bár Csizsár csak villanásra tűnik fel a regény lapjain – alakja élő és hiteles, sorsa sok túlbuzgóságból, alaptalanul meghurcolt emberré.

A regény többi szereplője is egy-egy jellegzetes korabeli típust képvisel. Kitűnően jellemzett, egyénített figurák. Jelszerűen utalunk csak néhányra: a saját hasznát néző, karierista művezetőre, egykori munkástársaitól, a tömegektől elidegenedett pártközponti munkatársra, vagy az Ideológiai Intézet két – teljesen különböző karakterű – hallgatójára, a kevés politikai érzékkel megáldott, inkább a sportban feloldódó, nyírségi paraszt fiúra, Lencsés Mihályra és az okos, céltudatosan tanuló Trall Alfrédra, aki nagypolgári származása ellenére az egyik leghűségesebb és legőszintébb kommunista.

Legközelebbi és legszemélyesebb ismerősünk az öreg kovács fia, aki a történetet elmeséli. Vele – szemléletével és gondjaival – azonosulva, szinte valóságos résztvevőként éljük végig belső vívódásokkal, megpróbáltatásokkal és megújuló erőfeszítésekkel tarkított ifjúfelnőtt életét, a küzdelmes tanulóéveket. A történelmi és társadalmi szükségszerűség a főhőst olyan feladat vállalásra kényszeríti, amely pillanatnyilag terhes és megerőltető számára, de amelynek elvégzésére – képességeinél fogva – alkalmas. Tulajdonképpen e kényszerűség mozgatja a többi szereplő cselekedését is. S e kényszerűség nem egy esetben jogos történelmi és társadalmi alapjaitól elszakadva, egy félelmetes mechanizmus által kiépített és táplált nyomasztó lelki kényszerré válik.

„... Annyi év után a saját viselkedésemet szeretném megfejteni. Esküszöm, hogy nem kényszerített senki, s én mégis félttem. Mikor keletkezett bennem a bűntudat? Miből táplálkozott? Talán abból, hogy mindennap elhangzott: »Sorainkba furakodott az ellenség.«” – medítál egy helyütt a főhős, s ezzel egyszerre jellemmez kort, társadalmat, emberi magatartást.

Katkó István könyve eredeti, egyéni hangú írásmű, kitűnő olvasmány. Tárgyának megválasztásában, témájában, gondolati igényességében és színvonalas

formai, tartalmi megvalósításában szer-
vesen illeszkedik az írói életmű eddigi
realista ihletésű vonulatába. S úgy
érezzük – meggyőződésünk, nem alap-
talanul –, hogy pillanatnyilag ez a re-
gény annak koronája. (Szépirodalmi
Könyvkiadó, 1973.)

S. L.

VISSZHANG

Közös dolgaink

Nem ildomos éppen afféle „bennfen-
tesként” reagálni az idősebb, és főként
rangosabb laptársaink hasábjain a Pa-
lóc-földről „elejtett” dicsérő megjegyzé-
sekre, véleményekre, hiszen ez jogosan
tűnhet hivalkodásnak. (Persze az érdemi
bírálatot is jobb csendben tudomásul
venni és az abba foglalt intelmeket
megfogadni.) Hogy ennek biztos tuda-
tában a Napjaink augusztusi számának
„Tallózás” rovatában -Horpácsi Sándor
tollából, „A mai magyar valóság képe
és ami hiányzik” címmel megjelent írást
mégsem hagyjuk visszhangtalanul, annak
kettős oka van.

Mindenekelőtt örömmel konstatáltuk,
hogy a számunkra az irodalmi sajtóorgá-
numok közül -a tájjellegű rokonság
kapcsán- a „legédesebb testvérnek” kí-
náló Napjaink ismét figyelemre méltat-
ta a tartalmi és formai célkitűzéseit
ben egyaránt megújított Palóc-föld tö-
rekvéseit. (Egy hónappal előtte ugyanis
Győri László közzönte a Napjainkban
a nógrádi folyóiratot. (E reflexiókat a
két lap között az elmúlt évek során hol
szorosabbra húzott, hol kilazulni s már-
már teljesen elszakadni látszó kötelék
újbból erősödése jeleinek is felfoghatjuk,
és mi szívesen fogjuk fel annak. A Pa-
lóc-föld szerkesztésbeli változásának irá-
nya a haladó hagyományok misszió-
szerű ápolása mellett a „kisbetűs” nap-
jaink valóságának vallatásával, ujság-
szerűbb, olvasmányosabb tipográfiájával
évi hatszori megjelenésével- ugyanis -
merjük remélni- arra az útra vezet, ame-
lyet elsősorban a Napjaink próbált elöt-
tünk simára taposni, többnyire sikerrel.

A némely területen való együtthalá-
dás, -amely jelenthet egymásutániságot,
illetve szerencsésebb esetben egymás-
mellettséget is- lehetőségének megpen-
dítése lett mondandónk serkentője. Egyet
kell értenünk a szerzőnek azzal -a té-
nyekkel igazolt- ítéletével, hogy a mun-
kásság, mint alapvető társadalmi osz-
tály szerepköréhez, jelentőségéhez mélt-
atlanul jelenik meg - ha egyáltalán meg-
jelenik, tisztelet a kivételnek a mai ma-
gyar szépirodalomban. (A Napjaink ál-
tal is patronált tokaji író-tábor éppen
ennek, az egyre nyugtalanítóbb jelen-
ségnek az okait volt hivatott felderíteni,
s e szándék mindenképp tiszteletremél-

tó, akkor is, ha a megvalósítás -mint
hírlik- még nem sikerült maradéktala-
nul.) Ugyancsak könnyen belátható an-
nak a felismerésnek az igazsága is, hogy
az irodalmi riport, a szociográfia nem
kevés eredményt produkált a munkásság
élet- és munkakörülményeinek, maga-
tartásának, gondolkodásmódjának, ér-
zelmi világának ábrázolása terén. Ez
persze nem jelenti azt, hogy e területen
nincs már tennivaló bármelyik folyóirat
háztáján. Mindkét területre -szépiro-
dalom és szociográfia- vonatkoztatva el
kell fogadnunk a cikkíró javaslatát -ami
mintegy megerősíti ebbéli hitünket- mi-
szerint: „...e tárgykorre való „profilí-
rozást” éppen a Napjainktól és a Palóc-
földről „váránk el”, hiszen Miskolcon,
Salgótarjánban „a téma az utcán he-
ver”. Ugyanakkor nem kis feladatunk ne-
künk sem, hogy e törekvésünk a pro-
vincializmus, a sematizmus veszélyétől
mentesen valósuljon meg.

Ugyancsak továbbgondolkodásra kell
hogy készítsen valamennyiünket -szer-
kesztőket, munkatársakat, régebbi és
ujjonnan toborzott olvasókat- az a meg-
jegyzés, amelyet a szerző a Valóság cik-
kei kapcsán tesz. „Félő azonban, hogy
ezek az igényes és magas színvonalú írá-
sok éppen azokhoz nem jutnak el, akik-
ről szólnak” - írja, mintegy önkéntelen
önvizsgálatra kényszerítve bennünket is
Vajon a megújult Palóc-föld négy szá-
mát -vagy csak egy-egy cikkét is- hány
munkás olvasta? Még csak megközelítő-
en pontos számadatnak sem vagyunk a
birtokában -ami önmagában is figyel-
meztető jele munkánk hiányosságainak-
mégis nyugodt lelkiismerettel kijelent-
hetjük: közel sem annyian, mint ami fel-
tétlen szükséges lenne s pláne nem an-
nyian, mint amennyit szerettünk volna.
A propaganda munka, a jóértelmű ön-
reklám mindég kifejezetten gyenge pont-
ja volt a Palóc-földnek s a némi javulás
ellenére még mi is az. Az utóbbi időben
inkább visszajára fordult közmondás
alapján -míserint a jó bornak is kell
cégér- is jogos annak megállapítása,
hogy fokoznunk kell irodalomnépszerű-
sítő tevékenységünk színvonalát, a Pa-
lóc-föld olvasottsági szintjét általában
és főleg a munkások körében.

Többek között ezekre, a jó néhány fo-
lyóiratot érintő, de alapvetően mégis-
csak az ipari tájakhoz kötődő feladata-
inkra figyelmeztet a Napjaink idézett
cikke.

Cs. B.

Ki írta a Tragédia utolsó sorait?

A zárómondat problémája

Az ember tragédiája körül – a sokrétű
nagy műveket jellemzően – mindig sok
és sokféle vita folyt. Ezek egyik legré-
gebbike és legszívósabbika: ki írta az Őr
parancsaként hangzó zárósort: „Mondot-
tam ember: küzdj és bízza bízzál!”?

Már Mikszáth felröpentette, tréfás ka-
csaként, hogy nem Madách írta, hanem
egyik barátja, Bory István.

Arany János írta – vélte még komoly
irodalomtörténész is –, hogy a mű pesz-
szimizmusát enyhítse.

Ismét mások: Madách írta, de utólag
Arany János javaslatára.

Hasonló vélemény variánsait folytatni
lehetne.

Külön említést érdemel Mohácsi Jenő-
nek, a Tragédia mindmáig legjobb né-
met-fordítójának stilisztikai-verselési
meggondolásból eredő véleménye.

Madách főművének ez a kitűnő értéke
a Nyugat 1926. december 1-i számában
ezt írja: „... Vallom és hiszem, hogy Az
ember tragédiájának utolsó sora Madách
utólagos hozzátoldása; hiszem és vallom,
hogy a mű eredetileg Ádám kételkedésé-
vel fejeződött be: Csak az a vég! – csak
azt tudnám feledni! Ezt bizonyítani is tu-
dom. Az ember tragédiája első hat színe
rímesen végződik, rímpárok, bizonyára
Shakespeare és követői hatása alatt,
akik így gyakorolják a jelenetek kicsen-
dítését... Madách valószínűleg rímesen
akarta befejezni a Tragédiáját. Az utol-
só sor pedig rímtelenségével a levegőben
lóg. (Követni – feledni rímek számít.)
Madách később írta hozzá ezt a sort,
mely a mű konstrukciójával ellenkezik és
két rímes sor után rímtelen...”

A Tragédia zárómondata madáchi
szerzőségének ez a – meggyőződésünk
szerint – alaptalan vitatása konok ma-
kacssággal itt-ott ma is felbukkan.

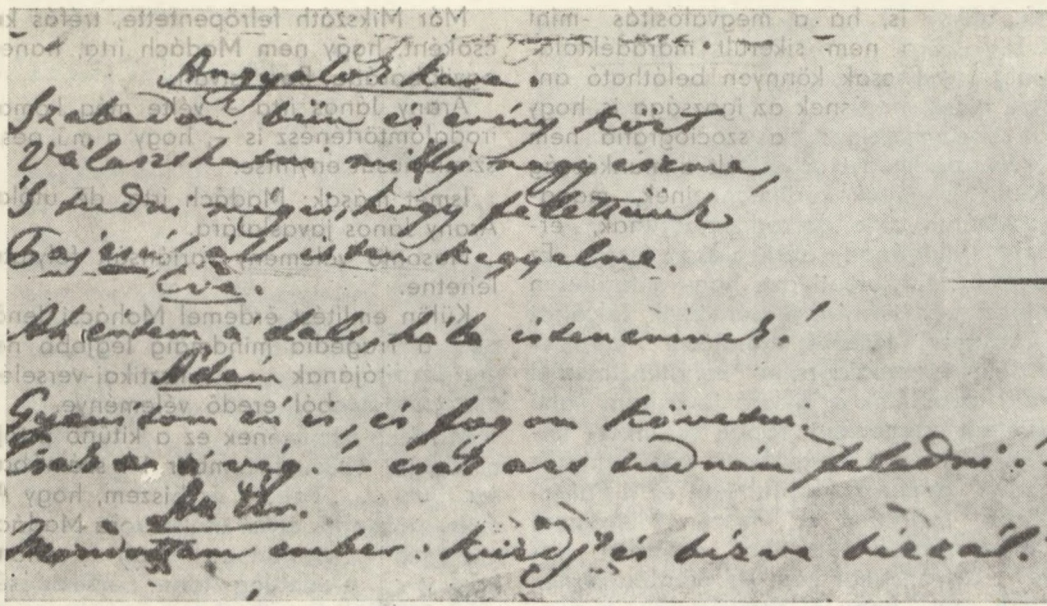
Varga Imre, aki nagyszerű salgótarjá-
ni Madách-szobrot csak a Tragédia lé-
nyegértésének birtokában alkothatta
meg, a Palóc-föld 1973/2. számában ezt
írja: „... A lét kérdéseire Madách igazi
válasza nem az Arany Jánosi tolladékból,
az ember küzdj és bízza bízzálban szólal
meg (saját kiemelésem), hanem kitűnően
poentírozott kérdésfelvetések révén, az
élet sodró önisméltésében...”

A Tragédia zárómondata a szerzőség
irodalomtörténeti problémája mellett esz-
mei problémát is okozott.

Egyes vélemények szerint a Tragédia
utolsó mondata nem simul bele szerve-
sen és egyértelműen a mű mondanivaló-
jába, „kilóg” a szöveg egészéből. Hogy
megtöri a gondolatort, mesterkélten „oda-
ragasztás” érzetét kelti s legfeljebb némi
szerkezetlezáró szerepet szánhatott neki
a költő. Mintha Kárpáti Aurél a Színház-
ban megjelent alábbi mondata is erre
utalna: „... A kibékíthetetlennek hitt
tézis-antitézisének (a műnek) az égi szót,
az utolsó mondat szintézise oldja fel...”
Csak ez volna a zárómondat szerepe?

Erdemes idéznünk Reményik Sándor,
erdélyi költő „Az utolsó mondat problé-
mája” című versének néhány mondatát:
„Ember küzdj és bízza bízzál!”

.....
Ki sugallta e mondatot Neked,
Csonkatornyod komor koloszusát
Aranytetővel ki tetőzte be?
.....

Mert lelked sikoltó díszharmóniája
Más véget követelt.
A hűtlen asszony, a vesztett haza,
A nyugós test, mely szellemlakosának
Börtöne inkább, semmint otthona,
A céltalan, örült történelem,
Mely kerekével vaktában tipor
A tehetetlen, balga népeken,
A horizontra ráereszkedő
Vérpárás magyar alkonyat:
Csak azt diktálhatták, hogy letaszítsd
Évájával együtt Ádámodat.

Ember küzdj és bízva bízzál!
Ki sugallta e mondatot Neked?
Talán egy aranylelkű bölcs barát?

Vagy tán kötelességnek ismeréd
Hitet ébreszteni – hitetlenül?
Lásd, ha olykor a bu rám nehezül,
Jobb szeretném, ha tornyod úgy ma-
rad...
Félelmesen, csonkán, kegyetlenül. –

Van a Tragédia zárómondatának filo-
lógiai problémája is. Ennél a sornál kü-
lönösen is hibának kell minősítenünk a
– Tragédia szövegének egészében is el-
bűrjázott – henye központozást.

A Kéziratban ez van: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” Igy került – helyesen – az első és második kiadásba is. A harmadik kiadásban elmarad a”:

Ettől kezdve, a további kiadásokban a központozás legkülönbözőbb variációkkal találkozunk. A kézirati kettőspont helyére „,” vessző kerül s ugyancsak vessző átcsúsztatja a hangsúlyt az Úr erőteljes „mondottam” szaváról az emberre s ezzel gyengíti az Ádám hezitálását, alkudozó szándékát – „Gyanítom én is, ... csak...” – keményen lezáró és az egyetlen lehetséges teendőre – „küzdj és bízzál!” – adott parancsot, amelyet a kettőspont még hangsúlyosít, mert azt je-

lenti, hogy a parancsadó itt mintegy lélegzetet vesz, ezzel felfigyelést indikál, mert most mondja ki a legfontosabbat, a megoldást: „... küzdj és bízva bízzál!” Az ideai évfordulón megjelent, helyreállított szövegű díszkiadás remélhetőleg végső pontot tett – a többi mellett – a záró sor központozásának zürzavarában is.

A Tragédia utolsó mondata a fordítóknak is problémát okoz. A fordítás közismert egyéb nehézségei mellett, ebben a sorban, különösen a „bízva bízzál” hangsúlyosított és hangsúlyosító, ünnepeles és nyomatékos, kettőzött igealak jelent gondot. E sornál több fordító kért már tőlem jelentés-meghatározó, eligazító tanácsot.

Nem szólva néhány, értelmileg is elhibázott fordításról – „... ember bízzál bennem!”, „... ember bízzál magadban!” a fordítók rendszerint csak halványan, a parancs mozgósító erejét meggyengítve tudják visszaadni.

Igaza van Radó Györgynek: „... az utolsó sor tartalmi és hangulati megoldását egyetlen német fordítás sem tudta adni s a többi fordítás sem igazán...”

Összefoglalásul. Ha a Tragédia záró sora hiányoznék, a mű a maga egészében akkor is remekmű volna.

Ezért Madách remekműve volna, akkor is ha bizonyítható lenne, hogy ezt a zárósort nem ő írta, vagy utólag írta.

De a sor idegen-kezű vagy utólagos szerzősége nemcsak nem bizonyítható, hanem teljességgel kizárható.

Elég egyetlen pillantást vetni a Tragédia Kéziratának eredeti nagyságban itt közölt záró sor-fotokópiájára, hogy meggyőződjünk: Madách írta azt és nem más.

Sötér István írja „Alom a történelemben” című Madách-monográfiája 50. oldalán: „... Azt a legendát, mintha a Tragédia híres végsora Aranytól származott volna, Madách eredeti kézirata kétségbevonhatatlanul cáfolja meg...”

A Kézirat azt is kizárja, hogy nem is utólag, hanem egyidejűen írta Madách

ezt a sort. Különösebb grafológiai szakértelem nélkül minden kéziraton meg lehet állapítani, ha valaki, akár maga a szerző, utólag írt hozzá valamit.

Ismét egy pillantás a Kézíratra: azonos tintaszín, azonos, folytatólagos sorvezetés, azonos betűtestek, azonos faragású és fogású lúdtoll – Madách kilenc lúdtollat használt el főműve írásában – tehát azonos kéz írta a zárósort.

Ha a Tragédia pesszimista hangvételű volna, akkor is remekmű volna. De a pesszimizmust már Arany János is cáfolta s azóta is számos, jelentős szakértő. Az ember tragédiája nem optimista, nem is pesszimista, hanem a kettő szintézisében illuziótlanul realista. Sötér megállapítása: „... Az ember tragédiája legalábbis pesszimistaellenes...”

Mohácsi Jenőnek a színzáró rímpárokra való hivatkozása érdekes, de nem meggyőző. A rímpárokkal való befejezés nem törvény Shakespeare-nél sem, még kevésbé Madáchnál. A tragédia tizenöt színéből csak hat szín zárul rímpárral; ellenben rímpár nélkül végződik kilenc szín: az ötödik - ezt Mohácsi tévesen számolta a rímpár végződésűek közé-, a hetedik, a nyolcadik, a kilencedik, tizedik, tizenegyedik, tizenkettedik, tizenharmadik és tizennegyedik, tehát a színekben majdnem kétharmada. Ez a leg-tetszetősebb érv is elesik tehát.

Befejezésül Bálint György nagyszerű sorait idézzük, „A toronyőr visszapillant” című, 1966-ban megjelent műve első kötetének 513. oldaláról:

„... Ma eszembe jutott Madách. Mindig nagyon szerettem Az ember tragédiáját, csak utolsó mondatával nem tudtam kibékülni. Annyi céltalan küzdelem után mégis: Ember küzdj és bízva bízzál! – mindig úgy éreztem, hogy Madách ezt a mondatot meggyőződés nélkül írta a nagy mű végére; csak azért, hogy eleget tegyen az optimizmus illemszabályának. Most, nem is tudom, hogyan, ezen a koratavaszi napon ráeszméltem, hogy ez a mondat az egész mű lényege, Küzdelem magáért a küzdelemért; ez az élet. Madách nemhiába nevelődött Hegelen, dialektikus volt, megértette, hogy élni annyi, mint küzdeni, és ezért a küzdelem jó. Bízva bízni: ez kissé nehéz és nem mindig sikeres. Küzdeni viszont olyan természetes és nélkülözhetetlen, mint lélegzetet venni. Küzdeni még bizakodás nélkül is lehet...”

Kevés irodalmi műből született annyi közmondás, szállóige, mint Az ember tragédiájából. Egyik leggyakoribb szállóigénk éppen a záró sor: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!”

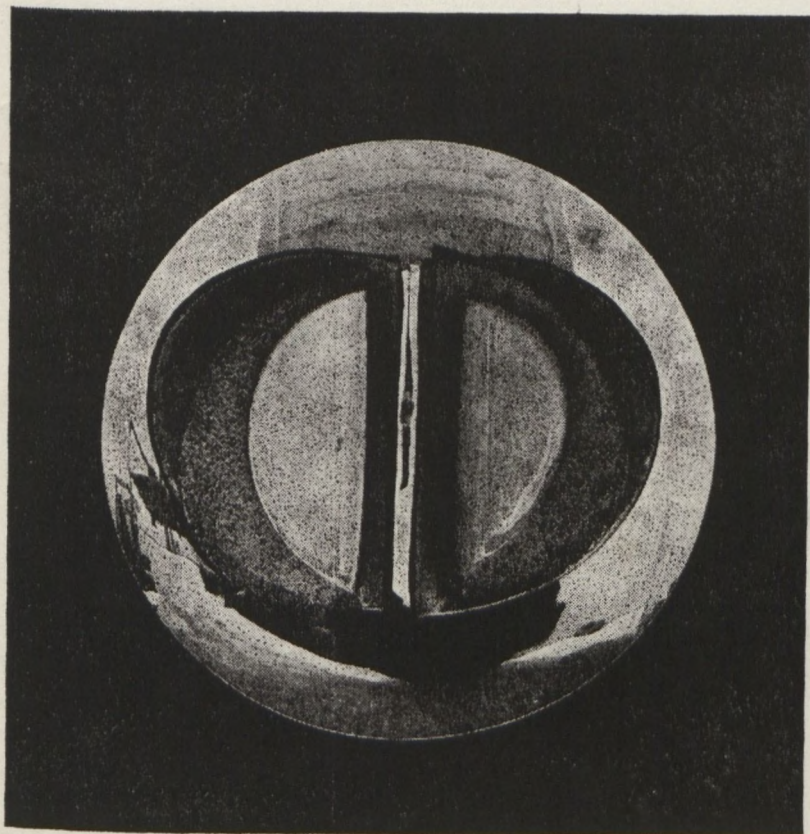
Nyugodtan idézhetjük abban a meggyőződésben, hogy ez a sor is Madách lelkéből lelkedzett.

Szabó József

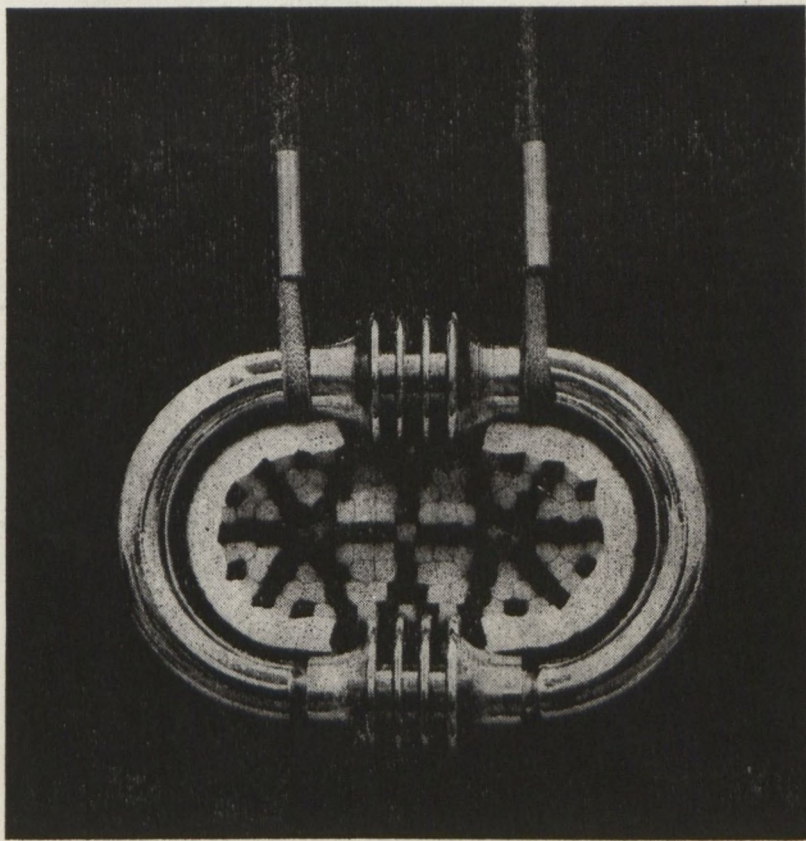

STEFANIAI EDIT: EMLEKEK KERTJE

II. Országos Zománművészeti Biennálé Salgótarján 1973

BOHUS ZOLTÁN: MOTIVUM

KISS ÉVA – STEFANIAI EDIT: EKSZER

HATOLDALON: PETRILLA ISTVAN: BALLADA

